

Er mor virkelig den bedste i verden?

*Et studie af betydningen af samvær mellem
anbragte børn og biologiske forældre*

Forfattere:

Katrine Bredal Nielsen: 20104176

R. Mathilde Ø. Hansen: 20104168

Vejleder:

Karen Vibeke Mortensen

Speciale, 10. Semester, Psykologi
Pædagogisk Psykologi i Socialt Arbejde (PPSA)
Aalborg universitet
29. maj 2015

Specialets samlede antal tegn: 201.410

Svarende til antal normalsider: 83.9

Abstract

In this dissertation we wish to investigate, which meaning the visitation between children placed in foster homes and their parents has for the work concerning foster children. In addition we explore how the child/ parent relationship affects the development of children in foster care. Finally the aim of this dissertation is to explore, how professionals can work to support the child/ parent relationship to influence the positive development of the child.

We explore these themes from a theoretical perspective based on developmental psychology and empirical studies of the field. To illustrate important theoretical or empirical points we apply case material about a girl that where raised in a foster home. Additional qualitative material will also be used.

In Håndbog om Barnets Reform (2011), changes in the field of placement and visitation was presented to improve the conditions of foster children. Good intentions were seen, but it appears as if the foundation of this legislation is based on the assumption that contact between the child in foster care and its biological parents must have a high priority. This is not quite in accordance with the existing research-founded psychological- and developmental knowledge.

In this dissertation we conclude that the quality of the visitation is dependent of the child's attachment to its biological parents. We suggest that training in connection with visitations is established, as a potential result of such intervention could be an improved relation between the foster child, and the biological parents. This way the opportunity is raised for the child to positively increase development of its identity, and self-understanding. The child's self-esteem can be raised, and it will have improved opportunity to understand why it is placed into another family.

The work with replacement cases is often emotionally hard and can be stressful. We see in this dissertation that social workers in Denmark often work alone with these cases, and that there are a lot of strong feelings present when working in this field. Apparently there are no procedures for social workers in relation to asses and plan visitation between the foster child and its biological parents. It is therefore implied that there might be a risk for fallible decisions. In this view we suggest that the local authorities in Denmark organize exchange of experiences and knowledge, and that shared guidelines in the field of placement and visitation are developed.

In the dissertation an enormous complexity in the field of placement and visitation has emerged. It is difficult to give clearly defined answers to any of the questions asked. It is suggested that future research keeps investigating the field of placement and visitation further, since the field has many unexplored areas.

Indholdsfortegnelse

INDLEDNING	1
PROBLEMFOMULERING	2
AFGRÆNSNING	3
BEGREBSAFKLARING	3
<i>Samvær</i>	3
<i>Anbragte børn</i>	4
<i>Biologiske forældre</i>	4
<i>Psykologiske forældre</i>	4
<i>Den primære omsorgsgiver</i>	4
<i>Fagpersoner</i>	5
SPECIALETS OPBYGNING	5
CASE OM PLEJEBARNET CAMILLA	6
LOVGIVNING OG PROCEDURER	8
GRAVERSEN-BETÆNKNINGEN (1990)	8
SERVICELOVEN (2013)	9
BARNETS REFORM (2011)	12
<i>Anbringelsesreformen og Barnets Reform</i>	12
<i>Børn og unges rettigheder</i>	13
<i>Forældre støtte</i>	14
PROCEDURER I SAMVÆRSSAGER	15
GRUNDLÆGGENDE UDVIKLINGSPSYKOLOGI	17
TILKNYTNINGSTEORI	17
<i>Tilknytning</i>	17
<i>Tilknytningsmønstre</i>	20
<i>Tilknytningsrelationen</i>	22
MENTALISERINGSTEORI	26
<i>Barnets selvorganisering</i>	27
<i>Spejling og affektregulering</i>	27
<i>Mentalisering</i>	29

BESKRIVELSE AF PRAKSIS	30
ANBRINGELSE UDEN FOR HJEMMET	30
SAMVÆR UNDER ANBRINGELSEN.....	46
<i>Samværets betydning for barnet</i>	47
<i>Samværets form og formål</i>	50
<i>Ophør af samvær</i>	51
NÅR SAMVÆR ER SVÆRT	55
<i>Forældrekompetence</i>	55
<i>Konsekvenser af traumer</i>	56
<i>Retraumatisering</i>	58
<i>Skræmmende forældreadfærd og tilknytning</i>	59
STØTTE TIL DE BIOLOGISKE FORÆLDRE.....	62
<i>Støtte i relationen</i>	62
DISKUSSION	67
LOVGIVNINGENS BETYDNING FOR SAMVÆR I PRAKSIS.....	67
<i>"Under hensyn til barnets bedste"</i>	68
POSITIVE OG NEGATIVE FAKTORER I SAMVÆRSRELATIONEN	69
<i>Samværsfrekvens</i>	71
<i>Kompleksitet i forbindelse med ophør af samvær</i>	72
MULIGHEDER FOR STØTTE I FORÆLDER/BARN-RELATIONEN	74
<i>Udfordringer for fagpersonalet</i>	76
KONKLUSION	79
LITTERATURLISTE	83

Indledning

”Blod er tykkere end vand”. Sådant lyder det gamle ordsprog, som afspejler den almene forståelse af, hvordan familiens bånd er vigtigere end alt andet. Denne forståelse ligger til grund for mange danskeres forhold til deres familie, eftersom de fleste er vokset op i familier, hvor forældrene har været i stand til at skabe den nødvendige tryghed og omsorg (Håndbogen om Barnets Reform, 2011, p. 4). Mennesker, der er vokset op i sådanne miljøer, har ofte oplevet at have et netværk i form af familie og venner, som har kunnet støtte dem i de store beslutninger i livet, som eksempelvis uddannelse, livstil og relation til nye venner eller kærester (ibid.). Men hvordan forholder det sig med mennesker, der er vokset op i dysfunktionelle familier? Hvordan ser det ud med støtten og nærheden i de familier, hvor mor og far f.eks. er psykiske syge, misbrugere, eller udøver vold eller overgreb, og derfor ikke har tilstrækkelige kompetencer til at tage sig af deres børn? Hvordan er det egentligt at vokse op i en familie, hvor mor eller far ikke er ”den bedste i verden”? Spørgsmålet er, om disse børn får den hjælp og støtte, de har brug for af deres forældre, for at kunne trives og udvikles. I 2013 viste Ankestyrelsens statistikker, at det i 2.106 tilfælde blev vurderet, at forældrene ikke var i stand til at give deres børn en tilstrækkelig god opvækst, og at børnene derfor blev anbragt uden for hjemmet (Ankestyrelsen, 2014). Omkring halvdelen af disse børn blev anbragt i plejefamilier, mens den anden halvdel enten flyttede på døgninstitution, socialpædagogisk opholdssted, kost- eller efterskole eller fik egen lejlighed (Socialudviklingscenter SUS & Trygfonden, 2012-2013, pp. 2-3). Det er altså ikke alle familier, der er tilstrækkeligt gode til at tage vare på deres børn. Spørgsmålet er i den forbindelse, hvorvidt praksis lever op til velfærdssamfundets grundtanke om, at alle børn får en tryk opvækst, og derved får lige muligheder (Service-loven, 2013, p. 20; Barnets reform, 2011, p. 4).

I forbindelse med arbejdet med dette speciale er det blevet klart, at antagelsen om, at ”blod er tykkere end vand” ikke blot er en gængs kulturel antagelse, men at den også præger lovgivningen på området. Grundlaget for den nuværende lovgivning på området bygger på Graversen-betænkningens diskurs om, at kontakten mellem det anbragte barn og dets biologiske forældre er af stor betydning for barnets udvikling (Betænkning 1212, 1990). Dette kaldes diskursen om ”Barnets rødder” (jf. afsnit *Graversen-betænkningen*). Denne diskurs har, siden indførelsen af Graversen-betænkningen i 1990, tilsyneladende været dominerende i både lov-

givning og sagsbehandling. I 1970'erne var praksis derimod, at det var til barnets bedste at kontakten til biologiske forældre ikke blev opretholdt (Kildedal, 1996, p. 13).

Med indførelsen af Anbringelsesreformen i 2006, blev der for alvor sat fokus på inddragelsen af familie og netværk i forbindelse med anbringelse uden for hjemmet (Håndbog om Anbringelsesreform, 2006, pp. 29-37). Dette blev ligeledes et stort fokuspunkt i den efterfølgende Håndbog om Barnets Reform fra 2011, hvor der dog, som noget nyt, blev lagt vægt på, at det centrale for afgørelser i anbringelses- og samværssager bør være barnets tarv (Håndbog om Barnets Reform, 2011, p. 4). Hvor lovgivningen tidligere har haft fokus på forældrenes ret til at have samvær med deres børn, vægtes barnets ret og trivsel altså i højere grad i den nuværende lovgivning og er i den forbindelse centrale faktorer i afgørelsen om samvær (Håndbog om Anbringelsesreform, 2006; Håndbog om Barnets Reform, 2011). Spørgsmålet er, om praksis lever op til intentionerne i Barnets Reform?

Vi har, i vores personlige liv, haft relationer til anbragte og tidligere anbragte. På den baggrund er der opstået en nysgerrighed i forhold til disse menneskers livshistorier, der indbefatter både positive og negative oplevelser og udfordringer, som f.eks. oplevelser i forbindelse med anbringelsen, sociale og faglige udfordringer, samt fortællinger om kompleksiteten i relationerne til plejefamilien og den biologiske familie. I forbindelse med vores år på psykologistudiet har vi derudover fået viden om den tidlige barndoms betydning for barnets udvikling, samt om konsekvenserne for både barndom, ungdom og voksenliv. Samtidig er vi gennem undervisningen blevet opmærksomme på, hvordan forældrenes ret til deres børn tilsyneladende stadig kan have afgørende indflydelse i sager omkring anbringelse, anbringelsesform og samvær (Forelæsning ved Mette Væver d. 26/9-2014). I takt med vores indføring i psykologifaget og lovgivningen på anbringelsesområdet er vores interesse og nysgerrighed vokset.

Problemformulering

På baggrund af ovenstående vil vi fokusere på følgende problemstilling:

Hvilken betydning tillægges samvær mellem det anbragte barn og dets biologiske forældre i anbringelsessager, hvilken betydning har samværet og relationen til forældrene for barnets udvikling og trivsel, og hvordan kan fagfolk arbejde med relationen mellem det anbragte barn og de biologiske forældre, så det bliver til gavn for barnet?

Afgrænsning

Med spørgsmålet om, hvilken betydning samvær mellem anbragte børn og biologiske forældre tillægges, udmønter vores forståelse sig i en undersøgelse af, hvordan samfundet opfatter betydningen af samværet, og hvilken betydning denne opfattelse har haft for den nuværende lovgivning og dermed for vurderingen af samværssager.

Med spørgsmålet om, hvilken betydning samværet og relationen til forældrene har for det anbragte barns udvikling og trivsel, er vi interesserede i at undersøge, hvilke positive og negative faktorer, der er forbundet med denne relation. Derudover ønsker vi at undersøge, hvordan disse faktorer påvirker barnets udvikling og trivsel.

Med spørgsmålet om, hvordan fagfolk kan arbejde med relationen mellem det anbragte barn og de biologiske forældre, så det bliver til gavn for barnet, er vi særligt interesserede i at undersøge, på hvilken baggrund fagpersoner bør vurdere kvaliteten af relationen og iværksætte interventioner, der kan gavne barnets trivsel og udvikling.

Vi vil besvare disse tre spørgsmål gennem et systematisk studie, der tager udgangspunkt i eksisterende udviklingspsykologi, relevante empiriske undersøgelser samt relevant lovgivning på samværs- og anbringelsesområdet. Derudover vil vi underbygge væsentlige pointer med fænomenologisk data.

Begrebsafklaring

I det følgende vil vi skabe klarhed over vores forståelse af de vigtigste begreber, der vil blive anvendt i specialet.

Samvær

Når der i specialet henvises til *samvær*, menes der samvær etableret af myndighederne mellem det anbragte barn og de biologiske forældre. Samvær kan realiseres i mange forskellige former, eksempelvis overvåget samvær, besøg hos biologisk forældre eller besøg hos plejeforældre. I nogle tilfælde vil der blive anvendt det mere overordnede begreb *kontakt*, der både indbefatter kontakt i form af samvær og telefonisk- og/eller skriftlig kontakt.

Anbragte børn

Når vi anvender begrebet *anbragte børn* henviser vi til børn, der er anbragt i plejefamilie. Vi refererer altså ikke til børn, der er anbragt på institutioner, eller som er flyttet i lejlighed for sig selv. Der bliver i specialet ikke skelnet mellem frivilligt anbragte børn, og børn der er blevet tvangsfjernet fra de biologiske forældre.

Når vi anvender ordet *barnet*, er det dækkende for alle aldersgrupper, der er indbefattet af lovgivningen om anbringelser og samvær. Med barnet menes altså børn og unge mellem 0 og 18 år. I en del af specialet vil normaludviklingen blive beskrevet, herefter vil vi forholde os til barnet som det anbragte barn. Det vil fremgå af disse afsnit, hvilke grupper af børn der specifikt henvises til.

Biologiske forældre

Når vi anvender begrebet *biologiske forældre* eller *biologisk forælder* er det dækkende for både enlige forældre og forældrepar.

Psykologiske forældre

Vores forståelse af begrebet *psykologiske forældre* udspringer af Egelund & Hestbæks (2003) differentiering mellem biologiske- og psykologiske forældre, som de forstår ud fra et tilknytningsteoretisk perspektiv (Egelund & Hestbæk, 2003, p. 72).

De opfatter den psykologiske forælder som den primære tilknytningsperson, og de hævder, at der er stor variation i, hvem de anbragte børn opfatter som deres psykologiske forældre. I nogle tilfælde forbliver denne funktion hos de biologiske forældre efter anbringelsen, mens den i andre tilfælde tillægges plejeforældrene. Hos en tredje gruppe børn kan det både være de biologiske forældre og plejeforældrene, barnet opfatter som sine psykologiske forældre. I en fjerde gruppe findes børn, der ikke har nær kontakt til nogle voksne og derfor ikke oplever at have psykologiske forældre (Egelund & Hestbæk, 2003, p. 72).

Den primære omsorgsgiver

Igennem specialet vil den *primære omsorgsgiver* for barnet blive beskrevet med forskellige begreber, herunder: *Mor, far, forældre, plejeforældre, omsorgsperson, tilknytningsperson*. Begreberne varieres alt afhængigt af de enkelte teoretikers anvendelse af begrebet.

Fagpersoner

En del af specialet vil forholde sig til fagpersonernes rolle ift. anbringelse og samvær. Med *fagpersoner* henvises der til det professionelle personale, som, på den ene eller anden måde, er i kontakt med barnets sag. Med fagpersoner menes pædagoger, plejeforældre, socialrådgivere, psykologer eller andre myndighedspersoner.

Specialets opbygning

Først vil specialets case kort blive præsenteret, og der vil blive redegjort for, hvilken type dokumentation, der senere vil blive anvendt til at eksemplificere teoretiske og praktiske pointer.

Herefter følger en gennemgang af lovgivningen på samværsområdet, der indeholder relevante dele af Graversen-betænkningen, Serviceloven og Barnets Reform. Afslutningsvist vil procedurer i samværssager blive belyst.

Dernæst følger den redegørende del af specialet, som er opdelt i to. Første del omhandler relevant grundlæggende udviklingspsykologi, og anden del er en beskrivelse af praksis på anbringelses- og samværsområdet.

Efter den redegørende del af specialet følger diskussionen, hvor relevante temaer vil blive diskuteret. Diskussionen vil tage udgangspunkt i problemformuleringens tredeling.

Afslutningsvist vil der i konklusionen blive samlet op på specialets vigtigste pointer, så problemformuleringen dermed besvares. I den forbindelse vil relevante kritiske overvejelser i forhold til specialet blive belyst. Endvidere vil anbefalinger til fremtidig forskning på området blive fremført.

Case om plejebarnet Camilla

Vi har, i forbindelse med arbejdet med specialet, fået adgang til en konkret case, som løbende vil blive anvendt til at eksemplificere, underbygge eller udfordre relevante pointer. Casen tager udgangspunkt i konkret dokumentation fra en tidligere anbragt piges sag. Dokumentationen indbefatter blandt andet psykologvurderinger, skoleudtalelser, anamnese (udarbejdet af plejemoderen), e-mail- og SMS-korrespondance, samt plejemoderens dagbogsnotater fra det første halve år af anbringelsen. Dette afsnit har til formål at give en kort og overordnet forståelse af pigens baggrund og historie, da det vurderes, at dette vil give en bedre forståelse af eksemplerne senere i specialet. Alle personlige oplysninger er naturligvis blevet anonymiseret og vil blive behandlet som fortroligt materiale. Både plejebarn, plejemor og specialets forfattere har underskrevet en samtykkeerklæring, hvis formål er at beskytte involverede parter i sagen.

Pigen som vi i specialet kalder Camilla, blev født i Danmark i 1990'erne, og boede hos sine forældre, der begge havde en belastet fortid. Gennem de første 6 måneder af sit liv blev hun flere gange indlagt på sygehuset på grund af dehydrering, og boede derudover i en periode på et familiebehandlingssted. Da Camilla var 9 måneder gammel, flyttede hun med sin mor på krisecenter på grund af vold i hjemmet. Som 2-årig blev Camilla første gang anbragt i plejefamilie, men blev efter ca. 14 måneder hjemgivet til faderen, som havde fået forældremyndigheden over hende. Moderen var, på grund af manglende forældrekompetence, ikke i stand til at tage vare på Camilla. Da hun var ca. 5,5 år gammel, blev hun endnu engang anbragt på grund af faderens aggressive adfærd og volden i hjemmet. Camilla kom, sammen med sin lillebror, tilbage til den samme plejefamilie, som ved den første anbringelse. De to søskende blev dog, efter ca. 10 måneder, flyttet til to nye plejefamilier, og kom dermed til at bo hver for sig. Camilla boede i denne plejefamilie fra hun var ca. 6 år, til hun som 19-årig flyttede hjemmefra.

Specialets eksempler tager udgangspunkt i de papirer, der gennem årene blev udarbejdet i forbindelse med Camillas anbringelse i den sidste plejefamilie. I perioden fra hun var 6- 8 år, havde hun som udgangspunkt samvær hver 14. dag med faderen og lillebroderen; dette i form af overvåget samvær. Fra hun var 8-13 år, blev det overvågede samvær dog reduceret til en gang om måneden. Herefter ophørte det officielle samvær, og Camilla bestemte selv, hvornår hun ville se sin far og lillebror. I de første år af anbringelsen havde Camilla som udgangs-

punkt samvær med sin mor en gang om måneden, men samværet var påvirket af ustabilitet hos moderen, hvorfor der i perioder gik længere tid imellem samværet. Herudover blev der etableret kontakt til den tidligere plejemor, som af og til havde Camilla på weekendbesøg eller ferie. Senere fik den tidligere plejemor funktion som aflastningsfamilie, og opholdene blev forholdsvist regelmæssige. Da Camilla var ca. 13-14 år, fik hun kontakt til sin biologiske mormor og moster, som hun besøgte og overnattede hos. I dag er Camilla i 20'erne og har kontakt til store dele af sin biologiske familie, både på faderens og moderens side, samt til plejefamilien. Camilla valgte at bryde kontakten til sin biologiske mor som 14 årig, og har i dag ingen kontakt med hende.

Lovgivning og procedurer

For at besvare specialet problemstilling er det nødvendigt først at redegøre for relevante dele af den danske lovgivning på anbringelses- og samværsområdet, da det til enhver tid er lovgivningen, der udstikker retningslinjerne for praksis på området (Klyvø, 2011, p. 38). Vi må sidestille os med Line Klyvø, når hun i sin undersøgelse fra 2011 antager, at:

Medarbejderne i forvaltningen er forankret i en historisk tid med love, traditioner, regler, 'viden' og gældende diskurser om, hvordan god anbringelsespraksis gøres, og handler på dette grundlag i kombination med personlige præferencer (ibid., p. 38).

På denne baggrund redegøres i det nedenstående for relevant lovgivning. Indledningsvist må det dog anføres, at lovgivning er sociale konstruktioner, hvilket betyder, at den gældende lovgivning må antages at være en afspejling af samtidens paradigmer på området (ibid.). I det følgende redegøres der for Graversen-betænkningen (1990), hvorefter relevante paragraffer fra Serviceloven (2013) vil blive beskrevet. Herefter vil de relevante aspekter fra Barnets Reform (2011) blive skitseret, og afslutningsvist vil der blive redegjort procedurer i samværsager.

Graversen-betænkningen (1990)

Graversen-betænkningen (1990) blev udarbejdet af fagpersoner med speciel indsigt indenfor socialret, familieret, børnepsykiatri og børnepsykologi, samt fagpersoner der til dagligt arbejdede med støtteforanstaltninger for børn. Graversen-betænkningen, der danner grundlag for nuværende lovgivning, tog udgangspunkt i tilknytningsteorien og objektrelationsteoriens vægtning af den primære omsorgspersons betydning for barnets udvikling og identitet. Grundtanken i disse udviklingspsykologiske teorier er, at den primære omsorgsperson bliver internaliseret. Denne internalisering kan mislykkes, hvis barnet på grund af f.eks. adskillelse bliver afskåret fra moderkærlighed, hvilket i sidste ende kan resultere i psykopatologi senere i livet (Klyvø, 2011, p. 26). Grundtanken i denne tilgang er, at den primære omsorgsperson er "uerstattelig", og at anbragte børn derfor skal bevare kontakten til deres biologiske forældre (ibid.). Tilknytning opfattes ud fra disse teoretiske positioner som noget, der primært finder sted mellem barnet og den primære omsorgsperson. Den primære omsorgsperson vil dermed

have den psykologiske forælderrolle uanset adskillelse (ibid.). Graversen-betænkningen tager altså udgangspunkt i en grundlæggende antagelse om, at afbrydelse af kontakten til den primære omsorgsperson, indenfor de første 3 år af barnets liv, er problematisk (ibid., p. 28). Graversen-betænkningen anerkender dog, at der i visse alvorlige tilfælde kan være behov for at fjerne et barn fra hjemmet. I tilfælde, hvor børn bliver anbragt i plejefamilie inden de er fyldt 3 år, anses det for at være overordentligt vigtigt for barnets udvikling, at den biologiske mor kommer på besøg i plejefamilien så ofte som muligt – helst hver dag (ibid.). Graversen-betænkningen lægger altså vægt på at bevare relationen til de biologiske forældre gennem samvær, da disse under alle omstændigheder opfattes som de psykologiske forældre. Denne forståelse af betydningen af relationen mellem det anbragte barn og biologiske forældre kaldes i Graversen-betænkningen for 'barnets rødder' (ibid., p. 41).

Begrebet *kontinuitet* blev i Graversen-betænkning fremhævet som den allervigtigste forudsætning for den sunde udvikling hos et barn, og kom til at fungere som en afgørende faktor i forhold til beslutninger om anbringelser (Klyvø, 2011, p. 42). Grundlæggende angav Graversen-betænkningen, at samvær mellem barn og biologiske forældre var et vigtigt aspekt i forhold til at opretholde kontinuitet i barnets liv (ibid.). Derudover anbefalede Graversen-betænkningen, at støtte til børn skulle træffes ud fra et helhedsbillede af familien, og med det formål, at forældrene selv på sigt skulle kunne varetage forældreopgaven (ibid.).

Graversen-betænkningen danner, som tidligere nævnt, grundlag for Serviceloven, der blev vedtaget i 2009 og som siden er blevet revurderet. I specialet anvendes Servicelovens 16. udgave fra 2013. I nogle tilfælde henvises der dog til Line Klyvø undersøgelse "Når samvær er svært" (2009), hvor der refereres til Serviceloven fra 2009.

Service-loven (2013)

For at få en grundlæggende forståelse for lovgivningen på anbringelses- og samværsområdet, vil der i det følgende afsnit blive redegjort for de relevante paragraffer i serviceloven. Inden for de enkelte paragraffer vil der udelukkende blive inddraget de, for specialet relevante, aspekter, hvorfor paragrafferne ikke vil fremstå i sin komplette form.

Service-lovens § 46 omhandler særlig støtte til børn og unge, og har til formål at yde børn og unge med særlige behov de samme muligheder for "*personlig udvikling, sundhed og et selv-*

stændigt voksenliv, som deres jævnaldrende”(Serviceloven, 2013, p. 20). *Støtten skal ydes med henblik på at sikre barnets eller den unges bedste og skal have til formål at:*

- 1. Sikre kontinuitet i opvæksten og et trygt omsorgsmiljø med nære og stabile relationer til voksne. Dette skal bl.a. ske gennem understøttelse af barnets eller den unges familiemæssige relationer og øvrige netværk*
- 2. Sikre barnet eller den unges muligheder for personlig udvikling, opbygning af kompetencer til at indgå i sociale relationer og netværk*
- 3. Sikre barnets eller den unges skolegang og mulighed for at gennemføre en uddannelse*
- 4. Fremme barnets eller den unges sundhed og trivsel og*
- 5. Forberede barnet eller den unge til et selvstændigt voksenliv (ibid.).*

Servicelovens § 48 foreskriver, at der skal finde en samtale sted med barnet eller den unge. Den kan finde sted uden forældremyndighedsindehaverens samtykke og uden dennes tilstedeværelse, hvis det vurderes at være bedst for barnet. Hvis samtalen ikke kan gennemføres, skal barnets holdning *”søges tilvejebragt”* på anden måde (ibid., p. 20).

Servicelovens § 50 omhandler børnefaglige undersøgelser, som skal foretages, hvis det antages at et barn eller en ung har brug for særlig støtte. En børnefaglig undersøgelse skal give et helhedsbillede og indbefatter derfor:

- 1. udvikling og adfærd*
- 2. familieforhold*
- 3. sundhedsforhold*
- 4. fritidsforhold og venskaber og*
- 5. andre relevante forhold (ibid., p. 21)*

Servicelovens § 58 omhandler anbringelser uden for hjemmet uden samtykke. Her anføres det, at børn og unge-udvalget kan træffe afgørelse om anbringelse uden for hjemmet uden samtykke i tilfælde, hvor der er [...] *en åbenbar risiko for, at barnets eller den unges sundhed eller udvikling lider alvorlig skade på grund af*

- 1. utilstrækkelig omsorg for eller behandling af barnet eller den unge*
- 2. overgreb, som barnet eller den unge har været udsat for*

-
3. *misbrugsproblemer, kriminel adfærd eller andre svære sociale vanskeligheder hos barnet eller den unge eller*
 4. *andre adfærds- eller tilpasningsproblemer hos barnet eller den unge (ibid., p. 24)*

Serviceovens § 71 handler om samvær og kontakt i forbindelse med anbringelse uden for hjemmet. Eftersom denne del af lovgivningen er særligt relevant for dette speciale, vil denne del af lovgivningen blive særligt uddybet.

Det anbragte barn har ret til samvær og kontakt med sine forældre, søskende, familie, netværk og venner (ibid. 28). I forbindelse med udgivelsen af Serviceoven, blev der udarbejdet en vejledning. I denne vejledning blev det bl.a. udspecificeret, at opretholdelsen af kontakt til biologiske forældre har stor betydning: *”Det er af stor betydning for barnets eller den unges forhold under opholdet uden for hjemmet, at kontakten med forældrene opretholdes. Efter serviceovens § 71, stk. 1, påhviler det kommunen at sørge for, at forbindelsen mellem forældrene og barnet eller den unge holdes ved lige”* (Vejledning om særlig støtte til børn og unge og deres familier, 2006, pkt. 476) (Klyvø, 2011, p. 39).

Kommunalbestyrelsen skal under hensyntagen til barnet eller den unges bedste og under hensyntagen til beskyttelsen af barnets eller den unges sundhed og udvikling, og beskyttelsen af barnet eller den unge mod overgreb sørge for, at forbindelsen mellem barnet eller den unge og forældrene og netværket holdes ved lige (ibid.).

Endvidere gælder det, at: *”Ved tilrettelæggelse af samværet skal der lægges vægt på, at barnet eller den unge også på længere sigt har mulighed for at skabe og bevare nære relationer til forældre og netværk.”* I Serviceovens § 71, stk. 2 gælder det, at i tilfælde, hvor det er nødvendigt, skal kommunalbestyrelsen fastsætte omfanget af og vilkårene for samværet eller kontakten. Der skal i disse afgørelser tages særligt hensyn til barnet og til formålet med anbringelsen. Samvær skal ifølge lovgivningen finde sted mindst en gang pr. måned – ellers sidestilles dette som ophør af samvær (Klyvø, 2011, p. 39; Serviceoven, 2013, p. 28). I Serviceovens § 71, stk. 3 anføres, at børn og unge-udvalget i tilfælde, hvor det er nødvendigt i forhold til barnets sundhed eller udvikling, kan træffe afgørelse om tilstedevær af en repræsentant for kommunen i forbindelse med samvær for en bestemt periode. Hvis kommunen

mener, at samværet eller kontakten er til skade for barnet, skal sagen i børn og unge-udvalget, der kan træffe afgørelse om ophør af samvær for en bestemt periode (Klyvø, 2011, p. 40). I sådanne tilfælde kan der, om nødvendigt, træffes afgørelse om at de biologiske forældre ikke må få oplyst barnets bopælsadresse (ibid.). Ophør af samvær betragtes som en meget alvorlig sag. Line Klyvø (2011) konkluderer:

Det skal således kunne dokumenteres konkret og med eksempler, at samværet mellem barn og forældre udgør en markant risiko for alvorlig skade på barnets udvikling og sundhed, før udvalget vil træffe beslutning om helt at afbryde kontakten mellem barn og forældre (Klyvø, 2011, p. 40).

I tilfælde, hvor kommunen indstiller til børn-og-unge udvalget, at samværet i en sag skal op-høre, har forældremyndighedsindehaveren eller samværsforælderen ret til advokatbistand (Klyvø, p. 40).

Barnets Reform (2011)

Det følgende vil være en skitsering af de, for specialet, relevante aspekter i Barnets Reform.

Anbringelsesreformen og Barnets Reform

Barnets Reform er udgivet af Servicestyrelsen med det formål at give sagsbehandlere i anbringelses- og samværssager en håndbog til anvendelse i praksis. Den trådte i kraft i januar 2011 og betragtes som tidligere nævnt, som en opdatering af Anbringelsesreformen (2006). Barnets Reform baserer sig i højere grad end Anbringelsesreformen på lovgivning, undersøgelser og forskning (Håndbog om Barnets Reform, 2011, p. 7). Formålet med Barnets Reform er at styrke udsatte børn og unges muligheder for trivsel i livet. Derudover har Barnets Reform fokus på at udvikle børn og unges personlige og faglige kompetencer. Rationalet bag Barnets Reform er, at børn og unge skal styrkes i den nødvendige forberedelse til et liv som voksen, og sammenlignet med Anbringelsesreformen er der tale om en række konkrete ændringer i forhold til at fremme børn og unges trivsel. I det følgende vil der hovedsageligt blive lagt vægt på de aspekter af Barnets Reform, som beskæftiger sig med børn og unges rettigheder, samt hvilken støtte der tilbydes forældrene.

Børn og unges rettigheder

Barnets reform lægger vægt på det anbragte barns rettigheder i forhold til at få den fornødne støtte, hvis det befinder sig i en sårbar situation (Håndbogen om Barnets Reform, 2011, p. 19). Der er i den forbindelse lagt vægt på følgende fem punkter:

1. Barnets ret til at blive inddraget i sagsbehandlingen.
2. Barnets ret til at blive hørt i forbindelse med afgørelser.
3. Barnets ret til samvær med familie og netværk.
4. Barnets ret til at have en bisidder med til møder ved forvaltningen.
5. Barnets ret til at have mulighed for at klage over afgørelser, der er truffet af kommunen (ibid. p. 19).

I forhold til dette speciales fokus er punkt nr. 2 og 3 særligt relevante.

I punkt 2 bliver der i Barnets Reform lagt særlig vægt på børnesamtaler som en del af sagsbehandlingen. Børnesamtalerne giver myndighedspersoner, der træffer afgørelse i den enkelte sag, mulighed for at få et førstehåndsindtryk af barnets holdninger, så de bl.a. på denne baggrund kan træffe afgørelse i en sag (Håndbogen om Barnets Reform, 2011, p. 22). Der lægges i reformen vægt på vigtigheden af, ”at der bliver taget hensyn til barnets egen opfattelse af situationen” (ibid.). Børnesamtaler bør afholdes i forbindelse med afgørelser i forhold til eksempelvis tvangsanbringelse, valg eller ændring af anbringelsessted samt samvær (ibid., p. 21). Samtalen bliver som udgangspunkt afholdt af barnets sagsbehandler (ibid., p. 22).

Ifølge punkt 3 har barnet ret til samvær med sin familie og netværk. Barnets ret til at se sine forældre vægtes højt, mens forældrenes ret i modsætning til tidligere er af sekundær betydning. Derudover ses, at beslutninger om vedligeholdelse af kontakt mellem barn og biologiske forældre og samvær skal træffes ”under hensyntagen til barnet eller den unges bedste” (Klyvø, 2011, p. 43). Barnet har, som noget nyt, ret til at have kontakt til resten af sin biologiske familie, da der lægges vægt på barnets mulighed for på længere sigt at skabe nære forbindelser til sin biologiske familie og netværk (ibid., p. 44; Serviceloven, 2013, p. 28). Afgørelser ift. omfanget af samvær tager altså ikke længere udgangspunkt i forældrenes ret til at have kontakt til deres børn, men skal alene tage udgangspunkt i, hvad der er bedst for barnet (Klyvø, 2011, p. 43). Barnets Reform fastslår altså, at man som fagperson bør arbejde og tage beslutninger med udgangspunkt i barnets tarv (Håndbogen om Barnets Reform, 2011, p. 4).

Det øgede fokus på barnets kontakt til familie og netværk underbygger et andet vigtigt tema i Barnets Reform, som handler om at skabe kontinuitet og sammenhæng i barnets liv (Håndbogen om Barnets Reform, 2011, p. 181). Kontinuitet og stabilitet i barnets liv, kan for det første opnås gennem kontakt med familien, og for det andet ved ”at børnene oplever færre genanbringelser, skift, brud og flytninger” (ibid. p. 185). I Barnets Reform lægges der vægt på, at en sådan kontinuitet fortsætter gennem barndom og ungdom, og at de vigtige personer i barnets liv, eksempelvis en fast kontaktperson, kan være en vigtig støtte også i overgangen til voksenlivet (ibid., pp. 214-215). Faste støttepersoner og etableringen af et netværk omkring barnet er afgørende for barnets evne til at klare sig selv i voksenlivet (ibid., p. 209). Gennem Barnets Reform bliver der sat fokus på at forberede den unge på voksenlivet allerede fra det 16. år. Samtidig er der skabt øgede muligheder for støtte til den unge efter det fyldte 18. år, eksempelvis i form af en fortsat støtteperson og en mulighed for at blive boende på anbringelsesstedet (ibid. p. 209, 214-215).

Forældrestøtte

I forhold til støtte til forældrene, lægges der i Barnets Reform stor vægt på det forebyggende arbejde. Dette bygger på Servicelovens § 54, der anfører, at indehaveren af forældremyndigheden over det enkelte barn har ret til at modtage støtte, hvad enten anbringelsen er foregået med eller uden samtykke, altså uanset om der er tale om en frivillig anbringelse eller en tvangsanbringelse (Håndbogen om Barnets Reform, 2011, p. 46). Støtten forældrene tilbydes har som udgangspunkt til formål at bidrage til, at de problemer der var medvirkende til anbringelsen, bliver afhjulpet og løst (ibid.). Dette kan eksempelvis være støtte til forældre, der tidligere har haft svært ved at indgå i kontakt på barnets præmisser. Her kan fagpersonalet bevillige støtte til forældrene, så de får mulighed for, at blive mere opmærksomme på barnets signaler og agere ud fra disse. Derudover har forældrestøtten til formål at hjælpe forældrene til at ”have samvær med barnet eller på anden måde bidrage til at sikre barnet en positiv udvikling under anbringelsen” (ibid. pp. 46-47). Støtten bør både tilbydes til forældre, der har mulighed for at få deres børn hjem igen, og til forældre med børn, der er i permanente anbringelser (ibid.). Der skal i den forbindelse udarbejdes konkrete handleplaner for forældrestøtten, og disse oplysninger skal fremgå af barnets handleplan, så det tydeligt fremgår, hvilke mål der arbejdes hen imod (ibid. p. 47).

Procedurer i samværssager

Ifølge den danske lovgivning ligger ansvaret for anbringelser og samværsordninger i de enkelte kommunalforvaltninger. Det er altså op til den enkelte kommune at udarbejde eventuelle procedurer til anvendelse i anbringelses- og samværssager. I 2004 udarbejdede Socialministeriet en rapport, hvor man analyserede procedurer i børnesager. I rapporten konkluderede man blandt, at andet at sagsbehandlingen var mangelfuld, og at der ”ikke er tilstrækkelig fokus på viden om børn, effekt af foranstaltninger og dokumentation af indsatsen.” (Socialministeriet, 2004, p. 55). Derudover blev det bl.a. konkluderet at:

Sagsbehandlerne har begrænset viden om, hvornår et barns udvikling er truet; tærsklen for, hvornår et barn bør anbringes, bedømmes meget forskelligt fra sagsbehandler til sagsbehandler; Der gennemføres ofte ikke en grundig undersøgelse af barnets forhold, før en forebyggende foranstaltning iværksættes; forældere inddrages ikke i tilstrækkeligt omfang; børnene høres ofte ikke; der udarbejdes ofte ikke handleplaner før en anbringelse; journalerne indeholder ikke en klar beskrivelse af formålet med indsatsen; sagsbehandlerne har begrænset viden om foranstaltningernes effekt; Sagsbehandlerne har begrænset viden om foranstaltningernes effekt; Sagsbehandlerne er ofte meget fokuserede på de sociale problemer og glemmer ofte for eksempel sundheds- og skolerelaterede problemer; Inddragelse af familien halter; der er ikke tradition for at diskutere og evaluere arbejdet; der følges ikke systematisk op på sagerne; der udarbejdes ikke statistik. (Socialministeriet, 2004, p. 55)

På flere af de ovenstående punkter, er der efterfølgende blevet udarbejdet nye indsatser. I både Anbringelsesreformen og Barnets Reform er der eksempelvis blevet øget fokus på børnesamtaler, forældreinddragelse og udarbejdelse af handleplaner, både for de biologiske forældre og de anbragte børn (jf. afsnit *Barnets Reform*). Til trods for disse tiltag ser der dog stadig ud til, at der ikke er udarbejdet faste procedurer eller retningslinjer i forhold til socialforvaltningernes og de enkelte socialrådgiveres håndtering af samværssager. Line Klyvø (2011) fandt i sin undersøgelse af plejebørns samvær i Københavns Kommune, at der i denne forvaltning ikke er nogle faste procedurer eller retningslinjer for praksis, når der bliver truffet afgørelser i samværssager (Klyvø, 2011, p. 129). En sagsbehandler fortæller følgende:

Jeg er aldrig blevet introduceret til en procedure i forhold til samvær, og jeg mener heller ikke, at der er en. Det burde der nok være. Jeg må indrømme, at jeg ofte i de sager, der er ligetil, bare har vurderet samværet selv. Hvis sagen er meget kompliceret vender jeg den med andre. (Klyvø, 2011, p. 130).

I landets største kommune var der altså ikke sket markante ændringer i forhold til håndteringen af sagerne 7 år efter Socialministeriets kritiske rapport. Dette lægger et stort pres på sagsbehandlerne. I Klyvø's (2011) undersøgelse fortæller en sagsbehandler:

Det et spændingsfelt også os kolleger imellem. Jeg kan huske en enkelt sag, hvor jeg skulle fremlægge en del af sagen, og vi skulle ikke drøfte samvær til det møde, men vi kom alligevel ind på det, og der bliver jeg råbt ad af kolleger, og de sagde: "Hvad har du tænkt dig? Og hvordan kan du dog gøre det og hvad er det for en beslutning?" Og jeg er aldrig blevet skældt ud eller råbt ad af voksne mennesker på den måde. Der er virkelig følelser på spil i det her. (Klyvø, 2011, p. 130)

Grundlæggende udviklingspsykologi

Eftersom specialets problemformulering omhandler det anbragte barns relation til sine biologiske forældre, samt betydningen af denne relation for barnets udvikling, er det relevant at belyse problemstillingen i et udviklingspsykologisk perspektiv. Derfor vil vi i det følgende redegøre for relevante dele af tilknytningsteorien og mentaliseringsteorien.

Tilknytningsteori

I det følgende redegøres for relevant *Tilknytningsteori* (Bowlby, 1969; Ainsworth et al, 1978; Hesse & Main, 2000; Sroufe, 2000; Lyons-Ruth et al, 2013), da det er vigtigt, for besvarelsen af specialets problemformulering, at få en grundlæggende forståelse for betydningen af det tidlige forhold mellem forældre og barn. Det er derudover relevant at anvende tilknytningsteorien, for at komme nærmere en forståelse af de mekanismer, der er på spil hos anbragte børn, da de implicit er udsat for adskillelse fra deres biologiske forældre i en anbringelse.

Tilknytning

Den engelske børnepsykiater og psykoanalytiker John Bowlby (1907-1990), påbegyndte udviklingen af tilknytningsteorien. Han blev, i forbindelse med sit frivillige arbejde med adfærdsvanskelige børn, særligt interesseret i de tidlige familierelationers betydning, og i over 20 år var han leder af Tavistock's børneafdeling (Mortensen, 2006, p. 200). Her oprettede han en forskningsenhed, hvor bl.a. Mary Ainsworth var tilknyttet som forsker (ibid., p. 200-201). Efter 2. verdenskrig udarbejdede Bowlby rapporten *Maternal Care and Mental Health*, hvor han beskrev konsekvenserne af en mangelfuld eller uhensigtsmæssig moderomsorg i den tidligste del af barndommen (Mortensen, 2006, p. 201). Bowlby hævdede, med udgangspunkt i *etologien*¹, at den overdrevne afhængighed eller den manglende evne til tilknytning, som han observerede hos børnene, hovedsageligt skyldtes savn eller tab af moderlig omsorg (Hart & Schwartz, 2008, p. 70). Eftersom han ikke havde naturvidenskabeligt belæg for sine antagelser, og psykologien på dette tidspunkt ikke understøttede hans tese, satte Bowlby sig for at udvikle det, der senere skulle blive kendt som tilknytningsteorien (Hart & Schwartz, 2008, p. 70; Mortensen, 2006, p. 201).

¹ Etologi er en naturvidenskabelig tilgang, der søger at forklare årsager til og funktionen af dyrs og menneskers adfærd ud fra teorien om naturlig selektion (Den Store Danske Encyklopædi).

Tilknytningsadfærd

Tilknytning kan beskrives som et psykologisk bånd mellem eksempelvis børn og forældre. Tilknytning er altså noget, der foregår i forældre-barn interaktionen uanset kvaliteten af denne. Der er indenfor tilknytningsteorien enighed om, at tilknytning finder sted, selvom omsorgspersonens behandling er hård, utilpasset eller invaderende (Sroufe, 2000, p. 69). Hvis et barn eksempelvis vokser op med voldelige forældre, og derfor har et utrygt tilknytningsmønster, er ikke nødvendigvis mindre tilknyttet end et barn fra en tryk familie (Wennerberg, 2011, p. 19). Også børn der er blevet afvist eller inkonsekvent behandlet danner stærk tilknytning (Hesse & Main, 2000, p. 1118). Det er altså kvaliteten af relationen, der er afgørende for typen af tilknytningsrelationen mellem barnet og forældrene. Tilknytningsteorien skelner mellem *tilknytning* og *tilknytningsadfærd*. Hvor tilknytningsadfærd kan opfattes som et synligt bånd mellem to mennesker, kan selve tilknytningen derimod opfattes som et usynligt bånd. For eksempel har et barn, der er tilknyttet til sin mor et stærkt ønske om at søge og være i nær kontakt med hende. Moderen kaldes i en sådan relation *tilknytningspersonen* (Bowlby, 1994, p. 36). Bowlby beskriver tilknytningsadfærden på følgende måde:

Ved tilknytningsadfærd forstås kort sagt enhver form for adfærd, der resulterer i, at en person opnår eller opretholder nærhed i forhold til et andet differentieret og foretrukket individ, der som regel opfattes som stærkere og/eller klogere (Bowlby, 1996, p. 137).

Ifølge Bowlby udvikles tilknytningsadfærd hos spædbarnet i de første 9 måneder af dets liv, og den primære omsorgsperson vil ofte blive barnets vigtigste tilknytningsperson, da det er mængden og kvaliteten af det sociale samspil mellem barn og primær omsorgsgiver, der er afgørende for karakteren af barnets tilknytning (ibid., p. 138). I de første måneder af barnet liv kommer tilknytningsadfærden til udtryk gennem reaktioner, der er forholdsvis grundlæggende og simple. Når barnet er mellem 12 uger og 6 måneder, gennemgår sansesystemet en markant udvikling, og barnet udviser en øget grad af signaler og orientering mod én eller flere bestemte personer, som oftest moderen (Mortensen, 2006, p. 208). Fra slutningen af det første leveår formidler barnet sin adfærd ved hjælp af mere avancerede adfærdssystemer. Disse systemer kan aktiveres og deaktiveres afhængig af specifikke emotionelle og fysiske tilstande i barnet (Bowlby, 1996, p. 139). Tilknytningsadfærd aktiveres især ved frygt, smerte, træthed eller hvis moderen ikke opleves at være inden for rækkevidde (Bowlby, 1994, p.

11). Når barnet derefter får visuel eller auditiv kontakt til tilknytningspersonen eller oplever nærhed, omsorg eller kropslig kontakt, ophører tilknytningsadfærden (Bowlby, 1996, p. 139). Barnets tilknytningsadfærd opdeles i to hovedkategorier, hvor det første er *signaleringsadfærd*, hvis funktion er at tiltrække tilknytningspersonens opmærksomhed, samt bringe hende fysisk tæt på barnet. Barnets signaladfærd i den tidligste del af barndommen sker gennem sociale signaler som gråd, pludren eller smil, mens det senere vil være i stand til at kalde eller lave fagter (ibid. pp. 144-145). Den anden hovedkategori er *tilgangsadfærd*, hvor barnet mere aktivt søger og opnår tilknytningspersonens nærhed. Tilgangsadfærd kan, alt afhængig af barnets motoriske udvikling, bestå af, at barnet klynger sig til eller følger efter tilknytningspersonen ved at kravle eller gå (Bowlby, 1984, p. 248).

Tilknytningsadfærd betragtes til en vis grad som værende forud programmeret. Dette betyder, at forældre under normale forhold, vil føle trang til at beskytte det spæde barn ved eksempelvis at sørge for, at det er varmt, beskyttet og mæt, samt ved at berolige det, når det græder (Bowlby, 1994, pp. 12-13). Forældre indlærer disse konkrete kompetencer ved selv at have, og se andre i, interaktion med spædbørn og småbørn. Derudover har egne oplevelser af interaktion og omsorgsoplevelser fra barndommen betydning for tilegnelsen af disse kompetencer. Bowlby hævder altså, at forældreadfærd har biologiske rødder, hvilket kan forklare de stærke emotioner, der opstår hos forældre i interaktion og samvær med deres børn (ibid. p. 13).

En sikker base

Tilknytningsteorien har hovedsageligt fokus på to overordnede aspekter, hvor det første handler om, i hvilken grad tilknytningspersonen er i stand til at give barnet en sikker base. Det andet fokus omhandler, i hvilken grad tilknytningspersonen er i stand til at opmuntre barnet til at udforske ud fra denne sikre base (Bowlby, 1996, p. 144). Når tilknytningspersonen er til stede eller udtrykker ønske om at deltage i positivt samspil med barnet, vil barnets tilknytningsadfærd i de fleste tilfælde ophøre. Når tilknytningsadfærden ophører, vil barnet påbegynde en dynamisk bevægelse mellem, på den ene side at udforske sine omgivelser, og på den anden side at vende tilbage til den sikre base, hvis udforskningen bliver for overvældende eller direkte utryk (Bowlby, 1996, p. 140). Tilknytningspersonens rolle er altså at være tilgængelig for og reagere på barnets behov og spiller dermed en nøglerolle i barnets liv.

Etableringen af en sikker base afhænger delvist af kvaliteten af forældrenes egen tilknytning. Forklaringen er, at deres reaktioner på barnets tilknytningsadfærd bestemmes af eget tilknytningsmønster, og på den måde bliver det afgørende for barnets mentale udvikling (Bowlby, 1994, p. 13). Tilknytning påvirkes dog ikke af enkeltstående situationer, men kan ændre sig langsomt over en længere tidsperiode (ibid. pp. 36-37). Til trods for, at den tidlige tilknytning gennem livet bliver suppleret eller helt erstattes af nye relationer, udvises den oprindelige tilknytning altså ikke så let og varer som regel ind i voksenlivet (Bowlby, 1996, p. 138). For det voksne individ kan den sikre base både bestå af den oprindelige familie og samtidigt af nyere relationer som f.eks. længerevarende parforhold eller ægteskab (ibid., p. 140). Når kritiske situationer opstår i voksenlivet, aktiveres tilknytningsadfærd og dermed behovet for kontakt til den aktuelle sikre base (Bowlby, 1994, p. 25). Bowlby pointerer, at ligegyldigt om man er barn eller voksen, er den sikre base af afgørende betydning: ”Den der ikke har en sådan base er rodløs og inderlig ensom” (Bowlby, 1996, p. 140).

Tilknytningsmønstre

På Tavistock-klinikken arbejdede Bowlby tæt sammen med kollegaerne Mary Ainsworth, Mary Blehar, Everett Waters og Sally Wall. I 1978 udgav de bogen *Patterns of Attachment*, hvor de fremlagde deres empiriske studier af tilknytningen mellem mor og barn med udgangspunkt i Bowlbys tilknytningsteori. Gruppen undersøgte 23 mor/barn-relationer for at afdække både mødrenes og børnenes tilknytningsmønstre. Observationerne blev foretaget både i hjemmet og i laboratoriet, hvor forskningsgruppen anvendte metoden *Strange Situation* (Ainsworth, Blehar, Waters & Wall, 1978; Ainsworth, 1979). I det følgende vil dette forskningseksperiment samt dets resultater blive belyst.

Strange situation

Undersøgelsesmetodens formål er at undersøge tilknytningsforholdet mellem mor og barn, hvilket operationaliseres gennem forskellige observationer af det lille barns reaktioner og adfærd i forhold til den sikre base og dets udforskningsradius.

Barnet inviteres til legende interaktion af en fremmed voksen, og undervejs i forsøget forlader tilknytningspersonen lokalet og vender efter ganske kort tid tilbage. Barnets reaktioner og adfærd observeres gennem hele forløbet (Ainsworth, Blehar, Waters & Wall, 1978, pp. 32-33).

Tilknytningsmønstre

De oprindelige observationer fra Strange Situation-forsøget viste forskellige typer af adfærdsmønstre, hvilket resulterede i en kategorisering, der kom til at bestå af tre hovedgrupper kaldet A, B og C. Kategoriseringen af adfærdsmønstrene for mødre og børn havde særlige karakteristika, hvilket beskrives nedenfor. Særligt episoderne i forbindelse med genforeningen af børn og mødre efter den kortvarige separation kom til at få betydning for resultaterne af forskningen (Ainsworth, 1979, p. 932).

Børnene i Gruppe A udviste meget sjældent tegn på tristhed og frustration i forbindelse med separationen. Ved genforeningen sås forskellige typer adfærd hos børnene. Enten ignorerede børnene deres mødre fuldstændigt, eller også søgte børnene nærhed hos deres mødre, og når denne nærhed var opnået, blev mødrene ignoreret. Ainsworth (1979) beskrev, at mødrene til børn i denne gruppe i høj grad afviste fysisk kontakt med deres børn, da de fandt kropskontakt med børnene ubehagelig (Ainsworth, 1979, p. 932). Mødrene i denne gruppe var karakteriseret af, at de var irriterede og vrede på deres børn, hvilket nogle dog forsøgte at undertrykke (Ainsworth et al., 1978, p. 316-317). Børnene i gruppe A udviste, ifølge Ainsworth et al., en *ængstelig-afvisende tilknytning* (Mortensen, 2006, p. 234).

Børnene i Gruppe B anvendte moderen som en sikker base at udforske ud fra (Ainsworth, 1979, p. 932). Disse børns tilknytningsadfærd blev i høj grad intensiveret i forbindelse med separationen fra moderen. De var tilbøjelige til at blive kede af det og frustrerede, og den udforskende adfærd enten ophørte eller mindskedes væsentligt under separationen. Ved genforeningen med moderen søgte børnene umiddelbart fysisk kontakt og/eller interaktion med hende (ibid.). Et fællestræk for børnene i gruppe B var, at de blot havde behov for nær kropskontakt med moderen i et par minutter for at falde til ro, og de virkede generelt lettere at trøste (Ainsworth et al., 1978, pp. 312-313). Ainsworth et al. pointerede, at disse børns umiddelbare og aktive opsøgning af nær kontakt, samt effekten af denne, havde sammenhæng med børnenes tidligere positive erfaringer i nærkontakten med deres mødre (ibid., p. 313). Børnenes indre arbejdsmodeller gav dem en forventning om, at de kunne regne med deres mødres støtte og trøst ved genforeningen. Ainsworth et al.'s konklusion var, at børnene i gruppe B havde en *sikker tilknytning* til deres mødre (ibid., p. 311).

Børnene i Gruppe C udviste tegn på regulær angst i kontakten med deres mødre. De udviste alligevel intenst ubehag i separationen fra hende, men ved genforeningen udviste de ambivalent adfærd, hvor de søgte nær kontakt med hende, mens de på samme tid afviste kontakt og interaktion (Ainsworth, 1979, p. 932). Et eksempel på en sådan adfærd kunne være et barn, der efter genforeningen sidder i favnen hos sin mor og samtidigt enten forsøger at skubbe hende væk, vender hovedet væk fra hende eller på anden måde afviser hendes trøst. Mødrene til disse børn reagerede i mindre grad på børnenes gråd, signaler og generelle kommunikation end mødrene i gruppe B. Tolkningen af denne adfærd var, at børnene ikke havde nogen klare forventninger i forhold til moderens reaktioner eller tilgængelighed, hvorfor de ikke var i stand til at bruge moderen som en sikker base at udforske ud fra (Ainsworth et al. 1978, p. 314). Børnene i denne gruppe viste en *ængstelig-modstræbende (ambivalent) tilknytning* (Mortensen, 2006, p. 234).

Senere blev gruppe D tilføjet, og den adfærd, der blev observeret hos børnene i denne gruppe viste, at disse børn var bange for deres forældre. Karakteristisk for denne gruppe børn var, at de forsøgte at trække sig væk fra deres forældre. Angsten aktiverede dog tilknytningsadfærd, så barnet på trods af angsten, søgte nærhed og beskyttelse hos den skræmmende forælder (Wennerberg, 2011, p. 19). Børn med denne tilknytning udviser ofte bizar adfærd, som f.eks., at de bevæger sig i cirkler eller går baglæns hen imod forældrene. Børnene i denne gruppe har ikke udviklet nogen som helst sammenhængende strategier til at håndtere udfordringen ved at blive separeret fra moderen. Børnene reagerer ved genforeningen med forskellige typer adfærd, som f.eks. angst for moderen, forvirring, fastfrysning eller stereotype bevægelser (Mortensen, 2006, p. 234). Børn, der er vokset op i et hjem, hvor forældreadfærd har været præget af en høj grad af uforudsigelighed, udvikler en såkaldt *ængstelig-desorganiseret tilknytning* og er i stor fare for at udvikle alvorlige personlighedsforstyrrelser som voksne (Hart & Schwartz, 2008, p. 205).

Tilknytningsrelationen

Ainsworth et al.'s undersøgelse viste altså sammenhæng mellem mødres adfærd og børns tilknytningsmønstre. Amerikansk forskning viser, at 65 % af befolkningen har en sikker tilknytning, 20 % har en ængstelig-afvisende tilknytning, 10 % har en ængstelig-modstræbende tilknytning, mens 5 % har en ængstelig-desorganiseret tilknytning (Mortensen, 2006, p. 235). Eftersom størstedelen af anbragte børn har været udsat for skadelig behandling af deres bio-

logiske forældre, vil vi i det følgende gå nærmere ind i, hvilke konsekvenser uhensigtsmæssige tilknytningsrelationer kan have for barnets udvikling (Lanyado & Horne, 2009, p. 328). Inden for det tilknytningsteoretiske felt anvendes forskellige termer for tilknytningsmønstrene, som beskrevet i det foregående afsnit. Vi vil i det følgende anvende begrebet *utrygvindvigende tilknytning* for gruppe A, *tryk tilknytning* for gruppe B, *utryg-ambivalent tilknytning* for gruppe C og *utryg-desorganiseret tilknytning* for gruppe D.

Omsorgspersonens adfærd

I forbindelse med arbejdet med Strange Situation begyndte Ainsworth at interessere sig for mødrenes adfærd i testlokalet. Hun fandt ud af, at der var visse karakteristiske træk der forbandt hhv. mødre med trygt- og utrygt tilknyttede børn. Hun inddelte mødrene i to grupper, hvor den ene var *sensitive mødre* og den anden var *usensitive mødre* (Lyons-Ruth et al, 2013, p 563). Sensitive mødre er bevidste om deres spædbørns signaler, de responderer med det samme, på en passende måde og er opmærksomme på at signalerne fortolkes korrekt. De sensitive mødre sørger f.eks. for at ”trøste deres spædbarn færdige”, så det ikke bliver sat ned på gulvet igen, før barnet selv er parat til at slippe nærheden med moderen (ibid.).

Den usensitive omsorgsperson

Til forskel fra de sensitive omsorgspersoner, udviste de usensitive omsorgspersoner forældreadfærd, der var uhensigtsmæssig for barnets udvikling (ibid., p. 566). Denne adfærd kan komme til udtryk som negativ adfærd overfor barnet, hvor omsorgspersonen f.eks. håner eller driller barnet. Der kan også være tale om *rolleombytning*, der opstår, når barnet søger hjælp, støtte eller trøst, hvor omsorgspersonen i stedet for at være tilgængelig for barnet, henviser dets opmærksomhed på omsorgspersonens egne vanskeligheder og behov (Lyons-Ruth et al, 2013, p. 566). En typisk årsag til denne adfærd er, at omsorgspersonen oplever sig hjælpeløs i forhold til forældrerollen (Vuillez-Coady, 2013, p. 118). Rolleombytning omhandler også forældre, der fralægger sig ansvaret og dermed indirekte pålægger barnet et ansvar, som det slet ikke er modent nok til at varetage. Jeanne var 14 år, da hun oplevede følgende:

Jeg har faktisk oplevet en meget svær situation, fordi jeg var fem uger med min mor på Mallorca. Det startede med, at hun lovede mig, at hun ikke ville drikke på den her tur. Og det endte galt allerede i flyet derned. Hun blev simpelthen så lam, at jeg lige pludselig skulle tage over og tage initiativ til at finde bus og hotel og få folk til at hjælpe mig med at få min mor op på værel-

set. Jeg låste hende inde de fleste af dagene af frygt for at have hende til at rende rundt derude, for det ville jeg være pisseflø over. Hun fandt så nogle gange på alternativer ved at kravle over til naboen, så hun alligevel kunne dukke op nede ved poolen og finde metoder til at drikke sig stiv... Jeg fik kontakt til en af dem, der var med flyet... Jeg var ude og danse de fleste af dagene og var glad. Det var ligesom, hun slet ikke eksisterede i mit liv, og alligevel var hun lige den søster, jeg skulle passe på. For hun var jo ikke den der passede på mig. Jeg var ikke så gammel, jeg har nok været 14 år. Og jeg stod jo alene... Jeg formåede at skabe kontakt til omverdenen via denne her person, som kunne hjælpe mig... og han hjalp mig, indtil min mor blev ædru den sidste dag... Jeg ved ikke, hvordan jeg fik styrken til at klare det, jeg vidste bare, at jeg ikke kunne være alene om det her. Det har bare været der – overlevelsesinstinktet (TABUKA, 2005, pp. 43-44).

Dette eksempel illustrerer en forælder/barn-relation, hvor rolleombytning finder sted. Her kommer forældrens behov i høj grad før barnets, og Jeanne bliver den voksne i relationen. Andre eksempler på forældreadfærd, der kan have alvorlige konsekvenser er *modsigende affektiv kommunikation*, hvor omsorgspersonen taler inviterende til barnet, men samtidigt gør sig fysisk utilgængelig når barnet søger vedkommende. Derudover ses *desorienteret forældreadfærd*, hvor forælderen udviser skræmt, skræmmende, forvirret eller mærkværdig adfærd i samværet med barnet. Den sidste kategori af usensitiv forældreadfærd er *tilbagetrækning*, hvor omsorgspersonen enten interagerer med barnet fra afstand og f.eks. bevæger sig rundt om spædbarnet i stedet for at søge nærhed med det. Ved denne type forældreadfærd ses ligeledes omsorgspersoner, der interagerer i tavshed med deres børn (Lyons-Ruth et al, 2013, p. 566). Manglende sensitivitet i samværet med barnet, opfattes altså som en risikofaktor i forhold til udvikling af psykopatologi senere i livet (ibid., p. 567; Wennerberg, 2011, p. 23).

Psykopatologiske konsekvenser

Tilknytning og dannelsen af tilknytningsmønstre er tæt forbundet med frygt, idet tilknytningsadfærd aktiveres, når et barn føler utryghed eller frygt. Dette giver uvilkårligt et paradoksalt opvækstmiljø for børn, hvis omsorgspersoner er en kilde til frygt (Hesse og Main, 2000, p. 1117). Eksempelvis kan omsorgspersoner, der udviser *inkonsistent forældreadfærd*, skabe utryghed og frygt hos barnet. Denne forældreadfærd kan f.eks. forekomme hos forældre, der af intrapsykiske årsager ikke er i stand til at skabe forudsigelighed for barnet. Det kan

være forældre, der lider af psykiske sygdomme som personlighedsforstyrrelser, borderline syndrom og bipolar sindslidelse (Sroufe, 2000, p. 70). Derudover ved man, at det kan føre til desorganiseret tilknytning, hvis omsorgspersonen har en fjendtlig indstilling overfor sit barn (Lyons-Ruth et al, 2013, p. 562). På samme måde er omsorgspersoner, der tidligt i barnets liv udviser *afvisende forældreadfærd*, en risikofaktor, der i høj grad forudsiger øget sårbarhed overfor en række psykopatologiske konsekvenser (ibid.). Forskning viser, at skræmt og skræmmende forældreadfærd har en signifikant sammenhæng med dannelsen af desorganiseret tilknytning (Wennerberg, 2011, p. 149, 153). *Skræmt forældreadfærd* er karakteristisk ved, at omsorgspersonen ikke er tryk i samværet med barnet, og at interaktionerne er præget af usikkerhed, tvivl og angst (ibid., p. 150). *Skræmmende forældreadfærd* viser sig derimod som en mere udadreagerende forældreadfærd, f.eks. i forbindelse med vold i familien, eller på anden måde utilregnelig og uforudsigelig adfærd fra omsorgspersonen (ibid., p. 149). Når barnet oplever skræmmende forældreadfærd aktiveres dets tilknytningsadfærd, og barnet vil derfor befinde sig i et ekstremt modsatrettet felt, hvor det søger trøst og beskyttelse hos den forælder, der gør det utryk og bange (Hesse & Main, 2000, p. 1097).

Spædbarnealderen rummer altså en række risikofaktorer for barnets udvikling, og omsorgspersonens adfærd spiller i den forbindelse en afgørende rolle. Udover den forskningsbaserede viden om, hvad skræmt- og skræmmende forældreadfærd gør ved børns udvikling, ved man ligeledes, at en tilbagetrukket forældreadfærd tidligt i barnets liv, kan resultere i borderline symptomer, gentagne selvmordstanker- og forsøg, misbrug, adfærdsvanskeligheder, spiseforstyrrelser og antisocial personlighedsforstyrrelse (Lyons-Ruth et al, 2013, p. 567). Der er altså stærke og signifikante relationer mellem langvarig dysfunktionel, uhensigtsmæssig forældreadfærd og psykopatologi hos unge voksne (ibid., p. 569).

Den gode nok omsorgsperson

I det ovenstående har vi redegjort for, hvordan forældreadfærd i visse tilfælde kan føre til øget sårbarhed hos barnet i forhold til at udvikle psykopatologi senere i livet. Det betyder dog ikke, at børn får psykiske problemer, hvis forældrene ikke konsekvent udviser ”perfekt” forældreadfærd. Forskning viser, at selv i trygge forælder/barn-relationer udviser forældrene af og til usensitiv adfærd overfor deres barn (Wennerberg, 2010, p. 20). Det afgørende er, at forældre, der kommer til at udvise utilpasset eller utilstrækkelig forældreomsorg, forsøger at gøre det godt igen, hvilket ses hos forældre med et trygt tilknytningsmønster. Med andre ord,

reparerer disse forældre, tilstrækkeligt ofte, deres fejltagelser, hvilket er afgørende for en tryk tilknytning (ibid.). Med udgangspunkt i Winnicott's begreb *the good enough mother*, kunne man sige, at det handler om, at være en *good enough parent* (Schacht, 2011, p. 443).

Den gode nok forælder er gennem sin tidlige interaktion med barnet med til at udvikle barnets selvværd (Sroufe, 2000, p. 70). Når barnet, gennem formidlingen af sine intentioner, oplever sig i stand til at nå sine mål, styrkes dets selvværd. Det er altså altafgørende for udviklingen af selvværdet, at de voksne omkring barnet i tilstrækkelig høj grad reagerer på barnets kommunikation. Dermed oplever barnet, at det er i stand til at opnå sine mål, og det kommer til at føle *personlig effektivitet*, hvilket fører til en positiv udvikling af selvværd (ibid.). Hvis forældrene derimod reagerer utilpasset eller slet ikke reagerer, kan det i visse tilfælde sidestilles med svigt (ibid.).

Ud fra ovenstående afsnit er det tydeligt at se, at tryk tilknytning udgør en beskyttende faktor mod psykopatologi både i barndommen og senere i individets liv (Wennerberg, 2011, p. 23). Tilknytningsteorien viser, at barnets omsorgspersoner spiller en afgørende rolle for barnets udvikling. Derudover danner omsorgspersonens tidlige regulering af barnets følelser grundlag for barnets senere evne til affektregulering og mentalisering, hvilket vi vil komme ind på i det følgende afsnit (Sroufe, 2000, p. 69).

Mentaliseringsteori

Eftersom forældrenes mentaliseringsevne har afgørende betydning for kvaliteten af relationen mellem det anbragte barn og dets biologiske forældre, vil vi i det følgende afsnit belyse mentaliseringsteorien, da denne har relevans for besvarelsen af problemformuleringen.

Mentaliseringsteorien, der er udviklet af den engelske psykolog Peter Fonagy (1952-), har rødder i psykoanalytisk- og tilknytningsteoretisk tænkning (Fonagy et al., 2007, p. 35). Mentaliseringsteorien bygger på opfattelsen af, at forældreadfærd, i samspil med det tidlige sociale miljø, er nøglen til udviklingspsykopatologi (ibid., p. 17). Mentalisering henviser til individets evne til at forstå følelsesmæssige udtryk hos andre mennesker samt til at regulere sine egne følelser (ibid., p. 45). Eftersom mentaliseringsevnen ikke er medfødt, er tilegnelsen af denne en væsentlig del af barnets udvikling (ibid., p. 46). For at kunne redegøre for, hvad mentaliseringsevne er, er det nødvendigt først at opridse relevante aspekter af barnets tidligste udvikling.

Barnets selvorganisering

Ethvert nyfødt barn befinder sig foran en organisering af sit selv; en *selvorganisering*, der indledes med, at barnet lærer sit fysiske selv at kende. Barnet opdager gradvist i denne proces, at der er grænser mellem dets egen krop og den ydre verden (Fonagy, 2004, p. 31). Samtidig lærer barnet gradvist sine egne følelser at kende i og med, at barnet med det samme indgår i et emotionelt samspil med den primære omsorgsperson, så de sammen danner et *affektivt kommunikationssystem* (Fonagy et al, 2007, p. 154). I dette samspil spiller ansigtsudtryk en vigtig rolle i kommunikationen af affektive signaler mellem omsorgsperson og barn (Fonagy, 2004, p. 31). I slutningen af det første leveår er spædbørn i stand til at danne mentale repræsentationer af grundlæggende emotionelle tilstande (Fonagy et al, p. 157). Når barnet i løbet af de første 18 måneder bliver i stand til at danne disse emotionelle repræsentationer, bliver det dermed i stand til at forstå sin egen mentale tilstand ud fra omsorgsgiverens mentale tilstand (Fonagy, 2004, p. 34). Denne evne udvikles gennem omsorgspersonens *affektions-spejlinger* og af barnets kontinuerlige, ubevidste og daglige observationer af omsorgspersonens mentale tilstande (ibid., p. 54). I denne periode af barnets liv er imitation og spejling hyppigt forekommende aspekter i samspillet (Fonagy et al., p. 155). Vi vil derfor i det følgende ganske kort redegøre for imitation som et udviklingstrin, der går forud for mentalisering (Metzoff & Decety, 2003, p.491).

Imitation er et medfødt og primitivt instinkt, der omfatter evnen til at imitere den primære omsorgspersons gestik og mimik (ibid.). Gennem efterligningen af omsorgspersonens ansigtsudtryk, bliver barnet i stand til at afstemme sig med disse. Man kan med andre ord sige, at imitation har til formål at sætte barnet i stand til at synkronisere sig med omsorgspersonens emotionelle tilstande (Hart, 2012, p.111-112). Ved 2-3 måneders alderen kommer imitation til at spille en anden rolle og anvendes nu som kommunikationsform mellem barnet og den primære omsorgsperson (Schore, 2001, pp.17-18). Imitationen knytter sig i denne periode til barnets tidlige sociale og følelsesmæssige udvikling. I denne periode udvikler barnet en fornemmelse af, at andre er som det selv, og grundlaget for forståelsen af andre menneskers mentale tilstande er dermed lagt (Metzoff og Decety, 2003, p. 491).

Spejling og affektregulering

I samme periode af barnets tidligste liv, hvor imitation spiller en væsentlig rolle, har spejling, som er en dynamisk proces, ligeledes en afgørende betydning for barnets udvikling. Gennem

affektspejling skal barnet lære at rumme og forstå sine følelser, og spejlingen spiller derfor en afgørende rolle for udviklingen af evnen til affektregulering. Forskning viser, at der hos mennesket findes en gruppe medfødte grundlæggende emotioner, der består af glæde, vrede, frygt, tristhed, afsky og overraskelse. Disse udtrykkes automatisk hos spædbarnet, men må bevidstgøres for barnet, for at det kan lære sine følelser at kende (Fonagy et al, 2007, p. 153; Fonagy, 2004, p. 35). Det er afgørende for barnets udvikling, at spejlingen ikke er for præcis, da dette kan resultere i, at barnet bliver bange. Spejlingen bør derfor være markeret, hvilket vil sige, at forælderen udtrykker barnets følelser i en overdrevet, let karikeret fortolkning (Fonagy et al, 2007, p. 44). Det er altså vigtigt, at spejlingen har en symbolsk karakter, da det er afgørende for, at barnet kan komme til at forstå sine emotioner, så disse ikke ”flyder over ud i verden” (ibid., p. 20). Det kan ligeledes få negative konsekvenser for barnets udvikling, hvis spejlingen er forsinket, er for langt væk fra barnets emotioner i sit udtryk eller helt udebliver. Dette kan resultere i, at barnets repræsentationer bliver forvrængede, eller på anden måde ikke er repræsentative for barnets virkelighed (ibid., p. 44). Forskning viser, at utilpasset, forvrænget eller manglende spejling i værste fald kan resultere i, at barnet senere udvikler en psykopatologisk lidelse (ibid., p. 21). Fejlagtige spejlinger er ofte en konsekvens af, at omsorgspersonen ikke selv er blevet tilstrækkeligt spejlet som spæd.

Den primære omsorgsperson organiserer altså barnets indre verden ved at skabe overensstemmelse mellem barnets kropslige fornemmelser og dets følelser gennem spejling (ibid., p. 19). Barnet oplever først selv følelsen og ser derefter sin følelse spejlet af omsorgspersonen. Denne kombination sætter efterhånden barnet i stand til at genkende affektive tilstande i sig selv og i andre, og barnet bliver hermed i stand til at regulere sine egne følelser (Fonagy, 2004, p. 36). Affektregulering er altså en transformation fra *samregulering* til *selvregulering* (Fonagy et al, 2007, p. 95).

Affektregulering

Affektregulering er et begreb, der endnu ikke er klart defineret, men der er generel enighed om, at affektregulering spiller en stor rolle i barnets tidlige udvikling (Fonagy et al., 2007, p. 73; p. 95). Affektregulering er en stor del af udviklingen af selvet (ibid., p. 95). Når barnet har fået lært at skelne, mellem det der foregår ”inde i mig”, og det der foregår ”udenfor mig”, og det derudover er blevet spejlet tilstrækkeligt til at kunne forstå sine egne følelser, er grundlaget lagt for udviklingen af den *refleksive funktion*. Den refleksive funktion som begreb lig-

ger meget tæt op ad begrebet mentalisering, men kan forklares som operationaliseringen af de psykologiske processer der ligger bag mentalisering (Fonagy et al, 2007, p. 34). Udviklingen af den refleksive funktion anses som en afgørende udviklingsmæssig milepæl, hvor barnet bliver i stand til at agere ud fra dets egne antagelser om andres følelser, holdninger, hensigter, antagelser, drømme og planer (ibid.). Barnet udvikler altså forskellige sæt af *selv-andre repræsentationer*, der hjælper det i sociale interaktioner gennem livet. Disse forskellige sæt af repræsentationer kan altså aktiveres senere i livet, når barnet i relationelt samspil har behov for at aflæse og forstå andre mennesker (ibid.).

Mentalisering

Når barnet har udviklet forståelsen af både sig selv og omverdenen som aktører med intentioner, ønsker og mål, får det efterhånden en bevidsthed om, at bestemte følelser og antagelser, hos f.eks. moderen, ofte resulterer i en bestemt form for adfærd (Fonagy et al., 2007, p. 34). Denne forståelse generaliseres til også at gælde andre mennesker efterhånden som barnet modnes og udvikles (ibid., p. 36). Dette danner grundlag for, at barnet kan udvikle evnen til at mentalisere, hvilket er en psykologisk færdighed der, i første omgang, hjælper barnet med at skabe mening og forudsigelighed i andres adfærd (ibid., p. 34). Barnet lærer igennem denne udviklingsproces at forstå sammenhænge mellem sig selv og andre og bliver både i stand til at regulere sine egne følelser, men også til at forstå affektive udtryk i kommunikationen med andre (ibid., p. 45). Alle mennesker har ikke samme evne til at mentalisere, og i tilfælde, hvor forældre har ringe eller manglende evne til mentalisering, overføres dette til barnet. Om-sorgspersonens egen evne til spejling, affektregulering og mentalisering har altså afgørende konsekvenser for barnets udvikling af samme, og på den måde kan forringet mentaliserings-evne overføres fra generation til generation (ibid., p. 36).

Beskrivelse af praksis

For at besvare specialets problemformulering, finder vi det relevant at redegøre for empiriske undersøgelser, der kan åbne op for forståelsen af anbringelses- og samværsområdet. Derudover anvendes fænomenologisk materiale i form af case-materialet om Camilla, samt uddrag fra interviews af anbragte børn for at illustrere væsentlige pointer.

Anbringelse uden for hjemmet

Som belyst i afsnittet om tilknytningsteori, danner barnet tilknytning til sine forældre uanset karakteren og kvaliteten af forældre/barn-relationen. I nogle udsatte familier, hvor forældrene ikke evner at tage vare på barnet og give det den tilstrækkelige tryghed og omsorg, kan det være gavnligt for barnets udvikling, at forældrene bliver tilbudt støtte i hjemmet. I visse tilfælde er forældrene ikke tilgængelige for støttende behandling, og her kan det være nødvendigt at anbringe barnet uden for hjemmet eksempelvis i plejefamilie (Killén, 2005, p. 533). I disse tilfælde gennemgår barnet en stor forandring i sit liv, hvor det bliver adskilt fra sine biologiske forældre og samtidig påbegynder en proces med at knytte sig til sine plejeforældre. Spørgsmålet er, om børn er i stand til at danne nye tilknytninger til plejeforældre? Hvad sker der med den oprindelige tilknytning til de biologiske forældre, når barnet bliver anbragt? Kan man tale om, at barnet ”skifter sin tilknytning ud”? Eller vil det oftere være tilfældet, at barnet beholder sine oprindelige tilknytninger, mens det efter anbringelsen danner nye og supplerende tilknytninger? Anbringelsesfeltet rejser mange relevante spørgsmål, og i forsøget på at besvare disse er det nødvendigt at belyse relevante dele af forskningen på området. Af pladshensyn er det ikke muligt for os at komme ind på alle de faktorer, der er på spil, når et barn bliver anbragt, men vi vil i det følgende belyse nogle af de faktorer, der omhandler tiden før, under og efter anbringelsen. Vi vil bl.a. komme ind på, hvad de voksne omkring barnet skal være opmærksomme på, når de arbejder med barnets sag.

Før, under og efter anbringelsen

Et barn der står overfor en anbringelse, står overfor nogle store forandringer, og vil i den forbindelse opleve en følelse af tab i forhold til den primære omsorgsgiver, søskende, familie og venner. Derudover kan barnet ligeledes stå over for at skulle skifte skole eller institution og vil altså opleve brud på kontinuiteten på flere planer (Neil et al, 2003, p. 404) (Killén, 2005, p. 233).

Forberedelser inden anbringelsen

I overgangen fra den ene familie til den anden er det meget betydningsfuldt, at der lægges vægt på at hjælpe forældre og barn i adskilleelsesprocessen, da håndteringen af anbringelsesprocessen er afgørende for, hvorvidt anbringelsen bliver succesfuld eller ej (Killén, 2005, p. 534). Denne proces består for sagsbehandlerne af mange forskellige elementer, men i forhold til barnets oplevelse og forståelse af anbringelsen er det overordentligt vigtigt at give barnet grundig og alderssvarende information, om at det skal anbringes (ibid., p. 548). Et meget væsentligt element handler om, gennem hele processen, at tage skylden fra barnet og derigennem lægge ansvaret over på de voksne. Dette gøres bl.a. ved gentagne gange at sikre sig, at barnet ved, at det ikke har gjort noget forkert, at det fjernes fra sin familie for at beskytte det, at de voksne er der for at hjælpe barnet, samt at beslutningen om anbringelsen er de voksnes (ibid. p. 552). Derudover er det af stor betydning for barnets forståelse af sin egen situation, at de voksne informerer om tidsperspektivet i anbringelsen. Dette gøres bl.a. ved at give barnet så mange konkrete informationer som muligt, så det ikke lever i uvished (ibid., p. 548). Myndighedspersonerne skal i anbringelsesprocessen være meget opmærksomme på, at barnet givetvis er i en krisetilstand, hvilket kan betyde, at barnet skal have beskederne flere gange, så man på den måde sikrer at barnet ved, hvad der skal ske og hvorfor (Warming, 2005a, pp. 76-77). Hvis ikke barnet bliver informeret tilstrækkeligt, er der risiko for, at det vil danne sine egne historier om f.eks. årsagen til at det skal flyttes fra sine forældre. Børn har en tendens til at være selvrefererende, hvilket vil sige, at de, hvis de ikke informeres ordentligt i forbindelse med en anbringelse, automatisk vil tillægge sig selv skylden for anbringelsen (ibid.). Man kan forestille sig, at anbragte børn, der er utrygt tilknyttede, på grund af deres negative indre arbejdsmodeller, ofte vil skabe negative forklaringer, der handler om, at barnet selv er forkert (ibid.). Det vil altså sige, at manglende information til barnet om, hvad der skal ske og hvorfor det skal anbringes uden for hjemmet, kan resultere i en forvrænget selvopfattelse, der er præget af skyld og skam (ibid.).

Tilknytning i forbindelse med anbringelsen

Gennem sine undersøgelser af engelske pleje- og adoptivbørn har Neil et al. fundet, at der er gode muligheder for tilknytning til plejefamilien, hvis barnet inden anbringelsen er vokset op i en ”god nok” familie, hvor der er blevet draget en form for omsorg for barnet, og hvor der har været en vis grad af stabilitet (Neil et al, 2003, p. 403). Desværre er dette ikke særligt ofte tilfældet i anbringelsessager, da anbringelser som udgangspunkt finder sted på baggrund af utilstrækkelige opvækstvilkår (Hertz, 2003, p. 22). Samtidig er der bedre muligheder for en

sikker tilknytning til plejeforældrene, jo tidligere barnet er blevet anbragt (Niel et al., 2003, p. 403). Jo tidligere et barn adskilles fra sine biologiske forældre, des større er dets chance for at indhente det forsømte (Sroufe, 2000, p.73). Dette er gældende for både den kognitive, intellektuelle, emotionelle og den adfærdsmæssige udvikling (Christoffersen et al., 2007, p. 149). Dette underbygges af Niel et al., der påpeger, at jo ældre barnet er ved anbringelsen, eller jo mindre omsorg, der er blevet draget for barnet i den biologiske familie, des mere kompliceret og udfordrende bliver det for barnet at skabe en sikker tilknytning til plejeforældrene (Neil et al, 2003, p. 403). Børn, der bliver adopteret eller anbragt inden de er fyldt seks måneder, har altså bedre forudsætninger for at danne et trygt tilknytningsforhold til plejeforældrene, end børn der er ældre ved flytningen (ibid. p. 403). Andre studier viser dog, at børn der adopteres efter to-årsalderen faktisk er i stand til at danne ”stærk og tæt tilknytning” til deres nye forældre, trods deres negative erfaringer og tidlige utrygge tilknytning (Christoffersen et al., 2007, p. 149). Barnets alder ved adskillelsen fra den biologiske familie har altså afgørende betydning for barnets udvikling i forbindelse med adoptioner. Det er dog vigtigt at have for øje, at resultater fra undersøgelser, der omhandler adoptivbørn, ikke ukritisk kan overføres til anbragte børn, eftersom disse to grupper af børn ikke nødvendigvis har haft samme opvækstbetingelser inden bruddet med de biologiske forældre. Det kan dog antages, at der f.eks. i forhold til tilknytningsproblematikker og identitetsdannelse kunne eksistere et vist sammenligningsgrundlag mellem de to grupper.

Overgangen fra en familie til en anden

I dagene omkring anbringelsen har fagpersonerne et ekstra stort ansvar for at hjælpe barnet i overgangen fra den biologiske familie til plejefamilien. Når man læser anbragte børns udsagn i Warmings fænomenologiske interviewundersøgelse (2005), giver nogle børn udtryk for at have følt sig inddraget i processen omkring anbringelsen. Denne gruppe børn giver udtryk for en oplevelse af, at fagpersonerne, i tilstrækkelig høj grad, har taget vare på barnet i overgangen (Warming, 2005a, p. 74). Andre plejebørn har dog haft mindre succesfulde oplevelser ved flytningen til den nye familie. Plejebarnet Dan fortæller om sine oplevelser:

Jeg blev fjernet fra min mor som 7-årig. Lige pludselig tager min mor mig bare i hånden, og så bliver jeg plantet i plejefamilien...Jeg kom ind ad døren, og jeg var fuldstændig forvirret...Jeg tænkte bare: ”hvad fanden laver jeg” ... Jeg synes, at der burde være en eller anden i kommunen, der fortalte én [om det] – selvom man er så lille, så kan man jo godt forstå tingene alli-

gevel. Jeg har vidst, at der var et eller andet galt derhjemme... Jeg kan huske, at det var så fortvivlende og så forvirrende at komme ind til min plejemor og plejefar. Jeg stod bare og kikkede og tænkte: "Hvad fanden er nu det her? Hvad fanden laver jeg her? Hvorfor skal jeg være her i weekenden?" Jeg fik intet at vide. Min mor oplyste mig jo ikke om noget, det har hun aldrig gjort. Så jeg havde heller ikke forventet, at hun gjorde det. Men jeg kunne godt have forventet, at der var en fra kommunen, der sagde det til mig. I stedet for at beslutningerne bare blev taget hen over hovedet på mig, og jeg så bare blev kylet ind. Der burde bare være en person, som kunne fortælle." Nu kommer du ud for de og de ting, og det er for at hjælpe dig." Men jeg synes bare aldrig, der har været sådan en person i mit liv. Og det føler jeg somme tider stadig, at der ikke er...[...] Jeg blev slet ikke informeret, så jeg følte mig snydt på en eller anden måde, og det føler jeg stadig i dag. Hvorfor er jeg ikke blevet informeret om, hvad der foregik rundt omkring mig? For det har jo handlet om mig det hele – i hvert faldt det meste af det. (TABUKA, 2005, p. 114).

Her ses altså et eksempel på et plejebarn der, i høj grad, har følt sig placeret i en ny familie uden forklaringer eller forberedelse. For at hjælpe barnet til den bedst mulige overgang til den nye familie, er der en række pædagogiske værktøjer, der kan være hensigtsmæssige at anvende for at forberede barnet på de nye livsbetingelser. Det kan eksempelvis være betydningsfuldt for barnet på forhånd at få kendskab til sin nye familie og det nye hjem. Overordnet er det vigtigt, at fagpersonerne omkring barnet forsøger at sætte sig i barnets sted og give svar på de spørgsmål, man kunne forestille sig, barnet havde. Nogle plejebørn har følt sig forberedt ved, at plejeforældrene har udarbejdet en fotobog med billeder af familien, kæledyr, huset, det nye værelse mm. (Warming, 2005a, p. 74). Derudover er det vigtigt, at give plads til barnets spørgsmål, så det føler sig set og hørt i processen. Eksempelvis ville en 6 årig pige, der skal i plejefamilie være fyldt op med spørgsmål som: "Hvem pakker mine ting?", "Kommer du og henter mig, og hvor lang tid bliver du?", "Hvad hvis jeg ikke kan lide maden?", "Er de søde?", "Må man godt have venner med hjemme at lege?" og "Hvad hvis jeg bliver ked af det?". Kvalitative undersøgelser viser, at mange plejebørn har helt eller delvist ubesvarede spørgsmål omkring anbringelsen og den nye familie (ibid., p. 37). Fagpersoner bør altid forsøge at imødekomme dette med en tilgang, der baserer sig på, at hvert enkelt barn og sag er unik og at anbringelsen skal tage udgangspunkt i det særegne tilfælde.

Kan børn egentlig skifte forældre?

I forbindelse med anbringelser, hvor et barn skal skifte familie, er det relevant at stille spørgsmålet: kan børn egentligt skifte forældre? Ifølge Schaffer (1990) tyder meget på, at børn for det første er i stand til at skelne mellem flere menneskers forskellige roller i deres liv, og for det andet, at de er i stand til at vedligeholde relationerne til dem alle (Schaffer, 1990, pp. 206-207). Han sætter dog spørgsmålstejn ved barnets evne til at have en meningsfuld kontakt med to moderfigurer. Generelt er barnets forhold til sine omsorgspersoner afhængigt af karakteren af relationerne og af den betydning, forældrene hver især har for barnet. Derudover er det af stor betydning, at forældrene er i stand til at samarbejde om ikke at underminere barnets tillid til andre omsorgspersoner i barnets liv (ibid.). Barnet er altså tilsyneladende i stand til at have nære relationer til flere forskellige omsorgspersoner. Spørgsmålet er, om børn også er i stand til at skabe tilknytning til nye omsorgspersoner. Schaffer (2003) påpeger, at forskning på adoptionsområdet viser, at børn er i stand til at udskifte tilknytningspersoner fra den spæde opvækst (Christoffersen, 2007, p. 138). Eftersom børn i perioden mellem 6. og 9. måned begynder at opleve separationsangst ved adskillelse fra sine tilknytningspersoner, er der enighed om, at der i barnets udvikling findes en kritisk periode for adskillelse (ibid., p. 139). Neil et al.'s studier viste, at børn der blev adopteret eller anbragt i plejefamilie, inden de fyldte 6 måneder, havde bedre forudsætninger for at danne tryk tilknytning til plejeforældrene, end børn der var over 6 måneder (Neil et al, 2003, p. 403). I forbindelse med disse pointer påpeger Schaffer, at det er svært at afdække det fulde billede af de mange faktors betydning for den nye tilknytningsrelation, og han kritiserer i den forbindelse forskningen på området. Han mener, at de undersøgelser der findes på området, ofte fokuserer på afgrænsede faktorer og dermed ikke opfanger det fulde billede af dannelsen af ny tilknytning (Schaffer, 1993, pp. 204-205).

Det er samtidig relevant at redegøre for, at barnet i forbindelse med adskillelsen fra sine primære omsorgspersoner, som tidligere nævnt, vil føle et stort tab. Dette tab vil kunne påvirke barnets følelsesmæssigt, så det kan have svært ved at føle sig tryk i den nye familie. Da barnet ved starten af en anbringelse ikke har etableret tillid til plejeforældrene, kan det være en stor udfordring for det at modtage den omsorg, som plejeforældrene ønsker at drage for det. Dette skyldes bl.a. at barnet, på grund af tidligere tilknytningsforhold, vil have negative indre arbejdsmodeller, der præger dets forventninger til omsorgspersonerne (Neil et al, 2003, ibid.). Som tidligere nævnt er indre arbejdsmodeller meget stabile og er derfor ikke lette at ændre.

Barnet vil altså flytte ind i plejefamilien med de ovenfor nævnte negative forventninger til sine omgivelser. Det eneste plejefamilien kan gøre for at støtte udviklingen af deres plejebarn er, at skabe en tryk og forudsigelig hverdag med faste rutiner, for på den måde at skabe de bedste betingelser for, at barnet kan danne tryk tilknytning til sin nye familie (Hertz, 2003, p. 22). En plejeanbringelse er dog ikke ensbetydende med, at barnet kommer til at opfatte plejeforældrene som de psykologiske forældre (jf. afsnit *Begrebsafklaring*). Dette skyldes, at den nye tilknytningsproces er sårbar over for prægning fra negative indre arbejdsmodeller, og på denne baggrund er det sværere for et barn at danne ny og tryk tilknytning til sine nye omsorgspersoner, når først barnets indre arbejdsmodeller er udviklet (Sroufe, 2000, p. 70). Det har derfor stor betydning, hvilke tidlige tilknytningsrelationer barnet har haft til sine biologiske forældre, og dermed hvilke indre arbejdsmodeller, der er blevet internaliseret i barnet. I anbringelsessituationer er der dog sjældent tale om børn, der har haft en tryk tilknytning til de biologiske forældre. Eftersom anbringelser ofte sker på baggrund af utilstrækkelige opvækstvilkår, hvor børn ofte har oplevet omsorgssvigt, vil det kunne antages, at mange anbragte børn har uhensigtsmæssige arbejdsmodeller internaliseret (Hertz, 2003, p. 22). Dette understøtter enigheden om, at barnets alder ved anbringelsen har stor betydning for tilknytningen til de nye plejeforældre. I casen med den 6 årige Camilla ses et eksempel på, hvordan hendes indre arbejdsmodeller prægede hende. I plejemoderens dagbog, fra de første måneder af anbringelsen, skrev hun:

Vi leger en dag med Barbie, ordner hår mm. Jeg siger "du skulle ønske dig en mand til Barbie, så kan du lege far-mor-børn med dem." "Nej", siger Camilla, "det vil jeg ikke." "Hvorfor?" "Så slår han bare børnene". Jeg siger "det behøver han ikke, for du bestemmer, hvordan han skal være." "Så vil jeg gerne have en mand til dem, så skal han være meget sød (Dagbogsnotat).

Dette eksempel illustrerer, hvordan tidligere erfaringer i et barns liv påvirker dets indre arbejdsmodeller negativt i forhold til forventninger til andres adfærd i relationelle samspil. De indre arbejdsmodeller spiller altså en afgørende rolle for barnets evne til at skabe tilknytning til plejefamilien. Til trods for, at der skabes en stabil hverdag for barnet i den nye familie, udvikler plejebørn sig dog ifølge Christoffersen et al. sig ikke nær så godt som børn, der er vokset op i trygge familier (Christoffersen et al., 2007, p. 92). En undersøgelse viser, at plejebørn har en *"langt værre udviklingsprognose end adopterede børn"*, mens en anden viser, at

barnets tilknytning til den nye familie afhænger meget af ressourcerne hos de nye omsorgspersoner (ibid., p. 92). Det handler altså om det følelsesmæssige engagement, plejeforældrene har i forhold til barnet (ibid. p. 100). Dog er tilstedeværelsen af engagerede, motiverede og ressourcestærke plejeforældre ikke nogen garanti for en vellykket anbringelse (ibid., p. 101).

Ud fra ovenstående ser det tilsyneladende ud til, at en tilknytningsperson ikke direkte kan erstattes, men at barnet snarere er i stand til at danne nye tilknytningsrelationer. Der er altså ikke tale om et decideret skift i forhold til tilknytningsperson, men snarere en supplerende af nye tilknytningsrelationer. Det blev dog ligeledes klart, at etableringen af nye tilknytningsrelationer, ikke nødvendigvis er uproblematisk for tidligere omsorgssvigtede børn.

Samarbejdet omkring barnet efter anbringelsen

Der er altså mange aspekter, der er vigtige at have øje for, når et barn skal anbringes.

I det følgende afsnit vil vi forsøge at afdække nogle af de faktorer, der er væsentlige for fagpersoner at være opmærksomme på, efter anbringelsen har fundet sted. Vi vil indledningsvist redegøre for, hvilke udfordringer der kan være for plejefamilien og hvordan dette kan imødekommes fra forvaltningen. Derefter vil vi redegøre for, hvordan barnet bedst kan støttes i sin udvikling efter at det er anbragt i den nye familie.

Udfordringer for plejeforældre efter anbringelse

Selvom det kan være meget givende at være plejefamilie, er også et hårdt arbejde, der til tider kan være ganske udfordrende og stressfuldt (Lanyado & Horne, 2009, pp. 328-29). Det er afgørende for barnets forhold til plejefamilien, at det føler sig accepteret, som det menneske det er (Hertz, 2003, p. 22). Det er vigtigt, at plejeforældrene accepterer barnets loyalitet og ansvarsfølelse i forhold til de biologiske forældre og eventuelle søskende, og den vrede eller frustration, som barnet oplever i forhold til anbringelsen (Hertz, 2003, p. 22). Børnepsykiater Søren Hertz mener, at det er af afgørende betydning, at plejeforældrene ikke bliver for grebet eller ligefrem ”smittet” af de mange følelser, barnet kan have på grund af sine tidligere oplevelser og svigt (ibid.). Plejeforældrene må så at sige ikke blive for optaget af, at det er synd for barnet, men bør i stedet fokusere på at skabe kontinuitet i hverdagen. Kontinuitet, struktur og et kærligt miljø med nye trygge relationer åbner op for barnets mulighed for at få et bedre liv på længere sigt (ibid.). Det er dog en løbende udfordring for plejeforældrene at forholde sig til barnets fortid og de oplevelser og relationer, barnet tidligere har været en del af (Lanyado & Horne, 2009, p. 328). Derudover skal der etableres en alliance, hvor barnet kan have

tillid til, at plejeforældrene kan sætte sig ind i den usikkerhed det oplever, og at de dermed bliver ambassadører for barnet. Med ambassadør forstås, at plejeforældrene har til opgave at tale barnet sag og viderebringe informationer fra barnet til både de biologiske forældre og til relevante myndighedspersoner (Killén, 2005, p. 534). Selvom plejefamilien har oprigtige intentioner om at give barnet omsorg og kærlighed, kan dette til tider være svært. Årsagen hertil er, at anbragte børn ofte kommer til at projektere deres negative erfaringer over i plejeforældrene, hvilket kan være belastende at blive udsat for gennem mange år (Lanyado & Horne, 2009, p.330). Der ligger altså visse udfordringer i opgaven med at være plejefamilie. Eftersom barnets selvforfølelse som regel er blevet dannet i den biologiske familie inden anbringelsen, sidder det ofte fast i uforløste, ubehandlede traumatiske oplevelser. Som konsekvens af dette har barnet et utrygt tilknytningsmønster, der uvilkårligt kommer til at præge dets relationer og reaktioner på selv kærlige, omsorgsfulde og refleksive plejeforældre (ibid., 2009, pp. 328-329). Eftersom barnet ikke har oplevet støtte og omsorg i sin oprindelige familie, har det, på grund af sine negative forventninger til andre mennesker, svært ved at opfatte og modtage plejefamiliens gode intentioner (ibid., p. 329). Derfor er det vigtigt, at plejeforældre er i stand til at rumme barnets følelser, som f.eks. sorg, angst og fortvivlelse (ibid., p. 330). Plejeforældrene skal være tilstrækkeligt følelsesmæssigt engagerede i barnet til at kunne mærke disse følelser, mens de på samme tid skal kunne distancere sig tilstrækkeligt til, at de ikke bliver overvældede af dem (ibid.). Det er derudover vigtigt, at plejeforældrene har viden om og forståelse for barnets forsvarsmekanismer og for, hvilke konsekvenser der kan være af en tidlig opvækst med en utryk tilknytning (ibid.). Samfundet bør derfor prioritere støtte, supervision, træning og psykoedukation til plejefamilier, så de er rustet til at varetage opgaven tilfredsstillende (ibid., p. 331). Det handler om at hjælpe plejeforældre til at få en forståelse af det anbragte barn, dets relationer til plejefamilien og til barnets oprindelige familie. En sådan træning kan foregå på forskellige måder. Dette kan være i form af individuel eller gruppeterapi, enten med den samme terapeut, som varetager terapien med barnet eller med en anden terapeut. Terapien kan ligeledes etableres som familierapi, hvor hele plejefamilien deltager (ibid.).

Psykotераpeutisk behandling af det anbragte barn

Ud over at tilbyde plejefamilien terapeutisk støtte og sparring er det nærliggende, at der også i anbringelsen tages vare på barnets udvikling udenfor familien. Anbragte børn og unge har ofte ubearbejdet sorg, det er vigtigt at få arbejdet med (Lanyado & Horne, 2009, p. 318). Dog er sorg ikke den eneste følelse, tab af forældre efterlader. Barnet kan ligeledes opleve følelser

som vrede, raseri mod forældrene, aggression og skyld. Det er ikke usædvanligt, at børn er efterladt med følelsen af skyld som f.eks. ”Det er min skyld at de ikke vil have mig mere”. Disse børn kan på grund af skyldfølelsen have lyst til at straffe sig selv, mens de samtidig kan føle sig frygteligt hjælpeløse og være bange for at blive straffet for disse følelser (ibid.). Anbragte børn er altså ofte vrede, fulde af mistillid og fortvivlelse, hvilket ofte fører til selvdestruktivitet, så derfor er det vigtigt at tilbyde anbragte børn hjælp til at få bearbejdet disse mange og komplekse følelser (ibid.). Set fra et samfundsmæssigt perspektiv viser en nyere engelsk undersøgelse, at 68 % af engelske unge, der er anbragt har psykiske forstyrrelser (ibid., p. 317). Dette understreger vigtigheden af, at gruppen af anbragte børn og unge tilbydes psykoterapi.

Der er flere grunde til at vælge psykoterapi som interventionsmetode. For det første er anbragte børn og unge så skadede i deres grundlæggende tillid til andre mennesker, at det er meget tidskrævende at opbygge en tillidsrelation mellem terapeuten og barnet. Inden en sådan tillidsrelation er etableret, kan der ikke arbejdes i dybden med disse børns problemer (Lanyado & Horne, 2009, p. 317). For det andet giver psykoterapi mulighed for at træne barnet eller den unge i at reflektere over sine tanker og følelser, samt få mulighed for at få talt om de ting, det aldrig tidligere har haft mulighed for eller mod til at tale om. Psykoterapi skaber derudover et rum, hvor barnet kan få raset ud, uden at dets aggression og raseri får konsekvenser for barnets relationer til andre (ibid., p. 326). I den vellykkede psykoterapi bliver relationen mellem det anbragte barn og terapeuten ifølge Lanyado & Horne (2009) til ”*a parental couple*”, hvor terapeuten i nogle tilfælde gennem denne relation er i stand til at skabe nye erfaringsmønstre hos barnet (ibid., p. 323). Dette kræver lang tid inden nye, mere positive erfaringer påvirker barnets eller den unges følelser, adfærd og tanker (ibid., p. 326). Med andre ord handler den psykoterapeutiske indsats om at forsøge at ændre de negative mønstre, der ellers ville blive nedarvet fra generation til generation (ibid., p. 316).

Forståelse af livsforløb og eget narrativ

I det følgende afsnit vil betydningen af barnets forståelse af sin fortid blive beskrevet, herunder hvilken støttende rolle de nye omsorgspersoner kan spille i forhold til denne forståelse.

Når barnet er 3-4 år gammelt begynder det typisk at interessere sig for sin egen livshistorie og udvikler derved det, som Daniel Stern kalder *det narrative selv* (Rask & Tordrup, 2011, p. 127; Stern, 2000, p. 27). Der ses, i den forbindelse, en øget interesse hos barnet for at høre

historier fra de første år af dets liv, og et ønske om at skabe en forståelse af sammenhængen mellem fortid, nutid og fremtid (ibid.). Hos børn der er anbragt uden for hjemmet, kan det være en udfordring at skabe en sådan forståelse af sammenhæng, eftersom anbragte børn ofte har haft en turbulent barndom med mange skift eks. i form af skiftende omsorgspersoner og opholdssteder (ibid.). Hos børn der har været langtidsanbragt, ses ofte et komplekst billede af opvæksten i form af egne minder og historier, der er blevet fortalt om disse børns biologiske familie eller tidligere plejefamilier. Disse fortællinger kan eksempelvis omhandle den omsorg eller mangel på samme, som børnene har fået i de forskellige familier (Neil et al, 2003, p. 404). For disse børn kan det være en stor udfordring at forstå de forskellige informationer, håndtere og bearbejde dem, samt skabe en sammenhængende livshistorie (ibid.). Eftersom plejefamilien ikke altid er i stand til at svare på barnets spørgsmål omkring fortiden, kan det være givende for barnet at have kontakt til den biologiske familie, for dermed at kunne klarlægge de forskellige informationer og indsamle mere viden om sig selv (ibid.).

I de tilfælde, hvor det anbragte barn har meget lidt eller ingen kontakt til de biologiske forældre, kan det være en stor hjælp for barnet, hvis plejeforældrene eller andre fagpersoner omkring barnet indhenter informationer fra de biologiske forældre. På den måde kan de biologiske forældres historier og oplevelser med barnet i fortiden, blive videregivet til barnet på en hensigtsmæssig måde (Rask & Tordrup, 2011, p. 128). Samtidig pointerer Rask og Tordrup, at forældre, der ellers ikke har ressourcerne eller overskuddet til at være en del af det anbragte barns liv, kan have en positiv oplevelse som forældre, ved at videregive deres viden om barnet til andre voksne omkring barnet. På den måde bliver de biologiske forældre i stand til at bidrage til deres barns udvikling (ibid.). De biologiske forældres informationer kan, ud over at skabe en sammenhængende forståelse af eget livsforløb hos barnet, også skabe mere klarhed for barnet i forhold til, hvorfor det er blevet anbragt. At kende både sin historie før anbringelsen og årsagerne til selve anbringelsen, kan hjælpe barnet til at forstå, at det er anbragt, fordi dets forældre ikke magtede forældreopgaven. Det er vigtigt, at barnet ikke har en opfattelse af, at det er anbragt på grund af dets egne vanskeligheder (ibid. pp. 128-129). For at barnet kan få en forståelse af sin historie og fortid, kan samværet med biologiske forældre altså være givtigt.

Kommunikation

Betydningen af forudsigelighed før, under og efter anbringelsen er altså afgørende for kvaliteten af anbringelsen. I den forbindelse blev det klart, at kommunikationen i anbringelsestrekanten, der består af biologiske forældre, plejefamilien og offentlige instanser er vigtig. Ligeledes er kommunikation til barnet vigtig.

Sagsbehandlerens kommunikation til barnet

I det følgende vil vi komme ind på, hvordan kommunikation fra sagsbehandleren kan få konsekvenser for barnet i forbindelse med anbringelsen og samværet med biologiske forældre.

Ud fra ovenstående afsnit blev det klart, at det i forbindelse med anbringelsen er vigtigt, at barnet informeres grundigt om, hvad der skal ske og hvorfor det bliver anbragt. I kommunikationen med barnet er det afgørende, at myndigheds personer har viden om det enkelte barns alder, nuværende situation og barnets historie med hensyn til traumatiske oplevelser og svigt (Killén, 2005, p. 534). Derudover er det vigtigt, at fagpersonalet er konkrete i deres informationer til barnet om f.eks. flytningen. Her kan det være relevant for barnet at vide, hvilken dag det skal flytte, hvem der henter det, hvilke ting det kan få med og hvornår det kommer til at se sine forældre igen. Det er ligeledes af afgørende betydning for barnet, at det bliver informeret om formålet med og varigheden af anbringelsen (ibid.). Selv i tilfælde hvor barnets fremtid endnu ikke er afgjort, er det vigtigt løbende at informere barnet, selv når informationen eksempelvis er: "Vi ved endnu ikke hvor længe du skal bo her". I tilfælde, hvor der er uvished om barnets sag, ses eksempler på sagsbehandlere der undlader at informere barnet (ibid.). Den manglende information om uafklarede elementer i barnet sag, kan skabe yderligere uvished hos barnet, hvilket kommer til udtryk i kvalitative undersøgelser af tidligere anbragte børns oplevelse af anbringelsen. Manglende information og usikkerhed omkring varighed af anbringelsen fylder meget hos mange af de adspurgte børn, hvilket kan afføde følelsen af manglende kontrol over egne vilkår (Christoffersen et al., 2007, p. 85; Killén, 2005, p. 534). Et tidligere plejebarn fortæller:

Jeg har boet i den samme plejefamilie, siden jeg var 16 måneder – og skal adopteres af dem... Men der er bare ingen af dem (sagsbehandler, socialforvalter, Børn og Unge-udvalget samt plejeforældre), der forstår, at man har brug for en hel del mere tryghed, når man ikke er vant til at have det. De tror, at de giver en tryghed, men de giver en falsk tryghed, for du kan altid

blive fjernet. Der er altid en eller anden sag i gang, som skal få dig hjem til dine biologiske forældre. Du har aldrig hjemme noget sted, for du ved ikke, hvornår det er slut!!! (Warming, 2005, p. 51).

Ligesom barnet har stor gavn af at få af vide, hvad der skal ske med det og hvorfor, har myndighedernes kommunikation til de biologiske forældre og plejeforældre også stor betydning for barnets tryghed, både i forbindelse med anbringelser og samvær. I forbindelse med samvær er det f.eks. vigtigt, at alle parter bliver informeret om, hvilket formål samværet har. Er formålet med samværet, udelukkende at bevare en relation til den biologiske forælder? Eller har samværet til hensigt at udvikle relationen med henblik på f.eks. hjemgivelse eller udvidelse af samværet?

Tabuer

Noget tyder på, at der i anbringelsessager er nogle tabuer, der ind imellem kommer til at blokere for den nødvendige og tydelige kommunikation. Det kan f.eks. være overordentligt svært for en sagsbehandler at sige til de biologiske forældre: "I kommer aldrig til at kunne tage vare på jeres barn, så det kan ikke komme hjem til jer at bo igen". Ifølge Killén (2005) kan nogle sagsbehandlere have en tendens til at overidentificere sig med forældrene. Deres evne til at sætte sig ind i, hvor smertefuldt det må være at modtage en sådan besked, kan komme til at medføre en betydelig belastning for barnet, hvis overidentificeringen får betydning for deres beslutninger (Killén, 2005, pp. 81-82). Der er ingen tvivl om, at det kan udløse stærke følelser hos fagpersonalet at "*skulle fratage forældre, der selv har været forsømt, det eneste de har*" (ibid., p. 79). På samme måde kan det være svært at informere et barn om, at det aldrig mere skal bo hjemme hos sine biologiske forældre (ibid.).

Det er altså vigtigt både i forbindelse med anbringelse og succesfuld etablering af samvær, at alle parter føler sig afklarede i forhold til, hvordan rammerne omkring disse foranstaltninger er. Specialets case-materiale giver en udmærket illustration af, hvordan et barns usikkerhed om rammen for samvær, kan få betydning for kontakten mellem det anbragte barn og den biologiske forælder. Da Camilla var 9 år gammel, skulle hendes far giftes. Camilla modtog en invitation, men hun valgte at takke nej til at komme til brylluppet. Hun forklarede til plejemoderen: "*Så tror kommunen bare, at jeg ikke er bange for far mere – og det er jeg.*" (Psykologudtalelse). Her vælger et barn altså sin biologiske fars bryllup fra, da hun tilsyneladende ikke er sikker på anbringelsen og samværrets vilkår.

Loyalitetskonflikt

Et andet aspekt, der kan gøre det vanskelig for barnet i anbringelses- og samværsituationen, er dårlig kommunikation mellem plejeforældre og biologiske forældre. Dette omhandler både den direkte og indirekte kommunikation. En del plejebørn oplever, at deres biologiske forældre taler dårligt om deres plejeforældre, hvilket bevirker, at barnet kommer til at befinde sig i en mere eller mindre konstant loyalitetskonflikt (Warming, 2005a, p. 103). Eftersom børn ofte har en stærk loyalitet over for deres forældre, kan denne hæmme barnets muligheder for at danne ny tilknytning til plejeforældrene, da de er bange for at deres biologiske forældre vil finde dem illoyale (Killén, 2005, p. 75; p. 561). I anbringelser, hvor barnet har en god relation til sin plejefamilie, rettes denne loyalitet ligeledes mod plejeforældrene, hvilket kan resultere i, at nogle børn vil opleve at befinde sig i et spændingsfelt mellem deres to familier. Dette illustreres i følgende eksempel:

Det kunne være rigtigt, rigtig godt, hvis min mor var tættere på min plejefamilie. Fordi når jeg kommer hjem til min mor, så spørger hun altid – altså nu er jeg blevet meget glad for mine plejeforældre – så når jeg kommer hjem, og min mor spørger, hvordan det går i plejefamilien, så tør jeg jo ikke sige til hende, at det går fuldstændig godt. For så bliver min mor bare ked af det. Hun er altid skide sur på min plejemor. (...) I starten (efter at barnet var faldet til i plejefamilien) gik det mig sådan lidt på, at hun var sur på min plejemor, for jeg kunne ikke acceptere, når jeg var glad for hende, at hun så skulle tale sådan om hende. Men det gik så over efter, at jeg havde snakket med min plejemor om det. (Warming, 2005a, p. 103).

Når barnet oplever at befinde sig i spændingsfeltet mellem to familier eksempelvis på grund af dårlig kommunikation mellem familierne, eller som det ses i ovenstående eksempel, hvis den biologiske forælder taler dårligt om plejeforældrene, vil dette også berøre barnets oplevelse af samværsituationen (Egelund & Hestbæk, 2003, p. 72). Dette illustreres i følgende eksempel, hvor Zarxa på 15 år fortæller:

Jeg har boet i min plejefamilie, fra jeg var tre år og betragter dem 100 procent som mine RIGTIGE forældre. Derfor er det også svært at skulle tage hensyn til en hel flok "biologisk familie", der står i kø for at komme i kontakt med én. Denne kontakt veksler mellem det søde og det sure. Sommertider modtager jeg opkald, hvor de sviner min plejefamilie – og nogen gang mig – til, og andre gange ringer de og tror, at vi skal hyggesludre. I situati-

oner som disse har jeg måtte lære mig selv at sige fra. Det har altså heller ikke altid været helt nemt! (Warming, 2005b, p. 50).

I dette tilfælde, hvor barnet kommer i klemme, er det nødvendigt, at sagsbehandleren tager ansvaret for at kommunikere grænser og betingelser for kontakten mellem det anbragte barn og de biologiske forældre. Ovenstående citat beskriver et barn, der bliver presset af negativ kommunikation i forhold til plejefamilien fra sin biologiske familie. Barnet er tilsyneladende blevet tvunget til selv at sætte grænser, fordi de voksne omkring hende ikke har taget ansvar for den negative kommunikation. Det er altså vigtigt, at sådanne konflikter italesættes i plejefamilien, så barnet ikke bliver alene i det.

Kommunikation fra barnet til de voksne

I det følgende vil vi komme ind på et overset aspekt i forhold til anbringelser og samvær (Kil-lén, 2005, p. 75). Én ting er, hvordan de voksne kommunikerer med hinanden, et andet er, hvorvidt det anbragte barn har mulighed for at blive hørt.

Ifølge flere af de fænomenologiske udsagn fra nuværende og tidligere anbragte børn, kan det tilsyneladende være svært at blive hørt, og noget tyder på, at der i det sociale hjælpearbejde ikke er megen opmærksomhed på, hvordan barnet oplever at være omsorgssvigtet (ibid.). Warming (2005a) har gennem sine interviews afdækket anbragte børns oplevelse af, at myndighederne ikke er særligt gode til at lytte til dem. Flere af børnene giver udtryk for at sagsbehandlerne ikke virker, som om de vil bruge tid på at lære børnene at kende (Warming, 2005a, p. 76). Andre børn oplever, at de bliver spurgt og inddraget, men også her kan kommunikationen forvrænges, så barnet ender med ikke at føle sig hørt. Et plejebarn bliver f.eks. i en samtale med en sagsbehandler spurgt, om hun gerne vil hjem til sin mor at bo igen, og da pigen åbent svarer nej tak til dette, ”bliver sagsbehandleren forvirret og begynder at rode i sine papirer” (Warming, 2005b, p. 77). Her kommer sagsbehandlerens egne forudantagelser tilsyneladende til at blokere for plejebarnets følelse af at blive hørt og valideret i de vanskelige følelser, som hun har i relationen til sin mor. Et vigtigt element i al kommunikation omkring anbringelser og samvær er altså, at de voksne omkring barnet må forsøge at forholde sig åbne og nysgerrige i ønsket om at forstå barnets følelser og ønsker. En god forudsætning for samtaler med anbragte børn er, at man som voksen omkring barnet forsøger at blive bevidst om egne forudantagelser og blinde pletter.

Det er dog ikke helt ligetil at få børn til at dele deres tanker, når det drejer sig om bekymringer og svære emner. Som voksen kan man foranlediges til at tro, at det blot handler om at spørge barnet om, hvordan det har det. Men sådan forholder det sig bestemt ikke altid. Fagpersoner omkring barnet bør være bevidste om, at de er nødt til at gøre sig fortjent til barnets tillid og åbenhed. De kan ikke forvente, at barnet umiddelbart fortæller åbent om sine tanker og bekymringer (ibid., p. 74). Warming (2005a) beskriver et plejebarn, der ikke havde tillid til hverken sin tilsynsførende eller plejeforældrene. Når der var tilsyn og de voksne skulle tale alene sammen, lyttede hun med fra sit værelse, ved at sætte et glas mod væggen, så hun kunne høre, hvad de talte om. Hun var særligt interesseret i at vide, om plejefamilien egentlig brød sig om hende. Dette plejebarn fik ikke, på samme måde som plejeforældrene, mulighed for at tale alene med den tilsynsførende, og hun følte ikke, at hun kunne fortælle præcist, hvordan hun havde det. Dette resulterede i, at hun bare sagde ”meget godt”, når den tilsynsførende spurgte hende om, hvordan hun havde det (Warming, 2005a, p. 75).

Ifølge Warmings undersøgelse er der tilsyneladende forskel på, hvor meget og hvor lidt, børn har lyst til at tale om deres liv som anbragte (ibid., p. 75). Det er dog vigtigt at være opmærksom på, at der findes børn, der føler, at de ikke bliver inddraget nok, og disse børn må der tages hensyn til i arbejdet med anbringelser og samvær. Det er her meget vigtigt at fremhæve, at det kan være utroligt komplekst at tale med børn om vanskelige emner, der berører barnet eller dets familie. Komplexiteten bør dog ikke resultere i, at disse samtaler udelades (Øvreide, 2009, p. 17). I det nedenstående vil vi derfor komme ind på nogle af de aspekter, der gør samtaler med børn komplekse.

Børnesamtaler

Ifølge Barnets Reform er der lagt særlig vægt på børnesamtaler, som en del af sagsbehandlingen, og når fagpersoner forholder sig til intentionen om, at børn har ret til at blive hørt i den forbindelse, er det væsentligt at være sig bevidst om, at mennesker til enhver tid bringer til enhver tid livserfaringer med ind i samtaler med andre. Dette er både gældende for anbragte børn og de voksne omkring børnene (Øvreide, 2009, p. 17). Dette betyder, at menneskets indre arbejdsmodeller kommer til at præge kommunikationen med andre. I det følgende vil vi komme ind på, hvordan barnets indre arbejdsmodeller kan komme til at præge kommunikationen negativt, men også hvordan de voksnes egne indre arbejdsmodeller kan lægge forhindringer i vejen for hensigtsmæssig kommunikation (ibid.).

Der er mange gode grund til, at fagpersonale i anbringelsessager skal inddrage barnet. For det første er det lettere for barnet at udholde negative erfaringer, hvis det har delt disse med andre og hvis disse er blevet ordentligt modtaget. Derudover bruger børn meget energi på at rumme ubehageligheder fra deres liv alene. Når børn ikke længere behøver at være alene med deres tanker, følelser og bekymringer, frigøres der energi til andre ting, eksempelvis indlæring og social interaktion (ibid., p. 18). En positiv konsekvens ved at tale med børn om svære emner er, at der gennem dialogen etableres neurologiske forbindelser mellem det affektive og det kognitive system. Dette gavner på sigt både intellektuel indlæring, udvikling og vedligeholdelse af sociale relationer. Derudover har dialogen den fordel, at den efterlader fortællinger om barnet og dets liv, hvilket har gavnlig effekt for identitetsfølelsen (ibid., pp. 18-19). Hvis dialogen mellem sagsbehandler og barn tager udgangspunkt i barnets perspektiv, og finder sted på en måde, der skaber rum og plads til barnets følelser, kan dette medføre en ”stor mentalhygiejnisk gevinst” hos det anbragte barn (ibid., p.19). Hvis samtalen ansues fra et tilknytningsteoretisk perspektiv, kan et barn med en oprindelig utryk tilknytning dog være i besiddelse af indre arbejdsmodeller, der fortæller det, at det ikke kan stole på andre mennesker, hvilket kan komme til at blokere for en åben dialog med barnet (ibid., p. 28).

Faglige samtaler med børn i f.eks. anbringelsessager foregår desværre, ifølge Øvreeide, ofte ud fra de voksnes perspektiv. Eksempelvis ses ofte, at samtaler med børn afholdes isoleret fra de kendte voksne, som barnet føler sig tryk ved. Dette bevirker, at barnet både direkte og indirekte frarøves muligheden for at få den kendte voksnes ”tilladelse” til at fortælle og modtage nye informationer (Øvreeide, 2009, p. 19). Der kan være mange gode grunde til, at fagpersonalet investerer tid i at afholde samtaler med de anbragte børn, sagerne handler om. Barnet er i børne- og familiesager ”ofte en vigtig informationskilde”, men det er væsentligt for udkommet af disse samtaler, at barnet opfattes som et subjekt, der skal respekteres for sine holdninger, følelser og for sin evne til at deltage (ibid., p. 35). De voksne omkring barnet skal altså lade barnet få medejerskab over egen livssituation og fremtid (ibid., p. 21).

Der er dog nogle elementer, man som voksen skal være opmærksom på, når man taler med børn om svære personlige emner. Det kan være svært for et barn at tale åbent om svære emner, hvis det f.eks. er bange for at blive afvist (Øvreeide, 2009, p.17, 25). Derudover kan barnet let komme til at føle at det ”sladrer”, hvilket i sig selv er nok til at afholde det fra frit at fortælle. Det kan dog ligeledes være ubehageligt for den voksne at stille spørgsmål til svære emner, hvorfor fagpersoner til tider helt kan undlade at spørge (ibid., p. 35). I det hele taget

forsøger børn i mange tilfælde at leve op til, hvad det tror de voksne gerne vil have, at de svarer (ibid., p. 26). De har altså en tilbøjelighed til at tilpasse sig til de voksne der er i og omkring samtalen. Dette betyder, at det anbragte barns biologiske forældre ofte får indirekte indflydelse på, hvad barnet fortæller, selvom de ikke er til stede. Øvreeide kalder dette for samtalsens ”*tredje ansigt*” (ibid., p. 36). Som tidligere nævnt, skal voksne altså gøre sig fortjent til barnets tillid og dermed til den fortrolige og åbne samtale. Når den voksne har etableret en tillidsfuld relation til barnet, er der dog stadig forhindringer på vejen. Eksempelvis kan noget så konkret som barnets sproglige udvikling komme til at skabe vanskeligheder i forståelsen af barnets livssituation. Mindre børn kan f.eks. mangle både ord og abstrakte symboler i forsøget på at udtrykke sig klart og utvetydigt (Øvreeide, 2009, p. 25). Dette kan komme til at resultere i, at barnet siger et og sagsbehandleren forstår noget andet.

Alle børn har behov for voksne omkring sig, der tager konkret ansvar her og nu. Børn i anbringelsessager har endnu mere behov for ansvarlige voksne omkring sig (Øvreeide, 2009, p. 33). Desværre ligger nogle af de væsentlige forhindringer, i forhold til at anvende barnets egen viden om sit liv, i de voksne omkring barnet (Øvreeide, 2009, p. 35). Derfor er Øvreeide stor tilhænger af, at fagpersonalers samtaler med børn ikke foregår tilfældigt, men at de foretages metodisk (ibid.). Det metodiske indhold vil vi dog ikke komme nærmere ind på i dette speciale.

Samvær under anbringelsen

Når et barn bliver anbragt uden for hjemmet i en plejefamilie, lægger den danske lovgivning stor vægt på, at der skal arbejdes for en hensigtsmæssig relation til barnets biologiske familie (jf. afsnit *ServiceLOVEN; Barnets Reform*). I indledningen til specialet undrer vi os over, at den etablerede praksis tilsyneladende antager, at samvær mellem anbragte børn og biologiske forældre er en vigtig faktor i barnets trivsel og udvikling. I serviceLOVENS § 46, stk. 1 anføres, at støtte til børn og unge med særlige behov skal ”*sikre kontinuitet i opvæksten og et trygt omsorgsmiljø med nære og stabile relationer til voksne*”. Derudover beskrives, at dette bl.a. skal ske gennem vedligeholdelse af kontakt til barnets familiemæssige relationer (ServiceLOVEN, 2013, p. 20). Endvidere skelner Klyvø, i forbindelse med samvær under anbringelser, mellem, hvorvidt samvær fastsættes efter ”*barnets tålegrænse*” eller om det fastsættes med henblik på, at være ”*til barnets glæde*” (Klyvø, 2011, p. 12). På denne baggrund vil der i dette afsnit blive fokuseret på, hvilke fordele og ulemper der er for barnet i et formelt etableret samvær. Dette vil blive gjort både gennem empiriske undersøgelser, udsagn fra plejebørn og

med eksempler fra case-materialet. Dette afsnit har altså til formål at bringe os nærmere svaret på, om samvær altid er den bedste løsning, eller om det til tider kan være mere hensigtsmæssigt at begrænse samværet, eller helt lade det ophøre.

Samværrets betydning for barnet

Som det tidligere blev beskrevet, kan kontakten til de biologiske forældre både skabe kontinuitet i barnets relationer og give barnet vigtige informationer om dets forældre og familie. Derudover kan kontakten med biologiske forældre på sigt give barnet et mere realistisk billede af forældrene, så de eksempelvis ikke bliver idealiseret (Ulvik, 2002, p. 67). I modsætning til de positive effekter af kontakten i forhold til barnet og dets udvikling, viser dele af forskningen på området et andet og mere kritisk billede af konsekvenserne ved samværet. Niel et al. undersøgte i 2003 kvaliteten af samværet mellem plejebørn og biologiske forældre. Deres resultater viste, at blot 6 % af børnene i undersøgelsen oplevede at have en uproblematisk kontakt til de biologiske forældre i samværsituationen (Niel et al, 2003, p. 411). Samtidig oplevede 32 % af børnene et tilfredsstillende samvær med forældrene, hvor der var enkelte problematiske faktorer til stede. Sådanne faktorer kunne eksempelvis være, at børnene på baggrund af tidligere forhold til forældrene følte sig utrygge, eller at de fik voldsomme beskeder fra de biologiske forældre, som de blev bedt om at videregive til plejeforældrene (ibid.). Desværre viste undersøgelsen også, at den sidste tredjedel af børnene blev udsat for stress eller potentiel skade gennem kontakten til de biologiske forældre. I disse tilfælde var forældrene ofte optaget af andre ting end barnet, var uforudsigelige og havde udviklede omsorgsmønstre i kontakten med børnene. Nogle af forældrene i undersøgelsen gav derudover børnene løfter, som de senere brød, mens andre var afvisende og kritiske over for børnene (ibid., p. 412). Endvidere viser undersøgelsen at to ud af 50 børn blev udsat for vold og frygt under samværet med forældrene. I disse tilfælde var forældrene enten fysisk eller verbalt aggressive overfor hinanden, barnet eller personalet (ibid.). Disse resultater viser altså store udsving i kvaliteten af samværet mellem plejebarnet og de biologiske forældre.

Gennem et review af undersøgelser på området har Quinton et al. (1997) ligeledes fundet data, der peger på både positive og negative aspekter ved kontakten. Generelt findes der dog få indikationer på, at kontakten til biologiske forældre, i forbindelse med en længerevarende anbringelse, har en direkte positiv effekt på barnets adfærdsmæssige og emotionelle udvikling (Quinton et al, 1997, p. 402). Börjesson og Håkansson (1990) hævder dog, at manglende

følelsesmæssig kontakt til de biologiske forældre er en negativ faktor for barnets udvikling og trivsel (Christoffersen et al., 2007, p. 98). En undersøgelse af Fashel & Shinn (1978) viste, at barnets funktionsniveau inden samværet havde størst betydning for barnets efterfølgende vanskeligheder, mens kontakten med familien kunne påvirke barnets efterfølgende adfærd, så det var mere behageligt at være sammen med, var mindre fjendtlig og mindre følelsesladet (Quinton et al, 1997, p. 401). Omvendt viste undersøgelsen, at forældrenes besøg i plejefamilien ofte medførte, at barnet var dårligere tilpasset i miljøet i den nye familie, at det oplevede flere identitetskonflikter og samtidig havde en mere problematisk tilknytningsrelation til de biologiske forældre (ibid.). Det ser samtidig ud til i adoptionsforskning, at små børn har sværere ved at tilknytte sig adoptivfamilien, når de har direkte kontakt til de biologiske forældre (Christoffersen et al., 2007, p. 100). Det er dog tilsyneladende ikke nær så problematisk for ældre børn (ibid., p. 123). Samtidig viste et andet studie (Larsen, 1981) dog, at børn der ikke fik besøg i plejefamilien, eller hvor forældrene helt havde opgivet dem, var mere ensomme, vrede på eller afvisende overfor de biologiske forældre, end de børn som havde kontakt til forældrene. Derudover hævder Vinnerljung (1996) at manglende kontakt mellem det anbragte barn og de biologiske forældre kan være en risikofaktor i tilfælde, hvor barnet ikke er i en stabil anbringelsessituation (Christoffersen et al. 2007, p. 99). Billedet så dog mere varierende ud hos teenagere, som i Larsens undersøgelse viste sig ofte at være mindre motiverede for at have kontakt til de biologiske forældre, end de yngre børn (Quinton et al, 1997, p. 402). Overordnet kunne der ikke ses nogen systematisk sammenhæng mellem kontakten med biologiske forældre og børnenes emotionelle, adfærdsmæssige eller intellektuelle udvikling (ibid. p. 411). Der kan altså umiddelbart ses positive og negative konsekvenser, både når der er samvær med biologiske forældre og når der ingen kontakt er mellem de to parter. Det er dog relevant at forholde sig kritisk til de anvendte undersøgelser, eftersom disse bygger på data, der er indsamlet i forskellige kulturer. Forholdene er ikke nødvendigvis tværkulturelle, og observationer foretaget i én kultur er dermed ikke nødvendigvis gældende i andre kulturer. Dette gælder ligeledes i forhold til tidsspændet mellem de anvendte undersøgelser, da børns forhold har ændret sig igennem tiden. Resultaterne kan derfor være påvirkede af tidstypiske faktorer, som ikke er synlige i de enkelte undersøgelser.

I det følgende eksempel vil vi illustrere, hvordan det etablerede samvær kan påvirke et anbragt barn negativt. Specialets case viser flere eksempler på, hvordan Camillas adfærd og trivsel var præget af samværet med sine biologiske forældre. Typisk observerede plejeforældrene ændringer i Camillas adfærd og trivsel i dagene op mod samværet. Det følgende ek-

sempel beskriver en episode, der fandt sted tre måneder efter, hun var kommet til sin nye plejefamilie. Plejemor observerede ændringer i Camillas adfærd og humør allerede fire dage, før samværet skulle finde sted. Det første plejemoderen registrerede var, at Camilla begyndte tælle dage til samværet, og hun var urolig for, om faderen nu ville huske at tage en gave med, som han havde lovet hende. To og tre dage inden samværet beskrev plejemoderen hende som tiltagende urolig og lidt forvirret. Hun beskrev ligeledes, at Camilla ofte så ”*gennemsigtig ud*”, og at hun ikke var i stand til at finde ro, med mindre hun var i interaktion med voksne. Hun talte fortsat om gaven og talte dage til samværet. Dagen før samværet beskrev plejemoderen den fortsatte uro, der efterhånden tangerede rastløshed, der på dette tidspunkt resulterede i motorisk uro. Camilla blev let irriteret og sur og ”*virker i det hele taget dårlig og trist*”. Hun talte fortsat om den lovede gave, men i forhold til selve samværet talte hun ikke om kontakten med sin far, kun om lillebroderen. På vej til samvær oplevede plejemoderen Camilla som nervøs, mens hun samtidig glædede sig til at se sin lillebror. Både på vej til og fra samvær faldt Camilla i søvn. Efter samværet virkede hun trist, gennemsigtig og var træt resten af eftermiddagen og plejemoderen registrerede, at Camilla ”*lugtede stærkt*” (Plejemorers dagbogsnotater). Eksemplet illustrerer altså, hvordan samværet ikke blot påvirker barnet i den konkrete samværsituation, men at det kan have observerbar negativ indflydelse på barnets trivsel i flere inden samværet. Forskningen viser altså, at der kan ses positive aspekter ved samværet, mens specialets case viser et eksempel på de negative konsekvenser der kan være i forbindelse med samvær for nogle børn. Quinton et al. konkluderer ud fra sit review, at de ikke har fundet endelig dokumentation for, at kontakt mellem barn og biologiske forældre har nogen entydig positiv eller negativ effekt, men påpeger dog, at dette ikke er ensbetydende med, at der ikke findes en effekt (Quinton et al, 1997, p. 393).

Samværsområdet rummer altså en enorm kompleksitet, hvorfor Quinton et al. også pointerer, at man som fagperson i sådanne sager, bør forholde sig til den enkelte sags informationer, herunder barnets følelser og ønsker i forhold til samværet, og at man på baggrund af disse samt egne erfaringer, bør tage individuelle hensyn i den enkelte sag. Da der ikke er noget bevis for fremadrettede fordele ved at presse på for at bibeholde eller genskabe kontakt til biologiske forældre, bør fagpersoner derfor ikke handle imod god sund fornuft eller de erfaringer man har gjort sig (Quinton et al., 1997, p. 411).

Konklusionerne fra Quinton et al. bliver på sin vis underbygget af Wegler og Elgaard (1998), der som udgangspunkt mener, at det overvågede samvær kan have en positiv effekt, også

selvom det blot er kontaktvedligeholdende. De hævder, at det kan påvirke forældrenes selv-værd på en positiv måde, mens det samtidig kan have en god indvirkning på barnets udvikling (Wegler & Elgaard, 1998, p. 82). De uddyber dog, at det er problematisk i de tilfælde, hvor forældrene til tider svigter børnene i forbindelse med samvær, eller i de relationer, hvor der i længere perioder er pauser i samværet mellem barn og forældre (ibid. pp. 82-83). Derudover ser de udfordringer i sager, hvor forældrene er imod overvågningen, og hvor myndighederne i visse tilfælde indgår kompromisløsninger, så forældrene, som et plaster på såret, får mere samvær med barnet (ibid. p. 85). I sådanne tilfælde ses ofte negativ effekt på kvaliteten af samværet, da dette ofte er en belastning, både for barnet og for forældrene (ibid.). Endvidere kan hyppigheden af samværet have stor betydning for barnets hverdag, eftersom barnet bruger meget energi på samværet og ofte kan være præget af dette i lang tid efter. En for hyppig samværsfrekvens kan altså tænkes at skabe så meget uro i barnets hverdagsliv, at det får en invaliderende effekt på en række funktioner hos barnet, hvilket i værste fald kan have en direkte skadelig effekt på barnets udvikling (ibid. 86).

Samværets form og formål

Der er stor forskel på samværsformerne i de forskellige sager, da der både kan være tale om samvær i plejefamilie, hos den biologiske familie, på et neutralt sted og med eller uden overvågning af en socialmedarbejder (Wegler & Elgaard, 1998, p. 9). I starten af 1990'erne begyndte man at skelne mellem to former for samvær på børnepsykiatrisk afdeling i Gentofte. Her beskrives det såkaldte *kontaktudviklende* samvær (ibid., p. 78). Endvidere beskrives det *kontaktvedligeholdende* samvær, som typisk vil blive praktiseret, når barnet er permanent anbragt uden for hjemmet. Denne type samvær har hovedsageligt til formål at give barnet en forståelse af sig selv, sin baggrund og grunden til anbringelsen (ibid.). I andre tilfælde har denne type samvær til formål at genoprette en midlertidigt afbrudt forælder/barn-relation (Wegler & Elgaard, 1998, p. 78). Erfaringerne fra Gentofte er dog, at den formelle opdeling mellem de to former for samvær mest er et teoretisk redskab for sagsbehandleren, når samværets formål og form skal besluttes. I praksis viser det sig nemlig ofte, at begge samværsformer er til stede i samværssituationen, og der ses en dynamisk vekselvirkning mellem de to (ibid., pp. 79-80). Wegler og Elgaard giver et eksempel på dette gennem en case, der omhandler en samværssituation mellem en psykisk syg mor og hendes 2-årige barn. Sagsbehandleren definerede dette samvær som kontaktvedligeholdende, men over tid skete der det, at moderen i det overvågede samvær udviste stor interesse for at udvikle sig som forælder. Gennem over-

vågerens funktion som rollemodel og gennem støtte til moderen, udviklede mor/ barnrelationen sig positivt. Et vigtigt aspekt i denne forbindelse er dog, at kommunen, på baggrund af moderens psykiske tilstand, og til trods for den positive udvikling, holdt fast i den oprindelige vurdering af moderens forældrekompetencer. Kommunen vurderede, at denne moder udelukkende kunne opretholde denne positive kontakt med barnet under det overvågede samværs stramme rammer, og samværets præmisser blev derfor fastholdt (Wegler & Elgaard, 1998, p. 81). Som det ses i ovenstående eksempel er samværsrelationen ikke stabil, men snarere dynamisk, og af samme grund er det vigtigt, at myndighederne er opmærksomme på, at samværsrelationen kan ændre sig over tid. Man bør som fagperson derfor løbende overveje, hvorvidt ændringer af samværets form og hyppighed vil være til gavn for barnet (ibid. p. 79).

Ophør af samvær

Der ses altså både positive og negative aspekter ved samvær, og i nogle tilfælde kan det være relevant at overveje om samværsformen bør ændres eller helt ophøre. I det følgende afsnit vil der derfor blive redegjort for, hvilken betydning relationen til de biologiske forældre kan have for barnet, herunder for barnets identitetsudvikling. Afslutningsvist vil samværets betydning for det anbragte barns voksenliv kort blive belyst.

Betydningen af relationen til biologiske forældre

Som vist i det ovenstående kan der ikke gives noget endeligt svar på, hvorvidt samværet mellem børn og biologiske forældre har entydige positive eller negative konsekvenser for barnets trivsel og udvikling. Biologiske forældre kan altså være *en ressource* i plejebørns liv, men kan ligeledes udgøre en *destruktiv faktor*, der gennem svigt, trusler om hjemtagelse og samværstvang, kan blive fatal for anbringelsens effekt (Klyvø, 2011, p. 14). Warming påpeger, at en positiv emotionel relation samt gode samværsoplevelser kan være en ressource i barnets liv, ligesom forældrenes funktion som livsvidner, fortrolige og støtte i svære tider kan være det (ibid.). Det ser altså ud til, at plejebørns oplevelser af samvær og betydningen af kontakten til de biologiske forældre er meget forskellige. En anbragt pige fortæller eksempelvis om betydningen af kontakten til sin biologiske mor:

Hende er jeg meget glad for. Hun er glad og frisk, normalt, når hun ikke er fuld. Jeg har også snakket en del med hende. Hun har også støttet mig meget i svære tider. Så...hun betyder rigtig meget for mig, hun er min mor. (Warming, 2005a, p. 100)

Til trods for at den biologiske mor havde et misbrugsproblem, havde relationen i dette tilfælde stor betydning for datteren. Andre børn giver dog udtryk for en mere kritisk holdning til deres biologiske forældre og samværet med disse. Et plejebarn fortæller eksempelvis: *"Min mor kan overhovedet ikke passe mig. Hun har overhovedet ikke gjort noget for... - jo, hun har nok prøvet, men hun kan ikke.[...] Jeg kan ikke lide hende så godt."*(Warming, 2005b, p. 16).

Det er altså i anbringelsessager relevant at overveje, hvornår kvaliteten af relationen mellem forældre og barn er så dårlig, at samværet ikke længere er til barnets bedste. Dette vil blive diskuteret yderligere i specialets overordnede diskussion.

Identitetsudvikling

Eftersom specialet undersøger samværets betydning for barnets udvikling, er det naturligt at nævne begrebet identitet. Ved identitet forstås barnets subjektive, men ikke nødvendigvis verbaliseret fornemmelse af sig selv som menneske (Jørgensen, 2009, p. 38). Denne forståelse bunder bl.a. i kendskabet til eget værdisæt, egne normer, erfaringer, adfærdsmønstre og karaktertræk. Endvidere udspringer individets forståelse af egen identitet i en forståelse af meningsfuld sammenhæng mellem fortid, nutid og fremtid, samt mellem dets egen og andres opfattelse af hvem individet er (ibid.). Da identitet er et omfattende psykologisk begreb, vil vi i det følgende afsnit blot kort redegøre for nogle aspekter af området, der er relevante for vores problemstilling.

Som tidligere nævnt viser forskning, at børn, der oplever loyalitetskonflikter i forhold til sine plejeforældre og biologiske forældre, kan være truede i forhold til deres identitetsudvikling (Warming, 2005; Klyvø, 2011, p. 103). På samme måde kan andre aspekter af anbringelser være til fare for en sund udvikling af det anbragte barns identitet. For eksempel kan afbrydelse af kontakten til de biologiske forældre, ifølge flere forskere, være en risikofaktor ved anbringelse, fordi barnet derigennem hindres i sin identitetsudvikling (Egelund & Hestbæk, 2003, p. 165). Kontakten mellem det anbragte barn og de biologiske forældre giver ikke alene barnet en fornemmelse af sine biologiske rødder, hvilket er af stor værdi i forhold til at give

barnet et personligt perspektiv på sin livshistorie, men forhindrer også, at det føler sig udstødt af sin familie. En udstødelse kan føre til, at barnet føler sig skyldig i anbringelsen eller simpelthen forladt (ibid.). Denne tilgang stemmer overens med et af den nuværende lovgivnings udgangspunkter, nemlig at den primære omsorgsperson, i tilfælde af en anbringelse, stadig er en del af barnets identitet. Det teoretiske grundlag for den nuværende lovgivning angiver altså, at den primære tilknytningsperson er afgørende for barnets udvikling. I tilfælde, hvor der forekommer tidlig adskillelse fra den primære tilknytningsperson, dannes der grobund for øget sårbarhed i forhold til udvikling af psykopatologi senere i voksenlivet (Klyvø, 2011, p. 26). Som tidligere nævnt, anførte Quinton et al. dog, at anbragte børn kan opleve identitetskonflikter ved besøg af biologiske forældre i plejefamilien (Quinton et al, 1997, p. 401). Dette understøtter teorierne om, at kontakt med biologiske forældre tilsyneladende påvirker aspekter af barnets udvikling af identitet. Som tidligere nævnt kan psykoterapi til det anbragte barn være en stor hjælp og støtte i barnets udvikling. Psykoterapi kan være en effektiv hjælp til barnet i dets identitetsudvikling. Derudover kan psykoterapien hjælpe det anbragte barn så det bliver i stand til at fortælle en sammenhængende livshistorie, hvilket medfører, at barnet kan få en følelse af kontinuitet i livet i stedet for, at livet kan føles som et forløb af afbrudte, ikke sammenhængende forhold (Wennerberg, 2011, p. 228; Egelund & Hestbæk, 2003, p. 165). Meget tyder altså på, at der overvejende ses positive effekter af en ”god kontakt” mellem det anbragte barn og de biologiske forældre (Egelund & Hestbæk, 2003, p. 175). Når kontakten er god viser undersøgelser, at barnet udover at få styrket sin identitetsfølelse, også bliver styrket emotionelt og socialt, hvilket øger chancerne for bedre trivsel under anbringelsen og senere i livet (ibid.). Det følgende eksempel illustrer, hvordan en samværsrelation til trods for svigt, uforudsigelighed og uregelmæssighed, alligevel kan bidrage til barnets emotionelle udvikling. I specialets case havde Camilla i perioder en meget uregelmæssig kontakt med sin mor, der gentagende gange aflyste og udeblev fra det aftalte samvær. Camilla udviste i denne forbindelse, i den tidligste del af anbringelsen, vrede, sorg, angst og frustration. Til trods for Camillas problematiske relation til sin mor, blev det, tre år efter anbringelsen i den nye familie, konkluderet at Camilla i mindre grad var offer for angsten ved moderens ustabilitet, og at hun ”... i stigende grad kan distancere sig fra sin mor på en sund måde” (Psyko-logvurdering). Derudover blev hun efterhånden i stand til at forholde sig undrende over for sin mors ustabilitet, hvilket psykologen betragtede som en sund udvikling (ibid.). Vi ser altså i det ovenstående, at kontakt til de biologiske forældre både kan have positive og negative konsekvenser for barnets udvikling.

Ændringer i samvær

I ovenstående afsnit blev det illustreret med eksempler fra specialets case, hvordan samvær kan være enormt belastende for et anbragt barn. Dette rejser spørgsmål i forhold til, hvorvidt sagsbehandlere i nogle tilfælde bør overveje omfanget af samvær mellem anbragte børn og deres forældre. I Camillas tilfælde kunne det muligvis have været gavnligt for hendes udvikling og trivsel, hvis samværets hyppighed og form, i forhold til faderen, var blevet modereret. Set ud fra Wegler og Elgaards (1998) perspektiv er det vigtigt med løbende vurderinger i forhold til, om samværet har den mest ideelle form. Det er dog i den forbindelse vigtigt at overveje, hvilke konsekvenser ændringer i samværsformen, kan have for barnet. Som tidligere nævnt har kontinuitet og struktur stor betydning for barnets trivsel. I den forbindelse er det interessant at se på specialets case-materiale. Her viser de psykologiske vurderinger af Camillas trivsel, udvikling og samvær med faderen, at hun først efter tre år i sin nye plejefamilie, viste tegn på et mindre stressniveau og på mindre angstpræget adfærd i forbindelse med samværet. Denne forandring kunne observeres et år efter, at psykologen vurderede, at samværsfrekvensen burde nedsættes fra hver 14. dag til en gang om måneden. Psykologen fremhævede i sin vurdering, at Camillas angstreaktioner et år efter ændringen ikke var forsvundet, men dog var aftaget i styrke. Psykologen vurderede samtidigt, at det var væsentligt for Camilla, at alt forløb trygt og forudsigeligt i forbindelse med samværet og vurderede på dette tidspunkt, at samværet havde fundet et passende niveau. Casen viser altså et eksempel på, hvordan det i nogle sager kan være hensigtsmæssigt at foretage ændringer i samværsfrekvensen. Dette betyder dog ikke, at en sådan beslutning vil være den mest hensigtsmæssige i alle sager, da det i visse tilfælde kan være mere afgørende for barnets trivsel, at kontinuiteten og det velkendte i samværet bliver bibeholdt.

Samværets betydning for det anbragte barns voksenliv

I arbejdet med projektet er det blevet klart, at omsorgssvigt og tidlige traumatiske erfaringer i børns liv kan have markante konsekvenser for barnets udvikling og trivsel. Det er derimod mindre klart, i hvor høj grad selve samværet mellem det anbragte barn og de biologiske forældre har konsekvenser for barnet i voksenlivet. Der er dog lavet undersøgelser, der omhandler tidligere anbragtes kontakt til biologiske forældre og plejeforældre. I Dumaret et al.'s undersøgelse (1997) fandt de, at de adspurgte tidligere anbragte hovedsageligt havde et forhold til det ene af de to forældrepar. De børn der havde regelmæssig kontakt med den biologiske familie, havde mere sporadisk kontakt med plejefamilien og vice versa. Kun få af de adspurg-

te havde jævnlig kontakt med begge familier, mens en anden lille gruppe sjældent havde kontakt til sine to familier (Dumaret et al, 1997, p. 919). De tidligere anbragtes valg, i forhold til graden af kontakt til plejefamilien og den biologiske familie, afhang i høj grad af, hvornår de flyttede fra plejefamilien og af hvordan båndet til den biologiske familie havde været, både inden og under anbringelsen i plejefamilien.

Når samvær er svært

For at kunne besvare specialets problemformulering, finder vi det relevant yderligere at udbygge, hvad der kan gøre det svært for børn at være sammen med deres biologiske forældre i samværsituationer. Som tidligere nævnt, oplever omkring en tredjedel af de anbragte børn, at de er utrygge i samværet med deres biologiske forældre (Neil et al., 2003, p. 412). For at afdække, hvilke faktorer, der kommer i spil, vil vi i det følgende først gøre rede for begrebet forældrekompetencer og i den forbindelse forældrekompetenceundersøgelser. Dernæst vil vi belyse relevante aspekter af, hvordan traumer tidligt i barnet liv kan få neurologiske og udviklingsmæssige konsekvenser for barnet.

Forældrekompetence

Forældrekompetence er et begreb, der er svært at definere. I forbindelse med begrebet forældrekompetence ses flere forskellige termer, som f.eks. forældreevne, omsorgskompetence og familiekompetencer. Forældrekompetence er et begreb, der debatteres indenfor det psykologiske felt, ikke alene i Danmark, men også i andre lande (Schacht, 2011, p. 442). Vi har i det følgende valgt at anvende begrebet *forældrekompetence*.

Malene Rosenstand Schacht definerer, i sin artikel *Overvejelser om forældrekompetence i teori og metode – en praksisbeskrivelse* (2011), begrebet forældrekompetencer som en dynamisk størrelse og som noget, der i visse tilfælde kan læres og udvikles. I dette speciale forstås forældrekompetence, som en grundlæggende evne til at kunne etablere og opretholde en refleksiv sindstilstand, hvor man er i stand til at opfange barnets følelser og uro, og at man derefter kan reflektere over disse følelser og barnets adfærd (Lanyado & Horne, 2009, p. 329). Refleksivitet er en vigtig del af mentaliseringsevnen, der en grundlæggende kvalitet i forbindelse med forældrekompetence.

Socialministeriet har udarbejdet retningslinjer, der kan anvendes i forbindelse med undersøgelser af forældrekompetencer. Eftersom forældrekompetenceundersøgelser ikke som begreb indgår i lovgivningen, er der frihed i den enkelte kommune til at vurdere om man vil følge retningslinjerne (Socialministeriet, 2011, p. 5). Det formuleres, at *Forældrekompetenceundersøgelser kan...*

- *Beskrive forældrenes personlighedsmæssige ressourcer og vanskeligheder samt vurdere deres tilknytningsmønstre og forældrefunktion.*
- *Forklare mulige årsager til afvigende eller problematisk adfærd hos forældre og beskrive deres udviklingspotentiale.*
- *Identificere psykologiske og miljømæssige forhold, der kan have positiv eller negativ indflydelse på forældrenes evne til at imødekomme barnets behov.*
- *Beskrive barnets funktionsniveau og udviklingsbehov.*
- *Beskrive tilknytning mellem barn og forældre.*
- *Give en samlet vurdering af barnets behov og forældrenes muligheder for at imødekomme disse. (ibid., p. 4).*

I vurderingen af forældrekompetencer findes der altså retningslinjer, men der foreligger endnu ikke en ensartet standard til måling af disse kompetencer (Schacht, 2011, p. 442). Ifølge Schacht handler det dog på ingen måde om at vurdere familiens *optimale* funktionsniveau, men i langt højere grad om, hvorvidt familien kan fungere på et *tilstrækkeligt* niveau (Schacht, 2011, p. 443). Der refereres her til Winnicot's begreb "*The good enough mother*" (ibid.). Da forældrekompetencer ikke er stabile, men foranderlige, er det væsentligt at holde sig for øje, at en vurdering af forældrekompetencer ikke nødvendigvis kan forudsige fremadrettede forældrekompetencer (ibid., p. 442). Fagpersoner bør ydermere være opmærksomme på, at forældrekompetencer ikke nødvendigvis kan læres i forhold til alle børn i en familie (ibid.). Med Killen's ord, er det vigtigt ikke at "*... give familien en deskriptiv diagnose*" (ibid., p. 443).

Konsekvenser af traumer

For at belyse relevante aspekter af, hvad der kan gøre det svært for anbragte børn at være sammen med deres biologiske forældre, er det nødvendigt redegøre for, hvad traumer er og derefter for, hvilke konsekvenser der kan være ved, at børn i opvæksten bliver udsat for traumatiske begivenheder.

Traumer kan defineres som *”et følelsesmæssigt chok, der forårsager en betydelig og varig skade på individets psykologiske udvikling”* (Killén, 2005, p. 157). I anbringelsessager ses ofte børn med traumer som f.eks. omsorgssvigt, vold, forældres misbrug af alkohol eller stoffer, samt emotionelt, fysisk og seksuelt misbrug. Der er i dag generel enighed om, at traumer tidligt i livet har store konsekvenser for barnets udvikling. I familier, hvor der er en høj forekomst af f.eks. vold i hjemmet, påvirker den voldsomme stressbelastning barnets hormonbalance negativt (Kalat, 2009, p. 369). Hormonsystemet har, i tilfælde af korterevarende stressperioder, en overlevelsesstrategisk funktion og der sker bl.a. det, at kroppen frigiver stresshormonet cortisol. Dette har indvirkning på individets ydeevne, der øges markant (ibid.). Hvis et menneske f.eks. er ved at gå ud foran en bil, vil det øgede cortisolniveau optimere individets evne til at undslippe faren og dermed overleve. Men i tilfælde, hvor stressbelastningen er langvarig, som det ofte ses i familier, der er præget af misbrug, vold og overgreb, er konsekvensen af et konstant forhøjet cortisolniveau blandt andet, at hjernens udvikling hæmmes, hvilket kan føre til underudvikling (Kalat, 2009, p. 369). Hvis et barn eksempelvis vokser op i en familie som ovenfor nævnt, vil det sandsynligvis være i et konstant alarmberedskab, hvilket resulterer i, at barnets stress-responssystem ville være kronisk forhøjet. Samtidig kan man forestille sig, at der i en sådan familie ikke forekommer en høj grad af omsorg og empati, og hvis barnet hverken oplever empati fra andre, eller bliver ansporet til selv at være empatisk og omsorgsfuld, vil disse neurologiske forbindelser ikke blive aktiveret. Neurovidenskabelig forskning har vist, at neurologiske forbindelser, der bruges og aktiveres vil gro, hvorimod forbindelser der ikke anvendes, bliver udsat for neural beskæring (ibid., p. 213). Denne neurologiske mekanisme, som bevirker, at områder der ikke anvendes, forbliver uudviklede kaldes for *”use-it-or-loose-it”* princippet og baserer sig på hjernens effektive anvendelse af hjernecellerne (Perry, 2002, p. 87). Børn, hvis omsorgspersoner udviser aggressiv adfærd, vil have et forhøjet alarmberedskab samtidig med, at der aktiveres en psykofysiologisk tilstand af hyperarvågenhed. Barnet befinder sig således i en tilstand der kaldes *”fight or flight”* (Hart & Schwartz, 2005, p. 205). Dette kan tilsammen have fatale konsekvenser som f.eks. neurologisk fejludvikling, formindskelse af hippocampus, der har betydning for hukommelsen, samt en tilbøjelighed til disassociering som overlevelsesmekanisme (ibid.). Traumatiserende opvækstvilkår tidligt i livet kan altså få afgørende betydning for hjernens udvikling, hvilket kan have massiv betydning for barnets emotionelle, sociale og kognitive udvikling. Dette underbygges af adoptionsforskning af Wayne & Dennis (1973), der undersøgte Libanesiske børnehjemsbørn der, tidligt i livet, ikke blev stimuleret. Disse børn blev efter 6

måneder på institutionen karakteriserede som retarderede, hvilket betød at de som 1 årige havde en udvikling svarende til et 6 måneder gammelt barn (Christoffersen et al., 2007, p. 49). Neuropsykologisk forskning viser, at massive traumer i barndommen ofte resulterer i underudvikling af præfrontal cortex, der bl.a. er ansvarlig for impulshæmning, koncentration, opmærksomhed, planlægning og vedholdenhed (Perry, 2002, p. 93). Underudvikling af præfrontal cortex har bl.a. betydning for udviklingen af affektregulering og dermed også for udviklingen af mentaliseringsevnen. Det er uomtvisteligt, at hjernens udvikling og vækst forstyrres, når et barn udsættes for traumatiserende opvækstvilkår, og forskning dokumenterer som tidligere nævnt, at voksne, der har været udsat for forskellige former for omsorgssvigt har en tendens til at udvikle betydelig psykopatologi (Killén, 2005, p. 69). En række undersøgelser viser, at 34-81% af en gruppe voksne patienter med alvorlige psykiske lidelser rapporterer om seksuelle eller fysiske overgreb, der oftest har fundet sted i hjemmet (ibid.). Derudover har forskning vist, at børn der er udsat for omsorgssvigt, og børn der vokser op under uforudsigelighed, under truende adfærd eller har mangel på kontakt, bruger meget energi, tid og kræfter på at forstå de voksnes verden (Killén, 2005, p. 108). Der er altså ifølge forskningen bred enighed om, at traumatiske erfaringer fra opvæksten, sætter neurologiske, og dermed udviklingsmæssige spor i barnets liv.

Retraumatisering

I Danmark foretages anbringelser altid på grund af væsentlig mistrivsel i familien og i mange tilfælde har disse børn haft traumatiserende oplevelser inden anbringelsen (Lanyardo & Horne, 2009, p. 328). Efter at anbringelsen har fundet sted, etableres i langt de fleste tilfælde samvær med de biologiske forældre, da kommunalbestyrelsen er forpligtet til at sørge for, at forbindelsen mellem barnet og forældrene vedligeholdes. Dette skal dog ske ”under hensyntagen til beskyttelsen af barnets eller den unges sundhed og udvikling og beskyttelsen af barnet eller den unge mod overgreb” (Serviceloven, § 71, Stk. 1, p. 28). I forbindelse med samvær kan der dog være en risiko for, at barnets alarmberedskab aktiveres i samværet med den biologiske forælder. Dette kan have en hæmmende effekt på barnets emotionelle og kognitive funktioner, hvilket som tidligere nævnt, kan påvirke barnet både inden og under samværet. Danske fysioterapeuter hævder sågar, at anbragte børn og unge bliver retraumatiserede af at komme hjem på weekendbesøg, idet deres nervesystem ved kontakten med de biologiske forældre bliver reaktiveret (Baadsgaard, 2010, p. 32). Derudover viser forskning, at tidlige relationelle traumer ikke alene har øjeblikkelig effekt, men at disse derudover kan være lang-

varige (Hart & Schwartz, 2008, p. 203). Eksemplet med Camilla illustrer, hvordan et barns fysiologiske og neurologiske system bliver aktiveret flere år efter, at barnet har været udsat for de oprindelige traumer, i Camillas tilfælde i form af vold i hjemmet. Som nævnt i det ovenstående, havde Camilla forskellige fysiske og psykiske reaktioner, så snart hun havde kontakt med sin far. Plejemoderen beskrev blandt andet, at Camilla lugtede af ”angstsved”, ikke kun når hun havde haft samvær med faderen, men også efter telefonsamtaler med ham.

Skræmmende forældreadfærd og tilknytning

Endnu en faktor, der kan gøre det svært for børn at være sammen med deres biologiske forældre er, når den biologiske forælders adfærd har været traumatiserende for barnet. Som tidligere nævnt har skræmmende forældreadfærd konsekvenser for, hvad der sker inde i barnet. I dette afsnit trækkes der tråde til, hvordan skræmmende forældreadfærd i barnets tidlige liv, kan komme til at skabe indre konflikt i barnet i kontakten med den biologiske forælder i samværssituationen. Denne indre konflikt forekommer dog kun i relationer, hvor barnet har nået at danne tilknytning til den traumatiserende forælder. Som beskrevet i afsnittet om tilknytningsadfærd, kan børn være udsat for forældreadfærd, der skræmmer dem og gør dem bange. Barnets tidlige erfaringer med uforudsigelig forældreadfærd, der er blevet internaliseret i barnet som en indre arbejdsmodel, er altså med til at skabe utryghed i samværet (Wennerberg, 2011, p.149). Når det anbragte barn er bange for den forælder, det skal have samvær med, aktiveres barnets tilknytningssystem, og barnet vil derfor søge beskyttelse hos selvsamme forældre, som det er bange for. Der er i en sådan situation stærke instinkter på spil, og det er derfor afgørende for barnets udvikling og trivsel, at fagpersoner er opmærksomme på, at sådanne indre konflikt kan finde sted i børn.

Manglende forældrekompetence som negativ faktor

Vi vil i det følgende bevæge os fra at se på, hvad der sker inde i barnet, til at belyse, hvad der kan være på spil i relationen mellem barnet og den biologiske forælder i samværssituationen. Kvaliteten af de biologiske forældres forældrekompetencer er afgørende for, hvorvidt et barn bliver anbragt, eller ej. Derfor er det relevant at påpege, at de biologiske forældres utilstrækkelige forældrekompetencer kan være en væsentlig faktor for, hvorvidt samværet er svært for barnet eller om det faktisk, trods vilkårene, kan være til glæde for barnet. I det nedenstående opridses tre forskellige typer af usensitiv forældreadfærd, der alle har til fælles, at de i bedste fald er ubehagelige for barnet, og i værste fald kan være direkte skadelige (Niel et al., 2003,

pp. 411-412). Det skal dog påpeges, at kategorisering af forældreadfærd må betragtes som en teoretisk øvelse, hvor det i praksis ikke er muligt at skelne klart mellem forskellige typer forældre (Killén, p. 168).

Usensitiv forældreadfærd

Usensitiv forældreadfærd ses blandt andet hos forældre, der lider af personlighedsforstyrrelser, depression, skizofreni eller andre psykiske lidelser. Usensitiv forældreadfærd er et begreb, der dækker over flere forskellige former for adfærd, men fælles for dem alle er, at det er forældreadfærd, der ikke alene er ubehageligt for barnet, men som på sigt er direkte skadeligt for dets udvikling (Lyons-Ruth et al, 2013, p. 562). Det er karakteristisk for alle typer af usensitiv forældreadfærd, at barnet har svært ved at finde forudsigelighed og mening i relationen til forældrene.

Rolleombytning

Et eksempel på usensitiv forældreadfærd er, når forælderen *abdicerer* fra omsorgen og sit forældreansvar og dermed lægger ansvaret over på barnet (Wennerberg, 2011, p. 157). Dette kaldes, for rolleombytning (Vuillez-Coady, 2013, p. 118). Rolleombytning kan foregå på forskellige planer og i alle aldre. Dette kan eksempelvis finde sted i forhold til praktiske ting, som at barnet er nødt til at huske sin forælder på, at det skal i skole, at barnet tager sig af sine mindre søskende eller tager ansvaret for at familien får noget at spise. Derudover ses forældre, der på grund af deres egne problemer laver følelsesmæssig rolleombytning. Når barnet søger trøst hos forælderen, evner forælderen ikke at give barnet sin støtte, men henviser i stedet barnets opmærksomhed på forældrens egne problemer. Forælderen søger i rolleombytningen selv trøst og anerkendelse hos barnet (Lyons-Ruth et al, 2013, p. 566). I nogle tilfælde kommer rolleombytningen til at blive indirekte, hvilket kommer til udtryk i nedenstående eksempel, hvor et plejebarn fortæller:

Jeg tænker på, hvordan hun har det, og synes også at hun skulle holde op med at drikke. Som jeg så også skal have snakket med hende om, nu her. For det går jo ikke, at hun bliver ved med at drikke. Så tænker jeg på, hvordan hun har det, og om hun har det godt, hvad hun nu laver, nu har hun lige brækket foden. Det kunne jo godt være, at hun var fuld og så ude... så tænker jeg på, om der sker et eller andet med hende, når hun er fuld. (Warming, 2005a, p. 102)

Usensitiv forældreadfærd i samværet med biologiske forældre er dog ikke alene en kilde til ubehag, bekymring og utryghed hos barnet under samvær med forældrene, men opfattes derudover som en risikofaktor i forhold til senere udvikling af psykopatologi senere i livet (Lyons-Ruth et al, 2013, p. 567; Wennerberg, 2011, p. 23).

Skræmmende forældreadfærd

En anden type usensitiv forældreadfærd er *skræmt* og *skræmmende forældreadfærd* (Wennerberg, 2011, p. 149). Denne type forældreadfærd har en signifikant sammenhæng med dannelsen af desorganiseret tilknytning og karakteristisk for begge adfærdsformer er, at barnet ikke er trygt i samværet med omsorgspersonen (ibid., p. 153). I det følgende vil vi fokusere på, hvordan skræmmende forældreadfærd kan have indflydelse på barnets oplevelse af samvær med sine biologiske forældre. Som tidligere nævnt viser Niel et al.'s undersøgelse, at over en tredjedel af børnene bliver udsat for stress eller potentiel skade gennem deres kontakt til de biologiske forældre (Niel et al., 2003, p. 412). Dette illustreres i nedenstående eksempel fra specialets case, hvor den 14-årige Camilla modtager ubehagelige SMS'er fra moderen. Moderen skriver bl.a.: *"Der kan du bare se du er og forbliver ligeglad med mig. Efter alt hvad jeg har gjort er dette takken. Hvad helvede skal jeg leve for mere når alt hvad jeg gør er forkert. Farvel"*. Da Camilla ikke svarer på beskeden skriver moderen efter 40 minutter: *"Dette er sidste livstegn fra mig om to timer er det slut. Farvel"* (Udskrift af SMS-korrespondance). På baggrund af moderens uhensigtsmæssige adfærd og kommunikation med Camilla, vælger hun, i samarbejde med de voksne omkring sig, at bryde kontakten med sin mor.

Afvisende forældreadfærd

Indenfor kategorien af usensitiv forældreadfærd findes derudover forældre, der sjældent eller slet ikke tager initiativ til kontakt med barnet eller som forsøger at undgå fysisk kontakt med barnet (Sroufe, 2000, p. 70). Dette kaldes *afvisende forældreadfærd* og finder f.eks. sted, når omsorgspersonen kun sporadisk lægger mærke til barnet. En afvisende forælder opfanger kun delvist barnets signaler og er ofte tilbøjelig til at reagere for sent eller usynkroniseret med barnet (Hart & Schwartz, 2008, p. 92). Nogle af disse forældre giver børnene løfter, de i sidste øjeblik bryder, mens andre generelt er afvisende og kritiske over for børnene (Niel et al., 2003, p. 412). Denne form for afvisende forældreadfærd, hvor der i høj grad er tale om manglende afstemning, er med til at gøre samværet med den biologiske forælder kompliceret. Børn, der i deres tidlige liv vokser op med en sådan forældreadfærd, udvikler et utrygt-undvigende tilknytningsmønster (ibid.).

I redegørelsen af, hvad der kan gøre det svært for det anbragte barn at være sammen med sine biologiske forældre, er det blevet tydeligt, at det er et ualmindeligt komplekst felt. Der findes i den forbindelse både afgørende faktorer inde i barnet, og i relationen mellem barnet og dets biologiske forældre.

Støtte til de biologiske forældre

I det ovenstående afsnit blev det beskrevet, hvad der kan gøre det svært for barnet at være sammen med, eller have kontakt til, sine forældre. I dette afsnit vil vi forsøge at belyse, hvordan fagpersoner omkring barnet og de biologiske forældre bedst kan understøtte denne relation.

Støtte i relationen

Forældre til både midlertidigt- og permanent anbragte børn har, som tidligere nævnt, ret til at modtage støtte og have kontakt til en støtteperson. Støtten har til formål at hjælpe forældrene med de vanskeligheder, der lå til grund for anbringelsen (Håndbogen om Barnets Reform, 2011, p. 46). I forbindelse med at støtten iværksættes, skal der udarbejdes en konkret handleplan, som beskriver hvilke mål, der arbejdes hen mod og hvordan disse opnås (ibid. p. 47; jf. afsnit *Barnets Reform*). Spørgsmålet er, i den forbindelse, ud fra hvilke faktorer man som fagperson beslutter hvilke målsætninger, der er realistiske for de pågældende forældre. Herudfra bør beslutninger træffes om, hvilken støtte der er mest egnet i den konkrete sag. Disse faktorer vil indledningsvist blive belyst. Dernæst vil der blive givet eksempler på forskellige interventionsformer, der tidligere er blevet anvendt i Danmark i forbindelse med støtte til udsatte forældre.

Forældrenes ressourcer

Inden der udarbejdes en plan for, hvilken form for støtte forældrene skal tilbydes, er det vigtigt at have en forståelse af, hvilke ressourcer forældrene har, så der ikke bliver sat hverken for ambitiøse eller for uambitiøse mål for forældrene. Forældrene har i forbindelse med en § 50 undersøgelse fået testet deres forældrekompetencer. I den forbindelse kunne man forestille sig, at der i undersøgelsen forefindes relevante informationer for overvejelserne i forhold til målsætningen for udviklingen forældrekompetencer (Schacht, 2011, p. 449). I forældrekom-

petenceundersøgelsen vil der ofte ligge informationer om forældrenes eget opvækstmiljø og deres egne relationer til deres forældre (ibid.). Forældre, der selv har haft en god barndom med en god tilknytning til deres egne forældre, vil ofte være i stand til at udvikle deres evner som omsorgsgivere (Killén, 1996, p. 434). For forældre, der selv har haft en dårlig opvækst med en utryk tilknytning, kan det imidlertid være mere vanskeligt, hvorfor det særligt i disse tilfælde er vigtigt at sætte ind med ekstra støtte fra det kommunale netværket omkring forældrene (ibid.).

I en forældrekompetenceundersøgelse vil der ofte foreligge en undersøgelse af forældrenes kognitive funktionsniveau, hvilket ligeledes kan give vigtige informationer om forældrenes mulighed for udvikling af forældrekompetencer (Schacht, 2011, p. 449). Det kognitive funktionsniveau har betydning for forældrenes evne til at forstå sammenhænge i forhold til barnets signaler eller adfærd, samt deres evne til at modtage støtte, udvikle sig og profitere af en sådan støtte (ibid.). Forældrenes opvækstvilkår og kognitive evner vil ofte være forbundet. Forældre, som selv har oplevet omsorgssvigt, følelsesmæssige- og relationelle traumer, vil ofte have nedsatte kognitive evner og dermed færre og mere uhensigtsmæssige strategier i forhold til at håndtere deres egne børn (ibid. p. 450). Schacht (2011) påpeger, at en stor del af de forældre, som gennemgår en forældrekompetenceundersøgelse, viser svaghedstegn i forhold til opmærksomhedsfunktionen, hvilket kan have betydning for deres evne til at etablere og vedligeholde kontakt til barnet (ibid., p. 449). Disse forældre kan ligeledes ofte have svært ved at adskille deres egne følelser og behov fra barnets, hvilket kan resultere i, at forældrene overfører disse til barnet, eller overser vigtige signaler barnet sender og dermed ikke er tilstrækkeligt opmærksomme på barnets behov (ibid.). Disse forældre vil altså ofte selv have en ringe mentaliseringssevne, hvorfor de ikke er i stand til at videregive denne evne til deres børn.

Fagpersonalet vil altså, gennem forældrekompetenceundersøgelsen og samtaler med de biologiske forældre, kunne få en fornemmelse af, hvilke mål der er realistiske at arbejde hen imod. Det er derudover vigtigt, at fagpersonerne er opmærksomme på at vurdere, hvordan det er mest hensigtsmæssigt at henvende sig til forældrene i den konkrete situation, set i lyset af de indsamlede informationer (Schacht, 2011, p. 451). Vejledningen og støtten bør ikke nødvendigvis udelukkende gå gennem dialog, men kan også foregå i form af visuel, konkret, kortfattet støtte eller kontekstnær støtte. I forbindelse med sidstnævnte er det vigtigt, at fagpersonen er opmærksom på, at nogle forældre ikke er i stand til at overføre informationer fra

et møde til den konkrete praksis, hvor interaktionen med barnet finder sted. I sådanne tilfælde kan det være gavnligt at forældrene blive vejledt i den konkrete situation i samværet med barnet (ibid.).

Erfaringer fra danske støtteprojekter

I lovgivningen omkring støtte til forældre til anbragte børn, bliver det ikke konkretiseret, hvilke typer pædagogisk værktøj fagpersonalet omkring forældrene bør anvende i støtten til forældrene. Derfor er det interessant at se på, hvilke støtteprojekter der tidligere har været anvendt i de danske kommuner, og hvilken effekt disse har haft. I forhold til familiebehandling eller forældretræning ses der dog hovedsageligt eksempler på støtte der tilbydes forældre, der ikke har anbragte børn, men hvor der ses omsorgssvigt eller hvor der vurderes at være en risiko for omsorgssvigt i fremtiden (Diernisse & Westh, 2004; Lindgaard, 2007).

Et eksempel på et støtteprojekt for udsatte forældre, ses i Helsingør Kommune, hvor man i en årrække har haft fokus på det forebyggende arbejde, rettet mod udsatte mødre. Her oplevede man en positiv udvikling i de involverede familier (Lindgaard, 2007, pp. 63-64). Allerede i graviditeten blev mødre tilbudt støtte fra sundhedspersonale, som hjalp dem til at blive forberedt på forældrerollen. I denne del af støtten lagde man bl.a. vægt på forældrenes egne positive erfaringer fra deres barndom, som blev italesat i forhold til egen forældrerolle (ibid. p. 63). Efter fødslen modtog forældrene fortsat støtte i form af hyppige besøg af sundhedspersonale (ibid.). Personalet var i forvejen blevet vejledt til særligt at have fokus på interaktionen mellem barn og forældre og på at støtte og vejlede forældrene i forhold til følgende punkter:

- Understøtte forældrenes dialog og øjenkontakt med barnet.
- Støtte forældrene til at give fysisk og følelsesmæssig omsorg for barnet.
- Hjælpe forældrene til at se og forstå barnets signaler.
- Støtte forældrene i at tale babysprog med deres barn.
- Fremme forældrenes erkendelse af barnet som et individ på vej mod en selvstændig personlighed.
- Hjælpe forældrene til at knytte sig til barnet, men samtidig lade det frigøre sig.
- Støtte forældrene i at indrette deres tilværelse, så det tilgodeser barnets behov (Lindgaard, 2007, pp. 63-64).

Ud fra disse fokuspunkter kunne noget tyde på, at man i Helsingør kommune lod sig inspirere af den store udviklingspsykologiske viden, der findes på spædbørnsområdet. De lagde eksempelvis stor vægt på at støtte forældrene i at tale med børnene (spejling), have øjenkontakt (spejling) og lave en tilknytning til barnet, men samtidig give det frihed (en tryk tilknytning med en sikker base). En lignende støtte med nogle tilsvarende redskaber og fokuspunkter, kunne muligvis tænkes at have gavnlig effekt i situationer, hvor ønsket er at styrke kontakten i samværet mellem biologiske forældre og plejebørn.

I Birkerød kommune har man ligeledes arbejdet med støtte til udsatte familier i form af et familiebehandlingsprojekt kaldet *Family Dynamics* (Diernisse & Westh, 2004, p. 76). Inden støtten blev iværksat i den enkelte familie blev forældrestilen afklaret gennem en test. Derefter blev familiens udviklingsmål opstillet og der blev lavet strategier for hvordan disse kunne opnås. Der blev endvidere lagt vægt på at udvikle det offentlige netværk til at støtte familiens udvikling (ibid.). Denne tilgang lægger sig tæt op af lovgivningen der foreskriver støtte til forældre i samværssager. Fælles for lovgivningen og *Family Dynamics* er at der stilles krav til opstilling af mål samt handleplaner for at nå disse. For at styrke forældrenes motivation og ejerskab i forhold til projektet og udviklingen i familien, var man i forbindelse med familieprojektet særligt opmærksom på tre fokuspunkter:

- At tage udgangspunkt i forældrenes individuelle forældrestile.
- At lave klare aftaler med forældrene om de forandringer og den udvikling man ønsker i familien.
- At inddrage det offentlige- og familiens netværk i udviklingsprojektet (ibid. p. 77)

En lignende tilgang kunne tænkes at have stor betydning for forældre med anbragte børn, eftersom disse forældre formodentlig har oplevet at føle sig magtesløse i forhold til beslutninger i forbindelse med barnets liv. Når sådanne støttende interventioner indsættes, er det dog vigtigt at være opmærksom på, hvilke ressourcer forældrene besidder. Som tidligere nævnt, er det ikke alle forældre, der er i stand til at udvikle deres forældrekompetencer. Det er heller ikke alle forældre, der er motiverede for at øge disse, hvorfor de ikke vil være modtagelige for behandling. For motiverede forældre, er det dog ofte gældende, at de selv har haft en utryk tilknytningsrelation til deres egne forældre. Denne gruppe har, på grund af manglende omsorg og traumer i egen opvækst, både forringet refleksions- og mentaliseringsevne. Derfor vil nogle af disse forældre nok være i stand til, gennem støtteprogrammer, at lære at

agere på specifikke og hensigtsmæssige måder i forhold til barnet. Dette er dog ikke ensbetydende med, at forælderen bliver i stand til at føle, forstå og genkende de dybtliggende følelser, som forældre med et trygt tilknytningsmønster oplever i interaktionen med deres børn. Dette er problematisk, eftersom det er gennem den emotionelle interaktion mellem barn og forælder, at barnet lærer sig selv og omverdenen at kende. Hvis motiverede forældre med forringet mentaliseringsevne skal kunne udvikle sig på området, kan de have gavn af psykoterapi, hvilket dog kan være meget tidskrævende. Eftersom børns udvikling er betinget af omgivelserne, er det ikke i alle tilfælde, hensigtsmæssigt for barnets udvikling, at forælders terapi tager lang tid.

Diskussion

Ud fra de mange perspektiver der i specialet er blevet redegjort for, vil vi i det nedenstående nærme os en besvarelse af problemformuleringen. Denne lagde op til tre tematiske problemstillinger, som i det følgende vil danne den overordnede ramme for relevante diskussioner af samværsområdet.

Lovgivningens betydning for samvær i praksis

I det følgende vil vi diskutere det første tema, problemformuleringen lægger op til, nemlig på hvilken måde den nuværende lovgivning understøtter samvær i praksis. Alle fagpersoner, der arbejder med anbringelsessager er forpligtet til at følge lovgivningen i deres arbejde. Som det tidligere er beskrevet, er det Serviceloven, der danner grundlag for beslutninger angående anbringelser og samvær. Det er derfor relevant indledningsvist at berøre det retslige grundlag, da det til enhver tid er lovgivningen, der udstikker retningslinjerne for praksis på området (Klyvø, 2011, p. 38). Set i lyset af den nuværende lovgivning, har vi, ud fra den fænomenologiske empiri og specialets case, fået øje på flere generelle dilemmaer. Vi undrer os bl.a. over, hvorfor der findes så mange anbringelsessager, hvor børn ikke trives, når Serviceloven angiver, at anbringelser skal foretages *"under hensyn til barnets eller den unges bedste"* (Serviceloven, 2013, p. 28). Gennem arbejdet med specialet er det blevet tydeligt, at der er mange faktorer, der kan være årsagen til at børn ikke trives. Det kan derfor være svært at pege på specifikke faktorer, der har entydig betydning for barnets trivsel. Det ser dog ud til, at lovgivningen tilsyneladende ikke er udformet på grundlag af den psykologiske og udviklingsmæssige viden, der findes på området, men snarere på baggrund af en flere årtier gammel antagelse om, at samvær er noget, der må prioriteres højt. Denne antagelse ses konkret i flere formuleringer i Serviceloven, hvilket vi vil uddybe i det følgende. Serviceloven angiver eksempelvis i § 71, at samvær skal finde sted mindst én gang om måneden, hvilket her fortolkes som et udsagn om, at samvær er vigtigt (Serviceloven, 2013, p. 28). Vores fortolkning understøttes af vejledningen til Serviceloven (2006), hvor det anføres, at *"Det er af stor betydning for barnets eller den unges forhold under opholdet udenfor hjemmet, at kontakten med forældrene opretholdes"* (Vejledning om særlig støtte til børn og unge og deres familier, 2006, p. 189). Endnu en markør, der angiver den store betydning samværet tillægges i lovgivningen, findes i Servicelovens § 71. Her påpeges, at samvær skal finde sted mindst én gang om måneden. Hvis der træffes afgørelse om, at samværet reduceres yderligere, sidestil-

les denne beslutning med ”*afbrydelse af forbindelsen*”, hvilket tilsyneladende betragtes som en meget alvorlig sag (Klyvø, 2011, p. 40). Det kan forekomme besynderligt, at forbindelsen betragtes som afbrudt, hvis det vurderes, at det vil være til barnets bedste, at samværet eksempelvis finder sted hver anden måned. Som nævnt i afsnittet om lovgivning i forbindelse med anbringelser og samvær, skal Børn og unge-udvalget i den enkelte kommune altid arbejde ud fra et centralt kriterium. Dette tager udgangspunkt i, at samvær mellem barn og forældre skal afbrydes hvis det ”...*udgør en markant risiko for alvorlig skade på barnets udvikling og sundhed...*” (ibid., p. 40). Disse eksempler på formuleringer fra Serviceloven viser altså, at den grundlæggende antagelse i lovgivningen tilsyneladende er, at samvær med de biologiske forældre er vigtig for det anbragte barn.

Barnets Reform har udemærkede intentioner i forhold til anbragte børn og deres vilkår, men bygger på en antagelse om, at samvær som udgangspunkt er nødvendigt for barnets positive udvikling og trivsel. På samme tid finder forskningen dog ikke nogen positiv effekt af samvær med biologiske forældre i forhold til det anbragte barns trivsel og udvikling. Disse modsætninger giver anledning til at diskutere grundlaget for Serviceloven, som den er formuleret i dag. Som tidligere nævnt baserer den nuværende lovgivning sig på Graversen-betænkningen (1990) (jf. afsnit *Lovgivning*). Denne betonedede ”barnets rødder” som vigtigt princip. Betænkningen havde følgende formulering: ”*Dansk tradition – og lovgivning – har været at støtte et samvær mellem barn og forældre efter anbringelse, og udvalgets forslag indeholder ikke noget brud med denne opfattelse*”(Klyvø, 2011, p. 42). Graversen-betænkningen lagde altså vægt på, at dansk tradition er at fastholde et samvær (ibid. s. 42-43). Diskursen om barnets rødder udtrykker altså den danske tradition og norm om, at ”*børn og forældre hører sammen og ikke bør adskilles af hensyn til barnets udvikling*” (ibid., p. 42). Da den senere lovgivning hviler på Graversen-betænkningen, vil det dermed sige, at grundstenene til de bestemmelser om samvær, vi har i den nuværende lovgivning, danner paradigme for tænkningen og lovgivningen i dag (ibid., p. 42).

”Under hensyn til barnets bedste”

Vi har i det ovenstående kritiseret den nuværende lovgivning for at være baseret på psykologisk viden om børns trivsel, indlæring og udvikling, der er flere årtier gammelt. Uanset hvad man som fagperson kan mene om lovgivningens grundlag, har man dog pligt til, som udøvende myndighedsperson, at forholde sig til, og arbejde ud fra, den nuværende danske lov-

givning om anbringelsessager. I det følgende vil vi forsøge at indkredse betydningen af en specifik formulering, der skulle fungere som et afgørende princip for de vurderinger, der danner grundlag for beslutninger i samværssager. Serviceloven § 71, stk. 1 siger:

...Kommunalbestyrelsen skal under hensyntagen til barnets eller den unges bedste og under hensyntagen til beskyttelsen af barnets eller den unges sundhed og udvikling og beskyttelsen af barnets eller den unge mod overgreb, sørge for, at forbindelsen mellem barnet eller den unge og forældrene og netværket holdes ved lige (Serviceloven, 2013, p. 28).

For overhovedet at gå ind i en diskussion af betydningen af samvær mellem det anbragte barn og dets forældre, er det nødvendigt at stoppe op ved vendingen *til barnets bedste*. For hvad er egentlig til barnets bedste og hvordan vurderes dette? Som tidligere beskrevet, findes der ikke nogle faste procedurer i landets kommuner i forhold til håndteringen af disse sager. Selv i landets største kommune, Københavns kommune, fandtes der i 2011 endnu ingen procedure for sagsbehandlerne håndtering af disse sager. Som tidligere nævnt, gav sagsbehandlerne i København udtryk for, at de som udgangspunkt håndterede sagerne alene. De svære sager drøftede de dog uofficielt med deres kollegaer, men dette førte ofte til uoverensstemmelser grundet de stærke følelser, sagerne affødte hos sagsbehandlerne. Til trods for at sagsbehandlerne har faglig viden og erfaring, bliver afgørelserne altså til stadighed påvirket af enkeltpersoners subjektive holdninger og følelser. Dette vil blive yderligere diskuteret i afsnittet om udfordringer for fagpersoner.

Positive og negative faktorer i samværsrelationen

I det følgende vil vi diskutere det andet tema i problemformuleringen, der omhandler de positive og negative faktorer, der er forbundet med samværsrelationen, samt hvordan disse faktorer kan påvirke barnets udvikling og trivsel.

En af de positive faktorer ved samvær, som er blevet belyst gennem dette speciale, er den kontinuitet, der gennem samværet opretholdes i barnets relationer. Eftersom alle børn, til trods for uhensigtsmæssig omsorg fra den primære omsorgsperson, danner stærk tilknytning til deres forældre, vil et ophør af kontakten have store negative konsekvenser for barnet

(Wennerberg, 2011, p. 19). Et ophør af kontakten vil eksempelvis have negative konsekvenser for barnets identitetsudvikling. En tidligere anbragt pige på 20 år, beskriver hvordan det er ikke længere at have kontakt til sine biologiske forældre: "... *Hvem er jeg? Pigen uden familie eller efternavn? Kan jeg leve uden at acceptere, at jeg er mig, og at jeg består både af fortid og fremtid? Et menneske uden historie, hvem er det?*" (Warming, 2005b, p. 61). Eksemplet viser, hvordan en brudt kontakt mellem barn og forældre kan afstedkomme følelsen af, at have mistet en del af sin egen historie og fortid. Ud over at skabe en forståelse af kontinuitet og sammenhæng mellem fortid, nutid og fremtid for barnet, kan samværet med de biologiske forældre også give barnet et realistisk billede af forældrene, så de ikke bliver fjerne idealiserede forældrefigurer (Ulvik, 2002, p. 67). I de sager, hvor fagpersoner overvejer ophør af samvær, er det altså vigtigt at være opmærksom på, at dette kan have negative konsekvenser for barnets fremtidige liv.

Ud fra et tilknytningsteoretisk perspektiv ses nogle af de negative faktorer ved samvær i forbindelse med uhensigtsmæssige forældreadfærd. De biologiske forældre vil i mange tilfælde udvise eller tidligere have udvist uhensigtsmæssig adfærd over for det anbragte barn gennem eksempelvis rolleombytning, skræmmende- eller afvisende forældreadfærd. Gennem samværet vil uhensigtsmæssig adfærd fortsat påvirke barnet, så det eksempelvis vil blive ved med at bekymre sig om eller tage ansvar for forældrene og deres følelser. Derudover vil barnet som tidligere nævnt ofte have dannet et uhensigtsmæssigt tilknytningsmønster til de biologiske forældre i forbindelse med samvær (jf. afsnit *Usensitiv forældreadfærd*).

Ud over den indre følelsesmæssige konflikt, barnet kan opleve i forbindelse med samvær, kan der ligeledes være tale om mere fysiske reaktioner. Baadsgaard (2007), hævder, at anbragte børn oplever retraumatisering, når de er hjemme på weekendbesøg hos de biologiske forældre, og derved reagerer fysisk (ibid., p. 32). Som tidligere nævnt, kunne der i Camillas tilfælde ligeledes observeres fysiske reaktioner, i form af angstsved i forbindelse med det overvågede samvær med faderen og endog svedreaktioner, når hun havde haft kontakt med faderen over telefonen. Ud fra dette kunne noget altså tyde på, at et barn kan føle sig utrygt og truet af den biologiske forælder i situationer, hvor barnet rationelt er klar over, at det er beskyttet mod fysiske og mentale angreb gennem eksempelvis overvågning eller fysisk afstand. I den forbindelse vil barnets alarmberedskab blive reaktiveret.

Ud fra ovenstående ses der altså både positive og negative konsekvenser ved samværet mellem det anbragte barn og de biologiske forældre. I det følgende vil det blive diskuteret, hvilke parametre det kunne give mening at regulere på, alt efter den enkelte sag, det enkelte barn og den enkelte forældre.

Samværsfrekvens

Der kan altså ses både positive og negative faktorer i forbindelse med samværet mellem det anbragte barn og de biologiske forældre. Vi ved fra et tidligere afsnit, at over en tredjedel af anbragte børn oplever stress eller lider potentiel skade i kontakten med deres biologiske forældre. En åbenlys overvejelse bliver i den forbindelse, hvorvidt de voksne omkring barnet kan gøre noget, for at ændre på denne nedslående statistik (Neil et al, 2003, p. 412). De mange børn, der har direkte negative erfaringer i samværet med deres forældre, skammer desværre den danske lovgivnings intention om, at beslutninger om samvær skal være ”*under hensyntagen til barnets eller den unges bedste*” (Serviceloven, 2013, p. 28). Dette rejser en diskussion om, hvornår samvær har tilstrækkelig kvalitet til at lovkravet bliver indfriet.

Det må her anføres, at menneskets alarmberedskab kan være aktiveret, uden at det nødvendigvis kan observeres af andre. Faktisk ved man fra tilknytningsteorien og Ainsworths studier, at netop utrygt tilknyttede børn ikke viser deres nervøsitet, angst og uro. Dette underbygger Wegler og Elgaards (1998) påstand om, at børn bruger meget energi på samvær og at de ofte kan være præget af dette i lang tid efter mødet med de biologiske forældre, hvilket i sidste ende kan få negative konsekvenser for deres følelsesmæssige, sociale og kognitive udvikling (ibid., p. 85). I specialets case udviste Camilla tegn på uro, anspændthed, bekymring, nervøsitet og havde direkte fysiske stress- og angstreaktioner i forbindelse med kontakten med faderen. Camilla var altså stærkt påvirket af samværet med sin far; ikke blot den dag, hvor samværet fandt sted, men i hele fire dage op til samværsdagen var der synlige tegn på negativ påvirkning. Det er i den forbindelse afgørende, at fagpersoner løbende vurderer, hvilken påvirkning samværet kan have på det enkelte barn. Dette kan eksempel være i form af stresspåvirkning, som kan have konsekvenser for det anbragte barns følelsesmæssige og kognitive udvikling, og dermed for dets evne til indlæring. Det følgende eksempel illustrerer, hvordan samvær kan påvirke et barn adfærds- og indlæringsmæssigt i skolen. Skolen skrev om den otteårige Camilla:

Vi kan fra skolens side tydeligt mærke på Camillas adfærd inden et besøg hos faderen. Hun har nemt til gråd, føler at alle er imod hende og siger "ting hun ikke kan lide". Hun bruger meget energi på at tænke over, om far nu svigter hende igen, om han overholder sine aftaler og om hvordan lillebroderens situation er. Samlet kan vi sige, at der er en mærkbar ændring i Camillas samlede adfærd før og efter et besøg hos faderen, hvilket vi fra skolens side finder bekymrende. (Skoleudtalelse)

Samværet havde tilsyneladende ikke blot negativ effekt på Camillas adfærd og følelser, men påvirkede også indirekte hendes faglige formåen. Samværets negative indflydelse på Camillas liv er dog ikke et enestående tilfælde. Ifølge Wegler og Elgaard (1998) kan en for hyppig samværsfrekvens have en invaliderende effekt på en række funktioner hos barnet, hvorfor de konkluderer, at samvær kan være direkte skadeligt for barnets udvikling (Wegler & Elgaard, 1998, p. 86). En lavere samværsfrekvens ville altså muligvis give anbragte børns nervesystem bedre forudsætninger for at falde til ro imellem samvær og dermed mindske de negative effekter, der kan være forbundet herved. På den måde kunne der skabes bedre forudsætninger for anbragte børns udvikling og trivsel i barndommen.

Kompleksitet i forbindelse med ophør af samvær

Som tidligere nævnt, kan der i nogle tilfælde være potentiale for emotionel udvikling hos det anbragte barn i forbindelse med samvær med de biologiske forældre. Dette sker oftest i de tilfælde, hvor samværet forløber positivt. Til trods for, at samværet i nogle tilfælde kan være uhensigtsmæssigt for barnet, kan det dog alligevel føre til en positiv udvikling hos barnet, hvilket dog ikke skyldes samværet i sig selv, men nærmere er betinget af andre faktorer i og omkring barnet. Dette blev illustreret gennem specialets case-materiale, hvor det anbragte barn, ifølge psykologens vurdering, gennemgik en positiv udvikling til trods for en ustabil og uhensigtsmæssig relation til moderen. Man kan dog ikke forvente, at en sådan positiv udvikling vil finde sted hos alle anbragte børn, da der som bekendt er mange forskellige faktorer på spil. Wegler og Elgaard fremhæver f.eks. at svigt og ustabilitet kan få skadelige følger for relationen mellem forældre og barn (Wegler & Elgaard, 1998, p. 82). I forbindelse med ændringer i, eller ophør af, samvær er det dog samtidig afgørende, at sagsbehandleren er bevidst om, at kontinuitet er en vigtig faktor i det anbragte barns liv. For anbragte børn, der ofte be-

finder sig i yderst sårbare situationer og som har været udsat for store forandringer i deres liv, er det vigtigt at fagpersonalet støtter op om de relationer, børnene har haft inden skiftet til plejefamilien. Der er altså tale om en svær balancegang for at skabe så stor kontinuitet og så mange gode relationer som muligt for barnet. Samtidig er det vigtigt, at det ikke bliver fastholdt i uhensigtsmæssige eller direkte skadelige relationer, eftersom dette kan have store negative konsekvenser for barnet og dets videre udvikling. Det er altså af stor betydning, at fagpersoner i forbindelse med afgørelser i samværssager tager udgangspunkt i den enkelte sag, herunder barnets, plejefamiliens og netværkets ressourcer.

Positive aspekter af samvær

Som det fremgår af ovenstående afsnit, er der mange positive aspekter ved, at anbragte børn har samvær med deres biologiske forældre. Eksempelvis kan samværet styrke barnets identitetsudvikling, give det et realistisk billede af sine forældre, årsagen til anbringelsen samt forståelse af eget narrativ. Endnu et argument for at opretholde samvær mellem det anbragte barn, og selv ret resourcesvage forældre er, at barnet får mulighed for at opleve en forælder/barn-relation - på godt og ondt. Den tidligere anbragte Bodil på 38 år, giver udtryk for sin ærgrelse over ikke at have fået muligheden for en sådan relation:

*[...] men jeg kunne godt have tænkt mig, at der var nogen, der havde hjulpet mig til at have fået en mor, så jeg havde haft den der følelse af at have en mor, en at støtte mig til. At der var nogen der havde hjulpet hende og hjulpet mig. [...] Havde I spurgt for 10 år siden, så havde jeg været fuldstændig sort-hvid i forhold til mine forældre. Men grundlæggende mangler jeg at have en far og en mor og have **oplevet** det. (TABUKA, 2005, pp. 51-52).*

I eksemplet giver den voksne kvinder udtryk for, at hun gerne ville have haft oplevelsen af en forælder/barn-relation. Det er dog uvist, hvilken betydning kontakten mellem Bodil og hendes biologiske forældre ville have haft for hendes udvikling og trivsel i barndommen. Dette eksempel understreger dog den store kompleksitet, der er forbundet med de beslutninger, sagsbehandlerne skal træffe i forbindelse med anbringelsessager.

Muligheder for støtte i forælder/barn-relationen

I det følgende vil vi diskutere det tredje tema i problemformuleringen, der omhandler fagpersoners mulighed for at arbejde med relationen mellem det anbragte barn og de biologiske forældre, så det bliver til barnets gavn. Derudover vil det blive belyst, på hvilken baggrund kvaliteten af relationen vurderes og hvilke interventioner der herudfra kan iværksættes.

Winnicots begreb *The good enough parent* refererer egentlig til forældre/ barn-relationen inden for normalområdet i udviklingspsykologien. Hvis man forsøgsvist overfører dette begreb til samværsituationen og i den forbindelse relationen mellem det anbragte barn og de biologiske forældre, kan det måske anvendes i en skelnen mellem, på den ene side ”den utilstrækkelige samværsforælder” og på den anden side ”den gode nok samværsforælder”. Disse begreber kan være et indledende skridt i etableringen af parametre, der kan måle kvaliteten af samvær ud fra præmissen om, at samvær skal foregå under hensyn til barnets bedste. Måling af forældrekompetence er dog kompleks, og der er endnu ikke etableret faste retningslinjer for, hvad en forældrekompetenceundersøgelse skal indeholde eller hvordan den skal udføres. Her er en oplagt og væsentlig opgave for fremtidig forskning.

Forældrekompetence er som tidligere nævnt noget der kan læres, i hvert tilfælde af nogle forældre, hvilket understøtter tanken om at det, på mange måder, vil være gavnligt at iværksætte træning af forældrekompetencer. Som det ses i ovenstående redegørelse har nogle kommuner iværksat en indsats for at træne forældre i basale og afgørende aspekter af forælderrollen. Det kan dog undre, at en sådan træning tilsyneladende udelukkende tilbydes udsatte familier, hvor der endnu ikke har fundet anbringelse sted. Ud fra det ovenstående er det blevet det klart, at forældre til anbragte børn ofte har manglende forældrekompetencer, hvorfor forældretræning kunne tænkes at have en gavnlig effekt for forældre/barn-relationen og dermed det anbragte barns trivsel. Det har, som tidligere nævnt, ikke været muligt at finde projekter for forældre med anbragte børn, der kan styrke forældrekompetencen og samværet og relationen. Det kunne derfor tænkes at være meningsgivende, at lade sig inspirere af nogle af de programmer, der tidligere har været anvendt til forældreudvikling i andre sammenhænge.

I udviklingen af et program, der kunne imødekomme behovet for udviklingen af forældrekompetencer, er det oplagt at tage udgangspunkt i mentaliseringsteorien. Et fællestræk for de

fleste biologiske forældre i anbringelsessager er, at de i deres opvækst ikke har tilegnet sig evnen til at mentalisere. Som tidligere beskrevet overføres manglende mentaliseringsevne ofte gennem generationer i udsatte familier. Mentaliseringsevne er altid nødvendig for, at forældre, i tilstrækkelig grad, kan tage vare på deres børn. I forbindelse med samværssager kan mentalisering muligvis betragtes som en nødvendig del af at kunne være sammen med sit barn på en *god nok* måde.

På denne baggrund kunne det formodes at mentaliseringstræning kunne være et kvalificeret tiltag i forhold til træning af forældrekompetencer. Hvis man eksempelvis iværksætter mentaliseringsbaseret forældretræning i forbindelse med overvåget samvær, kunne overvågeren have funktion som forælders personlige mentaliseringstræner. Det synes her oplagt at udvikle et træningskoncept, der tager udgangspunkt i Mentaliseringsbaseret Terapi (MBT) (Bateman & Fonagy, 2007, p. 75).

Forældre der ikke kan mentalisere, er ikke i stand til at tage barnets perspektiv. Derfor handler mentaliseringstræning om, at lære forældrene at sætte sig i barnets sted og handle ud fra barnets behov. At kunne mentalisere er nødvendigt for at kunne være en *god nok samværssforælder*. Man kunne forestille sig, at man i forlængelse af en anbringelse, kunne sætte et individuelt mentaliseringsbaseret behandlingsforløb i gang for den biologiske forælder. Når den terapeutiske relation er etableret kunne den individuelle behandling udvides til at omfatte mentaliseringstræning under det overvågede samvær med det anbragte barn. I samværet kunne terapeuten fungere som guide for forælderen. Samtidig kunne videoptagelser af det overvågede samvær anvendes i de individuelle terapisesessioner mellem samvær (Killén, 2005, pp. 522-23). På den måde ville man muligvis i nogle tilfælde, kunne øge den biologiske forælders mentaliseringsevne, hvilket ville være til gavn for både forældre og barn. Formålet med mentaliseringstræning til forældre ville være at hjælpe det anbragte barn til at have samvær, hvor kvaliteten ikke blot er indenfor barnets tålegrænse, men hvor den bliver så god, som den overhovedet kan blive i det enkelte tilfælde.

I forbindelse med mentaliseringstræning af forældre ville man muligvis kunne observere en effekt. I et sådant mentaliseringsprogram ville kvaliteten af samværsrelationen for det første øges i samværssituationen. Der ville opstå flere situationer, hvor barnet ville føle sig set og hørt i stedet for f.eks. afvist, utrygt eller hånet. For det andet ville relationen mellem det anbragte barn og den biologiske forælder blive forbedret på længere sigt. Hermed ville mulig-

heden for hjemgivelse blive øget. Selv i tilfælde, hvor hjemgivelse er for omfattende et mål, kunne der tænkes at være positive konsekvenser af den forbedrede relation mellem det anbragte barn og den biologiske forælder. Eksempelvis vil barnet gennem den forbedrede kontakt til biologiske forældre, blive styrket i sin identitetsdannelse, selvforståelse og i bedste fald vil den forbedrede relation være med til at øge barnets selvværd. Ydermere vil en styrket relation have betydning for barnets mulighed for også som voksen at bevare sit familiemæssige netværk.

Udfordringer for fagpersonalet

I det ovenstående har vi foreslået et interventionsprogram til træning af biologiske forældres mentaliseringsevne. Dette gøres i stor respekt for de fagpersoner, der til dagligt arbejder med anbringelsessager. Vi er klar over, at anbringelsesfeltet er komplekst og at sådanne programmer naturligvis må udvikles af tværfaglige grupper, så hele denne kompleksitet imødekommes. Derudover bærer fagpersoner, der er involveret i arbejdet med udsatte familier, et enormt ansvar på deres skuldre. Som det blev klart i redegørelsen for procedure i samværssager, baseres beslutninger i samværssager ofte på de enkelte sagsbehandlers faglighed, men også på subjektive vurderinger. Eftersom sagsbehandlere er ligeså unikke som hver enkelt sag, betyder dette altså, at sagsbehandlernes vurderinger muligvis foretages ud fra hvem de er som mennesker og deres unikke forudantagelser, der uundgåeligt er præget af deres individuelle livserfaringer. Der er ingen tvivl om, at sagsbehandlere i langt de fleste tilfælde gør deres arbejde godt og at de træffer afgørelser i anbringelsessager, der hjælper børn og unge på lang sigt. Alligevel er det vigtigt at påpege, at der i subjektive beslutninger er en fare for, at de bliver truffet på et fejlagtigt grundlag. Et sådant grundlag befinder sig ikke nødvendigvis inden for sagsbehandlers bevidsthed og er heller ikke nødvendigvis synligt for andre, eksempelvis kollegaer. Dette kaldes blinde pletter. Når sagsbehandlere træffer beslutninger på subjektive grundlag, kan der i værste fald ske det, at sagsbehandlers blinde pletter kommer til at præge beslutninger, der kan få konsekvenser for hele barnets liv.

Anbringelsesområdet er ikke alene komplekst, men vækker også store følelser hos alle der arbejder med disse sager. Det kan, som sagsbehandler, eksempelvis være svært at træffe beslutning om tvangsfjernelse, hvis man selv har børn, fordi man overidentificerer sig med forældre (Killén, 2005, p. 538). Som en sagsbehandler udtrykte det: *"han var jo på samme alder som min egen søn; jeg kunne alligevel ikke få mig selv til det og besluttede at lade det ligge"*

(ibid.). Det er forståeligt, at man som fagperson kan komme til at overidentificere sig med forældrene. Det er derfor både organisationens og fagpersonalets ansvar at bestræbe sig på, at det ikke sker. Som organisation er det afgørende for god sagsbehandling, at sørge for at de fagpersoner, der sidder med ansvaret for disse store beslutninger, har adgang til supervision, så de i videst muligt omfang kan blive bevidste om deres blinde pletter. I den løbende supervision bør der være mulighed for at få sparring i forhold til de store dilemmaer, som fagpersonalet ofte befinder sig i. Hvis sådanne forholdsregler ikke finder sted, vil det i første omgang være børnene der betaler prisen (Killen, 2005, p. 538). Spørgsmålet er, hvordan man som samfund bedst muligt forsøger at imødekomme den store kompleksitet der ses i samværsager. Det er vigtigt at lade sagsbehandlerens store viden og erfaringsgrundlag, samt deres faglige kreativitet komme i spil, samtidig med, at man hjælper dem med at synliggøre de blinde pletter. Disse kan i værste fald skade sagsbehandlingen og dermed kompromittere intentionen om, at lade beslutningerne være under hensyn til barnets bedste (Wegler og Elgaard, 1998, pp. 82-83).

Der er ikke nogen tvivl om at velfærdssamfundets beslutninger om at hjælpe de svageste og mest udsatte i samfundet, har sin pris. I praksis har alle kommuner budgetter, der skal overholdes, hvilket uden tvivl kan have betydning for forvaltningen i praksis. Vi er naturligvis bevidste om, at der ikke er økonomi til at foretage alle de nødvendige tiltag. Det skal dog påpeges, at der er nogle tidspunkter i sagsbehandlingen, der kan være afgørende for barnets udvikling og fremtid. Sagsbehandlere bør derfor være særligt opmærksomme på sagsbehandlingstiden, når de arbejder med anbringelser og samvær. Killén kritiserer, at tidsperspektivet ofte bliver de voksnes, og at det ofte er børnene, der kommer til at betale prisen for disses uopmærksomhed (Killén, 2005, p. 548). Anbringelsessager og samværsvurderinger kan være tidskrævende, eksempelvis på grund af juridiske processer og udsættelser, der ind imellem kan efterlade barnet i uvished i forhold til samværs- og anbringelsessituation. Der ses her eksempler på børn der lever i uvished i mange måneder og i nogle tilfælde år (ibid.). Der kan altså være processer i sagsbehandlingen, det kan være udfordrende at fremskynde. For at beskytte de anbragte børn, bør sagsbehandlingen dog fremskyndes hvor det kan lade sig gøre. Dette er i særdeleshed vigtigt i tilfælde, hvor barnet eksempelvis ikke trives i samværsrelationen eller er direkte angst som det blev illustreret i case-eksemplet. Børn har ikke selv kontrol over, hvad der skal ske i deres liv. Derfor må de voksne sørge for, at barnet ikke lider overlast, imens sagsbehandlingen står på. Et halvt år er ikke lang tid set ud fra et voksent perspektiv, men samme tidsperiode kan have massive konsekvenser for f.eks. et spædbarns udvik-

ling, hvis det, i ventetiden, stadig lever i omgivelser, der er præget af omsorgssvigt og utryghed. Det ligger desværre udenfor dette speciales ramme at gå i dybden med kompleksiteten af sagsbehandlerne mange og komplekse funktioner. Vi vil dog kort nævne nogle af de funktioner, der gennem arbejdet med specialet er blevet synlige. Sagsbehandlerne har eksempelvis ansvar for at vurdere og træffe beslutninger om anbringelse, ansvar for at barnet får tilstrækkelige informationer og bliver hørt i forbindelse med anbringelsen. Derudover har de ansvar for at både de anbragte børn, plejeforældre og biologiske forældre får den rigtige støtte og vejledning, ligesom de har ansvaret for formidlingen af tabubelagte emner. Dette er blot nogle af de mange områder, som sagsbehandlere har ansvaret for. Gennem arbejdet med dette speciale

er der opstået et spørgsmål om, hvorvidt sagsbehandlere har tilstrækkelig viden til at kunne varetage alle disse funktioner.

Overordnet set kan der ikke herske nogen tvivl om, at anbringelses- og samværsområdet er vældig komplekst. For at imødekomme denne kompleksitet er det nødvendigt, at hver sag bliver vurderet ud fra dets unikke karakter. Herudfra opstår spørgsmålet, om det overhovedet er muligt for den enkelte sagsbehandler på egen hånd, at foretage vurdere og træffe beslutninger i sager med så stor kompleksitet. Eftersom sagsbehandleres beslutninger har store konsekvenser for anbragte børns liv, ligger der en stor udfordring i at sikre at sagsbehandlerens indsamling af vigtige informationer omkring sagen foregår på en systematisk måde.

Konklusion

Dette speciale har belyst den enorme kompleksitet, der er i forbindelse med samvær mellem anbragte børn og deres biologiske forældre. En overordnet konklusion må være, at der ikke findes nogen entydige svar på, hvilken betydning samværet og relationen mellem det anbragte barn og dets biologiske forældre har for barnets udvikling og trivsel. Det er blevet tydeligt i arbejdet, at dette samvær i mange tilfælde er kompliceret, og at kvaliteten af samvær har en betydning for barnets trivsel og udvikling. Der findes psykologiske metoder til støtte af de biologiske forældre, som anvendes i terapeutisk behandling. Der findes dog endnu ikke vejledninger i konkrete metoder til, hvordan fagpersoner i kommunalt regi kan yde støtte til de biologiske forældre, så det bliver til gavn for barnet.

Med indførelsen af Barnets Reform blev der formuleret flere ændringer, som havde til hensigt at forbedre anbragte børns vilkår. De nye tiltag viser gode intentioner, men noget kunne tyde på, at lovgivningen tilsyneladende ikke er udformet på grundlag af den eksisterende udviklingspsykologiske viden på anbringelses- og samværsområdet. Lovgivningen synes snarere udformet på baggrund af flere årtiers gamle antagelser om, at samvær er noget, der må prioriteres højt. En systematisk gennemgang af grundlag og procedurer for både anbringelser og øgning af kvaliteten af samvær ville kunne komme mange nuværende og kommende anbragte børn til gavn.

Samvær

Det har vist sig gennem arbejdet med specialet, at samvær mellem det anbragte barn og dets biologiske forældre er et område af anbringelsessager, der endnu ikke er særligt godt afdækket. Vi kan dog konkludere, at kvaliteten af samværet er afhængigt af både barnets tilknytning til sine biologiske forældre og kvaliteten af disses ofte forringede forældrekompetencer.

Da børn ikke *skifter* deres primære tilknytningsperson ud, men snarere danner nye supplerende tilknytningsrelationer, kan der på den ene side argumenteres for samvær. Forskning viser på den anden side, at der tilsyneladende ikke kan findes nogen endegyldige beviser for at kontakt mellem det anbragte barn og dets biologiske forældre har entydigt positive eller negative konsekvenser for barnet. Forskning viser at ca. en tredjedel af de anbragte børn oplever samværet som en positiv foranstaltning, mens en tilsvarende gruppe oplever stress eller lider potentiel skade i kontakten med deres biologiske forældre. I forbindelse med overvåget sam-

vær kan det konkluderes, at overvågning af samværet ikke forhindrer stærkt traumatiserede børns alarmberedskab i at blive aktiveret, hvilket bør indgå i overvejelserne om, hvorvidt samvær er til barnets bedste. I værste fald kan der være risiko for at barnet bliver retraumatiseret i kontakten med sine biologiske forældre.

På dette grundlag kan vi konkludere, at der er behov for, at fagpersoner får lovgivningsmæssige og økonomiske rammer til at kunne foretage interventioner if. til forbedring af kvaliteten af samværet. For det første vil det være gavnligt for mange anbragte børn og unge, at komme i et psykoterapeutisk behandlingsforløb, så de kan få bearbejdet deres traumer, tabsoplevelser og sorg (Lanyado & Horne, 2009, p. 318). Derudover kunne et væsentligt tiltag være iværksættelse af træning af forældrekompetencer i forbindelse med samvær. Formålet med træning af forældrekompetence er, at flere anbragte børn kan opleve samvær, der ikke blot befinder sig indenfor *barnets tålegrænse* (Klyvø, 2011, p. 12). Resultatet af en sådan intervention kunne være forbedret relation mellem det anbragte barn og den biologiske forælder, øget mulighed for barnet for at forstå, hvorfor det er anbragt, styrket identitetsdannelse og selvforståelse, øget selvværd samt mulighed for familiært netværk senere i livet. Igennem litteratursøgningen har det ikke været muligt at finde eksempler på, hvordan de biologiske forældre til anbragte børn konkret får støtte. Der kunne derfor ses gode muligheder i at udvide forskningen på dette område. Det anses derudover for hensigtsmæssigt, at fremtidig forskning på området undersøger, hvornår biologiske forældre er ”gode nok” samværsforældre og hvornår de er utilstrækkelige i samværsrelationen. Først når der er taget stilling til dette, kan det vurderes om samværet er til barnets bedste eller ej.

Fagpersonernes rolle

Gennem arbejdet med specialet har det vist sig, at sagsbehandlere tilsyneladende som udgangspunkt håndterer anbringelsessager alene og at der ofte er stærke følelser forbundet med dette arbejde. Herved ses, at afgørelser i anbringelsessager i praksis træffes på grundlag af sagsbehandlerens faglige viden og erfaring, men at de også bliver påvirket af subjektive holdninger og følelser. Eftersom der umiddelbart ikke findes nogen procedure for tilrettelæggelse af samvær, er der fare for, at disse subjektive vurderinger i nogle tilfælde afstedkommer, at afgørelser bliver truffet på et uhensigtsmæssigt grundlag. Vi må på baggrund af specialet konkludere, at sagsbehandlere løfter et meget stort ansvar i deres arbejde. Vi anser det, hverken for rimeligt eller realistisk, at sagsbehandlere, ud over opdatering af deres grundlæggende kompetencer, også skal holde sig opdateret på den nyeste psykologiske viden. Man

kunne imødekomme dette ved at udveksle erfaringer og gennem vidensdeling på tværs af kommunerne at udarbejde fastlagte procedurer for vurdering og etablering af samvær. Gennem et tværfagligt samarbejde med forskellige faggrupper, herunder sagsbehandlere og psykologer, kunne man skabe et mere objektivt og stærkere fagligt grundlag for de afgørelser, der bliver truffet i samværssager. Det er dog i den forbindelse vigtigt, at der ikke er tale om udvikling af en fastlagt manual, men snarere mere fælles overordnede retningslinjer, så der samtidig er plads til, at den enkelte fagperson kan anvende sin faglighed, erfaring og have øje for de unikke omstændigheder i hver enkelt sag. I praksis kunne sagsbehandlere derudover muligvis have gavn af teoretisk funderede modeller, der kan fungere som overbliksskabeler, så sagsbehandlerne får mulighed for at danne sig et overblik over den massive kompleksitet, der er til stede i anbringelses- og samværssager. Det kunne derudover være ønskværdigt, at man i fremtidig forskning foretager en undersøgelse af officielle og eventuelle uofficielle procedurer for samvær, der anvendes i kommunerne.

Fremtidig forskning

Det ser tilsyneladende ud til, at der ligger en stor udfordring for fremtidig forskning i at undersøge det komplekse samværsområde. Eftersom der findes et utal af faktorer, som påvirker det enkelte barn, er det en vanskelig opgave at belyse det samlede billede af anbringelses- og samværsområdet.

Noget tyder på, at den eksisterende forskning undersøger delelementer af anbringelses- og samværsområdet, hvorfor et mere holistisk blik i fremtidig forskning ville være ønskværdigt. Det er under alle omstændigheder vigtigt, at forskning på området udføres med sigte på, at resultaterne skal anvendes i praksis. Dette fokus kunne danne grundlag for forbedringer af lovgivning og praksis i de enkelte kommuner. Gennem arbejdet med ovenstående speciale er det blevet klart, at forskningen på området kan udvides og uddybes. For eksempel kunne det være ønskværdigt, at vide mere om, hvordan samvær mellem det anbragte barn og dets biologiske forældre har indflydelse på barnets udvikling.

Vi er bevidste om, at specialets litteraturgrundlag, grundet de tidsmæssige rammer, udelukkende er et udpluk af den eksisterende litteratur og forskning på området. Derudover valgte vi, i besvarelsen af problemformuleringen, en teoretisk tilgang til emnet, hvilket har haft betydning for specialets form og konklusioner. Vi er bevidste om, at eksempelvis en empirisk tilgang kunne have medført andre konklusioner på specialets problemformulering. Gennem

udarbejdelsen af specialet har vi løbende erfaret, at den eksisterende forskning på samværsområdet er sparsom og på visse områder mangelfuld. På det grundlag bør der tages forbehold for specialet konklusioner.

Litteraturliste

- Ainsworth, M.D.S., Blehar, M.C., Waters, E. & Wall, S. (1978) *Patterns of attachment. A Psychological Study of the Strange Situation*. Hillsdale, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Ainsworth, M.D.S. (1979) *Infant-Mother Attachment*. *American psychologist*, 34 (10), (pp. 932-937).
- Ankestyrelsen (2014) *Anbringelsesstatistik 2013: Færre anbragte børn og unge i 2013*. Nedtaget d. 19.05.2015, from <https://ast.dk/publikationer/anbringelsesstatistik-2013-faerre-anbragte-born-og-unge-i-2013>
- Bateman & Fonagy, *Mentaliseringsbaseret behandling af boaderlinepersonlighedsforstyrrelse. En praktisk guide*, 2007. Akademisk Forlag, København.
- Bowlby, J. (1984) *Attachment*. (2. Ed.) London: Hogarth Press.
- Bowlby, J. (1994) *En sikker base. Tilknytningsteoriens kliniske anvendelse*. DET lille FORLAG, Danmark.
- Bowlby, J. (1996) *At knytte og bryde nære bånd. Tilknytning og tab. Selvtillid og sorg*. DET lille FORLAG, Danmark.
- Bowlby, J. (1969) *attachment and loss vol 1 – Attachment*. Pimlico.
- Christoffersen, M. N., Hammen, I., Andersen, K.R. & Jeldtoft, N. (2007) *Adoption som indsats. En systematisk gennemgang af udenlandske erfaringer*. København: SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- Den Store Danske Encyklopædi, Gyldendal. Nedtaget den 19.05.2015, fra www.denstoredanske.dk/Natur_og_milj%C3%B8/Zoologi/Adf%C3%A6rdsbiologi/etologi
- Diernisse, K. (2004) *Family Dynamics – et forebyggende familiebehandlingsprojekt*. *Vera*, 26, (pp. 76-79).
- Dumaret, A., Coppel-Batsch, M. & Couraud, S. (1997) *Adult outcome of children reared for long-term periods in foster families*. *Child abuse & Neglect*, 21(10) (pp. 911-927)
- Egelund, R. & Hestbæk, A. (2003) *Anbringelse af børn og unge uden for hjemmet. En forskningsoversigt*. København: Socialforskningsinstituttet 03:04.
- Fonagy, P. (2004). (Ed.) *Affect regulation, Mentalization, and the Development of the Self*. London: Karnac Books.

-
- Fonagy, P., Gergely G., Jurist E. L. & Target M. (2007) *Affektregulering, mentalisering og selvets udvikling*. Akademisk Forlag, København.
- Hart, S. (2012) *Neuroaffektiv psykoterapi med voksne*. Hans Reitzels forlag, København.
- Hart, S. & Schwartz, R. (2008) *Fra interaktion til relation*. Hans Reitzels Forlag.
- Hertz, S. (2003) *Reaktioner hos plejebørn før og efter samvær med deres biologiske forældre – hvorfor og hvad kan vi gøre?*. Årsskrift for familieplejen i Danmark (pp. 21-25).
- Hesse E. & Main M. (2000) *Disorganized infant, child and adult attachment: collapse in behavioral and attentional strategies*. Journal of the American Psychoanalytic Association, 48(4), (pp. 1097-1127).
- Håndbog om anbringelsesreform (2006). Socialstyrelsen.
- Håndbog om barnets reform (2011). Socialstyrelsen.
- Jørgensen, C.R. (2009) *Identitet*. (2. Ed.) Hans Retzels Forlag, København.
- Kalat, J. W. (2009). *Biological Psychology* (10th Ed.) Wadsworth.
- Kildedal, K. (1996) *Det anbragte barn. En debatbog om mødet mellem den professionelle og barnet*. Dafolo Forlag.
- Killén, K. (1996) *Omsorgssvigt er alles ansvar*. (2. Ed.) Hans Reitzels Forlag.
- Klyvø, L. (2011) *Når samværet er svært – perspektiver på plejebørns samvær i Københavns Kommune*. Center for Familiepleje/Videnscenter for familiepleje, Socialforvaltningen, Københavns Kommune.
- Lanyado, M & Horne, A. (2009) *Child & Adolescent Psychotherapy. Psychoanalytic approaches*. (2. Ed). Routledge, East Sussex, UK.
- Leiderman, P. H. (1989). *Relationship Disturbances and Development through the Life Cycle*. In Sameroff, A. J. & Emde, R. N. (red.) *Relationship disturbances ind early chilkdhood. A developmental approach*. New York: Basic Books.
- Lyons-Ruth K., Bureau J., Easterbrooks M. A., Obsuth I. Hennighausen K. & Vulliez-Coady L. (2013) *Parsing the construct of maternal insensitivity: distinct lonitudinal pathways associated with early maternal withdrawal*. Attachment & Human Development, 15(5-6), (pp. 562-582).
- Meltzoff, A.N. & Decety, J. (2003). *What imitation tells us about social cognition: a rap-prochement between developmental psychology and cognitive neuroscience*. Philosophical Transactions of The Rooyal Society, London.
- Mortensen, K.V. (2006) *Fra neuroser til relationsforstyrrelser – Psykoanalytiske udviklings-teorier og klassifikationer af psykopatologi*. (2. Ed.) Nordisk forlag a/s. Gyldendal.

-
- Neil, E., Beek, M. & Schofield, G. (2003) *Thinking About and Managing Contact in Permanent Placements: The Differences and Similarities Between Adoptive Parents and Foster Carers*. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 8(3), (pp. 401-418).
- Perry, B. D. (2002) *Childhood Experience and the Expression of Genetical Potential: What Childhood Neglect Tells us about Nature and Nurture*. *Brain and Mind*, 3, (pp. 79-97).
- Quinton, D., Rushton, A., Dance, C. & Mayes, D. (1997) *Contact between Placed away from Home and their Birth Parents: Research Issues and Evidence*. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 2(3) (pp. 393-413)
- Rask, A. & Tordrup, R.Y. (2011) *I sku' bare ha' set mig*. Akademisk forlag.
- Schacht, M. (2011) *Overvejelser om forældrekompetence i teori og metode – en praksisbeskrivelse*. *Pædagogisk Psykologisk Tidsskrift*, 5, (pp. 441-454).
- ServiceLOVEN (2013) *Socialreformen I. Lov om social service*, (16. Ed.) red. Breinholt, C. Dafolo Forlag og redaktøren. Frederikshavn, Danmark.
- Socialt udviklingscenter og Trygfonden (2013) *Vidensbaserede indsatser for anbragte børn. Fakta om anbragte børn*, nedtaget d. 20.05.2015, from <http://www.sus.dk/wp-content/uploads/Fakta-anbragte-boern-070512.pdf>
- Sroufe L. A. (2000) *Early Relationships and the Development of Children*. *Infant Mental Health Journal*, 21(1-2), (pp. 67-74).
- Stern, D.N. (2000) *Spædbarnets interpersonelle verden*. (3. Ed.). Hans Retzels forlag.
- TABUKA (2005) *TABUKA – Tidligere anbragtes bud på kvalitet i anbringelsen af børn og unge*. Red. Nielsen, H.E. m.fl. Forlaget Børn og Unge/Pædagogisk centrum og KABU, Socialministeriets kvalitetsprojekt 2002-2005.
- Ulvik, O.S. (2002) *Barnvernsbarns kontakt med sine foreldre. En diskusjon av kunnskapssituasjonen*. *Nordisk sosialt arbeid*, 2, (pp. 66-74).
- Vejledning om særlig støtte til børn og unge og deres familier*. (2006) (4. Ed.) Vejledning nr. 3 til ServiceLOVEN, Socialministeriet, Socialfagligt Center. Nørhaven Book, Viborg.
- Vuillez-Coady L., Obsuth I., Torreiro-Casal M., Ellertsdottir L. & Lyons-Ruth K. (2013) *Maternal role confusion: relations to maternal attachment and mother-child interaction from infancy to adolescence*. *Infant Mental Health Journal*, Vol. 34 (2), (pp.117–131), Harvard Medical School.
- Warming, H. (2005a) *Har andre plejebørn det ligesom mig?* Frydenlund.
- Warming, H. & Rasmussen T. J. (2005b) *En pose blandet slik – fortællinger om livet som plejebarn*. Frydenlund og forfatterne, 2005, København K.
-

Wegler, B. & Elgaard, R. (1998) *Overvåget samvær – en undersøgelse af overvåget samvær mellem forældre og børn*. Frydenlund.

Wennerberg, T. (2011) *Vi er vores relationer. Om tilknytning, traumer og dissociation*.

Dansk Psykologisk Forlag A/S, Denmark.

Øvreeide, H. (2009) *At tale med børn*. (3. Ed.) Hans Reitzels Forlag, København K.